

Kränkande fotografering

En uppföljning av lagens tillämpning

Kränkande fotografering

En uppföljning av lagens tillämpning

Rapport 2019:7

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISBN 978-91-88599-14-8
URN:NBN:SE:BRA-831
ISSN 1100-6676

© Brottsförebyggande rådet 2019
Produktion: Ordförrådet AB
Författare: Katharina Tollin och Anna Gavanoas
Omslag: Maria Westberg, Ordförrådet AB
Tryck: 2019 AJ E-print AB
Upplaga 250 exemplar

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos Norstedts Juridik, 106 47 Stockholm
Telefon 08-598 191 90, e-post kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

Förord

Brottsförebyggande rådet (Brå) har fått i uppdrag av regeringen att följa upp hur lagen om kränkande fotografering tillämpas inom rättsväsendet (Justitiedepartementet 2017). Syftet med Brås uppföljning är att sammanställa ett kunskapsunderlag som visar hur lagen om kränkande fotografering har fungerat efter ikraftträdandet. Den kartläggning som presenteras i denna rapport ska kunna ligga till grund för en bedömning av hur utfallet förhåller sig till avsikten med lagstiftningen på området.

Rapporten riktar sig till Regeringen, samt aktörer inom rättsväsendet, i första hand de som arbetar med att tillämpa lagen om kränkande fotografering i utredningar eller i domstol. Rapporten har författats av docent Anna Gavanoas och fil.dr. Katharina Tollin, utredare på Brås enhet för forskning om ekonomisk och organiserad brottslighet. Assistenterna Kristin Franke Björkman och Ellinor Holm har transkriberat intervjuer och sammanställt tabeller. Vetenskaplig granskning har utförts av jur.dr Linnea Wegerstad och professor Malin Åkerström, båda vid Lunds universitet.

Stockholm i maj 2019

Björn Borschos
T.f. generaldirektör

Daniel Vesterhav
Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	6
Tre typer av brott	6
Kvinnor och unga utsätts	7
Svårutredda brott	8
Brott mot barn provas oftare	9
Brås bedömning	11
Inledning	13
Syfte och frågeställningar	13
Metod och material	14
Rapportens disposition	21
Lagens utformning	22
Bestämmelsen	22
Lagens tillkomst	23
Lagens tillämpningsområden	25
Uppföljning av lagen	28
Sammanfattning	29
Anmälningar	31
Anmälda brott har ökat	31
Gärningarnas karaktär	33
Sammanfattning	40
Gärningar och motiv	42
Fotograferingens användningsområde	42
Social makt	45
Trakasserier och utpressning	47
Fluktande	52
Vem är kränkbar genom bilder?	54
Sammanfattning	56

Utredningar	57
De flesta anmälda brott utreds	57
Beslut om förundersökningar	59
Utredningarnas förutsättningar	62
Tid, resurser och kunskap	70
Förutsättningarna varierar	77
Sammanfattning	78
Domar.....	80
Antalet lagföringar för bibrott ökar	80
Målens karaktär	81
Bildens betydelse i domstol	84
I hemlighet och olovligen	86
Privata utrymmen	90
Svårigheter att utkräva straffansvar	91
Oftast böter som påföljd	94
Sammanfattning	96
Slutsatser och bedömning.....	99
Lagen gör skillnad.....	99
Omfattande utsatthet för de drabbade	100
Det kriminaliserade området.....	101
Brås bedömning	103
Referenser	105
Bilageförteckning	108

Sammanfattning¹

Brottförebyggande rådet (Brå) har, på uppdrag av regeringen, genomfört en studie av hur lagen om kränkande fotografering tillämpas inom rättsväsendet. Rapporten baseras på redovisning av kriminalstatistik, en genomgång av 293 ärendeakter (anmälningar och förundersökningar) och 104 domar. Vi har även genomfört intervjuer med 40 poliser, åklagare, domare och andra tjänstemän inom rättsväsendet.

Lagen om kränkande fotografering infördes 1 juli 2013 och innebär att det är förbjudet att ”olovligen med tekniskt hjälpmedel i hemlighet ta upp bild av någon som befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett annat liknande utrymme” (BrB 4 kap. 6a §). Bestämmelsen infördes för att skydda den personliga integriteten på ett område som tidigare varit oreglerat – smygfilmning.

Tre typer av brott

Regeringen gav Brå i uppdrag att belysa vilken typ av gärningar som blivit anmälda och utredda som kränkande fotografering. Rapporten visar att antalet anmälningar har ökat årligen sedan brottet infördes, från 181 (2014) till 445 (2017).² Men det har överlag inkommit färre anmälningar än vad aktörer inom rättskedjan hade förväntat sig. Mörkertalet förmodas vara stort.

Genomgången av ärenden visar att de flesta anmälningarna gäller bildupptagning med ett naket eller sexuellt innehåll. Maktutövning är det vanligaste motivet till kränkande fotografering. Det är framförallt tre typer av gärningar som anmäls:

¹ En engelsk version av denna sammanfattning finns på Brås webbplats, www.bra.se. Klicka där på fliken *Publikationer*, och skriv sedan in rapportnumret i sökfältet.

² Antalet anmälda brott i kriminalstatiken har justerats för att exkludera extremvården (se avsnittet *Metod och material* i kapitlet *Inledning* samt kapitlet *Anmälningar*).

- a. *Social makt*: Ungefär en tredjedel av ärendena gäller smygfotoografering som genomförs i syfte att sprida bilder till vänner och bekanta. Både målsägaren och den misstänkte är ofta i tonåren. Det typiska scenariot är att en pojke sprider en smygtagen bild på en naken flicka till sina vänner via sociala medier. Bilderna sprids till kompisar, som ett sätt att få status eller skapa sammanhållning i en kompisgrupp. Målsägaren får vanligtvis höra om bildernas existens via vänner.
- b. *Trakasserier och utpressning*: En annan typ av anmälningar gäller smygfotoografering som ingår i systematiska trakasserier eller en pågående kränkning. Bilderna används, till skillnad från de gärningar som motiveras av social makt, för att direkt interagera med den avbildade personen. I typfallet har fotoograferingen skett under tiden då den misstänkte och målsägaren haft en sexuell relation. Bildernas existens uppdragas dock vanligtvis efter att relationen avslutats och i samband med att den misstänkte börjar utpressa målsägaren med hot om att sprida bilderna. De gärningar som återkommer inom denna kategori är ofta kopplade till brott i nära relationer eller sexualbrott.
- c. *Fluktande*: Den tredje typen av gärning som anmäls är fluktande. Det rör sig om personer som fotograferar för att få se bekanta och obekanta personer avklädda utan deras vetskap. Fotoograferingen sker vanligtvis på toaletter eller i omklädningsrum, med hjälp av dolda spionkameror. Bildupptagningen är för eget bruk – gärningspersonerna sprider sällan bilderna. De anmälda brotten ingår ofta i större ärenden som gäller olika typer av sexualbrott mot barn.

Dessa tre typer av anmälda gärningar omfattar tre fjärdedelar av de granskade ärendena. Övriga ärenden gäller händelser som inte täcks av lagens objektiva rekvisit. Det gäller exempelvis anmälningar mot grannar och kollegor på arbetsplatser. Många har direktavskrivits, eftersom de inte ägt rum på en sådan plats som anges i lagen.

Kvinnor och unga utsätts

Rapporten visar att kränkande fotoografering är ett könat brott. Våra uppgifter om könsfördelningen bland misstänkta och målsägare synliggör att kränkande fotoografering typiskt sett begås av män/pojkar mot kvinnor/flickor. I tre fjärdedelar av de anmälda gärningarna som granskats i vår ärendegenomgång finns uppgifter om att det är en man eller en pojke som utfört fotoograferingen. I två tredjedelar av anmälningarna står kvinnor/flickor som målsägare.

Ett genomgående mönster är att flickor och kvinnor är målsägare i de anmälningar som gäller bilder med naket motiv. Ett sätt att förstå både könsfördelningen och gärningarnas utförande är att normer om kön och sexualitet medför att kvinnor blir möjliga att misskreditera om de fotograferas avklädda eller i sexuella situationer. Denna kränkbarhet utgör utgångspunkten för att det är möjligt att hota, utpressa, trakassera och förtala en målsägare med hjälp av en avklädd bild.

Det finns dock ärenden som avviker från mönstret. I omkring en fjärdedel av ärendena är målsägarna män eller pojkar. När en eller flera pojkar står som målsägare har dessa ofta fotograferats av en vuxen man alternativt av en annan pojke i skolmiljö.

I drygt var tionde anmälan uppges att gärningspersonen är en kvinna/flicka. När en flicka är misstänkt är målsägaren oftast en annan flicka, som exempelvis fotograferats i ett omklädningsrum. Med andra ord är det ovanligt att en flicka/kvinna anmäls för att olovligen ha smygfotograferat en pojke/man.

Många av de granskade ärendena gäller alltså brott där målsägaren är minderårig – det vill säga under 18 år. I totalt en tredjedel av ärendena finns en målsägare under 18 år, och hälften av dessa är även under 15 år. I vart tredje ärende som gäller en målsägare under 18 år är det en vuxen man som är misstänkt för brottet.

Svårutredda brott

I uppdraget till Brå angavs att uppföljningen ska visa hur ärendena hanteras genom rättskedjan fram till domslut och redovisa polis, åklagares och domares erfarenheter av att tillämpa lagstiftningen. En övergripande slutsats i denna rapport är att kränkande fotografering, under vissa omständigheter, är en svårutredd brottstyp.

Förundersökningar läggs ner utan bild

De flesta anmälningar som ingick i ärendegenomgången föranledde en förundersökning. Av dessa förundersökningar resulterade drygt var fjärde i en personuppklaring,³ men tre fjärdedelar av de inledda förundersökningarna lades ner.

Det vanligaste skälet till att en förundersökning lades ner var avsaknaden av bildbevisning. Ungefär hälften av de granskade förundersökningarna hade tillgång till de bilder som ärendet gällde, och många utredningar lades ner när möjligheterna att inhämta sådan bevisning ansågs vara uttömda. Andra vanliga

³ *Personuppklarade brott* är brott där vilka åklagaren beslutat om antingen åtal, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse.

skäl till att en förundersökning lades ner var att målsägaren drog sig ur, att brottsrubriceringen blivit felaktig, att ingen målsägare identifierats eller att ord stod mot ord.

Ungefär var femte anmälan, av de som granskats, direktavskrevs utan att någon förundersökning inleddes. Merparten av dessa gällde brott på andra platser än de som anges i lagtexten. Även gärningar där gärningspersonen var okänd, eller den misstänkte inte var straffmyndig, direktavskrevs.

Åtgärder är en resursfråga

En bakomliggande orsak till att många förundersökningar läggs ner är, enligt de poliser och åklagare som intervjuats, att det saknas resurser för att vidta åtgärder som kan resultera i bildbevisning. Tillgången till it-forensiska undersökningar, tvångsmedel och begäran om internationell rättshjälp är en resursfråga. I första hand prioriteras brott med högre straffvärde än kränkande fotografering.

Brottsmisstankar om kränkande fotografering kan dock komma att prioriteras om de ingår i ett större ärende, där andra brott med högre straffvärde utreds. Resurssättningen kan då ”spilla över” på utredningen av kränkande fotografering. Många av de ärenden, som enbart innehåller brottsmisstankar om kränkande fotografering eller andra brott med liknande straffvärde, prioriteras däremot lägre ifråga om resurser och åtgärder.

Dessa villkor får betydelse för selektionsprocessen. Ärendena som gäller ungdomar och social makt utgör nästan en tredjedel av de granskade förundersökningarna, men kan sällan resurssättas på det sätt som skulle behövas. I dessa förundersökningar finns ofta ett behov av både internationell rättshjälp och omfattande it-forensiska undersökningar, eftersom många bilder har spridits och lagrats via sociala medier. Möjligheterna att klara upp ärendena är därmed begränsade, även om lagen har kriminaliserat gärningarna.

Brott mot barn provas oftare

Genomgången av tingsrättsdomar visar att fördelningen av ärenden som provas i domstol skiljer sig från variationen bland de anmälda ärendena. De ärenden som även innehåller misstankar om andra brott, med högre straffvärde, provas oftare i domstol. Rapporten visar också att hälften av de genomgångna domarna har en målsägare under 18 år, medan motsvarande andel av de granskade anmälningarna var en tredjedel. Samtliga domar gäller bilder som har ett naket eller sexuellt bildmotiv, medan endast två tredjedelar av de anmälda gärningarna har det.

Andelen ärenden som även innehåller barnpornografibrott eller sexualbrott är också betydligt högre bland domarna än bland de granskade anmälningarna och förundersökningarna. Det är sannolikt en konsekvens av att utredningar om brott mot barn och vissa sexualbrott prioriteras och resurssätts i högre utsträckning.

Bildbevisning centralt

Flertalet av de granskade åtalen ledde till fällande dom (78 procent). De fria domarna kännetecknas av att bildbevisning antingen saknats eller underkänts, alternativt att bilderna inte ansetts tillräckliga för att a) fastställa tidpunkten för brottet b) styrka att bildupptagningen skett i hemlighet och olovligen. I de flesta fällande domar som ingått i vårt urval tillskrivs den tekniska bevisningen en central betydelse för att styrka samtliga rekvisit. Det förekommer dock att annan bevisning ligger till grund för en fällande dom – såsom vittnesuppgifter om en bilds existens eller att den tilltalade erkänner brott.

Få platser omfattas i praktiken

Lagen om kränkande fotografering har kriminaliserat smygfoto-
ografering av någon som befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett ”annat liknande utrymme”. I propositionen som föregick lagen angavs att en kommande uppföljning bör belysa ”om lagstiftningen är lämpligt avgränsad i fråga om de platser som omfattas av kriminaliseringen” (prop. 2012/13:69 s. 34).

Rapporten visar att ”andra liknande platser” tenderar att tolkas restriktivt. Vår genomgång av ärenden och domar pekar mot att ärenden som gäller gärningar som begåtts på andra platser än de som explicit anges i lagtexten (omklädningsrum, toalett och inomhus i bostaden) ofta selekteras bort i rättskedjan. En överrättsdom från 2016, där en läkarmottagning inte ansågs vara att betrakta som ”annan liknande plats”, har haft betydelse för den restriktiva tillämpningen.

I rapporten framgår även att gärningar på andra platser kan vara svåra att ta sig an med hjälp av annan angränsande lagstiftning. Integritetskränkande smygfotografering på offentliga platser, som sker på ett visst avstånd, omfattas varken av lagen om kränkande fotografering, lagen om sexuellt ofredande eller av lagen om ofredande. Många av de poliser och åklagare som intervjuats anser att svårigheten att utkräva straffansvar för sådana gärningar är ett problem.

Dagsböter vanlig påföljd

Straffvärdet för kränkande fotografering är böter eller fängelse i högst två år. Våra sammanställningar av kriminalstatistik och domar visar att den vanligaste påföljden för kränkande fotografering (som huvudbrott) var dagsböter. Enligt ett publicerat domslut från hovrätten bör långvarig fotografering och brott mot minderåriga ge en strängare påföljd.

Sammanställningarna av lagföringsstatistik visar att nästan alla lagföringsbeslut avser män. Var fjärde lagföringsbeslut gäller en man under 21 år.

Brås bedömning

Rapporten visar sammanfattningsvis att lagen visat sig vara tillämplig och användbar som bibrottsrubricering i ärenden där huvudbrottet är sexualbrott eller andra fridsbrott mot kvinnor och barn. Lagens utformning har även medfört att vissa smygtagna bilder som motiverats av ett sexuellt intresse för barn, men som inte klassas som barnpornografiska, har kriminaliserats. Tidigare farhågor om att journalisters fri- och rättigheter skulle inskränkas tycks däremot ha varit obefogade.

Genomgången av anmälningar, förundersökningar och domar visar dock att anmälningar som gäller a) social makt bland ungdomar och b) gärningar som begåtts på andra platser än de som är angivna i lagtexten, tenderar att selekteras bort i rättskedjan. Att lagen är mer tillämplig för vissa typer av gärningar beror på flera olika omständigheter, såsom

1. de praktiska villkor som styr utredningsarbetet
2. en restriktiv tolkning av utrymmesrekvisitet
3. att inte heller angränsande lagar är tillämpliga.

Dessa sinsemellan olika villkor inverkar på hur lagen kan tillämpas, i vilken mån den kan fånga upp klandervärda gärningar och hur utfallet förhåller sig till lagstiftarens intentioner. Huruvida de gärningar som selekteras bort motsvarar de situationer som rimligtvis bör omfattas bör således övervägas. Om en utökad tillämpning av lagen skulle förordas anser Brå att det är angeläget att vidta åtgärder på tre områden:

1. *Lagens rekvisit.* Straffansvaret kan utvidgas, genom en omprövning av rekvisiten för lagen om kränkande fotografering, eller till följd av att rekvisiten i andra angränsande lagar justeras. En bredare översyn av rättstillämpningen av lagen om sexuellt ofredande och lagen om ofredande skulle kunna ligga till grund för en sådan bedömning.

2. *Resurser till utredningarna.* Många förundersökningar om kränkande fotografering står och faller med resurser till it-forensiska undersökningar och prioriteringar av rättshjälp. Dessa villkor är generella för många brottsutredningar idag, och inte specifika för kränkande fotografering. Av detta följer att generella förstärkningar av regionala och nationella it-brottscenter vore gynnsamt även för utredningar av kränkande fotografering.
3. *Förebyggande arbete.* Medvetenhet om vad som är lagligt och olagligt när det gäller bildupptagning skulle kunna förbättras betydligt, särskilt bland barn och unga. Eftersom rapporten visar att brott som begås av ungdomar via sociala medier ofta är svårutredda, kan ett förebyggande arbete vara ett viktigt komplement. Ett sådant arbete bör involvera flera aktörer, till exempel skola, polis och medieföretag.

Inledning

Bilder får allt större betydelse i social interaktion. Idag har i princip alla som använder mobiltelefon en omedelbar tillgång till en kamera, och många kommunicerar dagligen genom att skicka eller publicera bilder på sociala medier. Den utökade tillgängligheten och den snabba spridningen av bilder har väckt nya frågor om skyddet för den personliga integriteten, och om det behöver stärkas.

Den 1 juli 2013 infördes brottet kränkande fotografering. Straffbestämmelsen innebär att det är förbjudet att ”olovligen och i hemlighet fotografera eller filma någon som befinner sig på en plats som tillhör hans eller hennes privata miljö” (BrB 4 kap. 6a §).

När lagen tillkom hade det straffrättsliga område som reglerar olovlig fotografering länge ansetts vara bristfälligt. Integritetskränkande fotografering mot sovande och berusade personer, eller med hjälp av en dold kamera, omfattades tidigare inte av straffansvar. Möjligheterna att stärka skyddet för den personliga integriteten och kriminalisera smygfilmning hade därför utretts vid ett flertal tillfällen innan lagen infördes (SOU 1974:85, SOU 2008:3, Justiedepartementet 2011).

Brottsförebyggande rådet (Brå) har fått i uppdrag av regeringen att följa upp hur lagen om kränkande fotografering tillämpas inom rättsväsendet. Brå ska, enligt regleringsbrevet, ”belysa inflödet av anmälningar och vilken typ av gärningar som blivit anmälda och utredda som kränkande fotografering [samt] den vidare hanteringen av ärendena genom rättskedjan fram till domslut”. Brå ska även ”redovisa polis, åklagares och domares erfarenheter av att tillämpa lagstiftningen” (Justiedepartementet 2017).

Syfte och frågeställningar

Syftet med Brås uppföljning är att sammanställa ett *kunskapsunderlag som visar hur lagen om kränkande fotografering har fungerat*.

erat efter ikraftträdandet. Underlag ska kunna ligga till grund för en bedömning, av regering och riksdag, om hur utfallet förhåller sig till avsikten med lagstiftningen på området. I föreliggande rapport ska därför fyra frågeställningar besvaras:

1. Hur ser inflödet av anmälningar ut?
2. Vilka typer av gärningar anmäls som kränkande fotografering?
3. Hur utreds kränkande fotografering?
4. Hur hanteras ärendena i domstol?

Eftersom införandet av straffbestämmelsen motiverats utifrån tidigare rättsfall, där män, utan samtycke, fotograferat eller filmat kvinnor i intima situationer (se SOU 2008:3 s. 213–215), har ett genusperspektiv inkluderats i analysen, där det är relevant. Det innebär att uppgifter om könsfördelning bland misstänkta och målsägare redovisas. Vi lyfter också fram hur resultaten kan förstås utifrån normer om kön och sexualitet.

Metod och material

Studien är inriktad på att beskriva och analysera hur ärenden om kränkande fotografering hanteras i rättskedjan. Till grund för analysen ligger statistiska uppgifter, en genomgång av ärenden (anmälningar, förundersökningar och domar) och intervjuer med domare, åklagare och poliser. Nedan beskrivs hur vi samlat in och bearbetat materialet för att besvara studiens frågeställningar.

Kriminalstatistik

För att beskriva hur antalet anmälningar, utredningar, misstänkta personer, personuppläringar och lagföringsbeslut om kränkande fotografering varierar har vi sammanställt data från den officiella kriminalstatistiken.

Redovisningen av kriminalstatistiken omfattar i huvudsak tidsperioden 2014–2017. Lagen trädde visserligen i kraft under andra halvåret 2013, men den infördes i kriminalstatistiken från och med 2014. Avseende anmälningsstatistiken redovisar vi även vissa preliminära uppgifter för 2018.⁴

För att ge en mer rättvisande bild av utvecklingen över tid, har redovisningen av antalet anmälda brott rensats från anmälningar med stora volymer brott i ett och samma ärende. Värden som är högre än 3 standardavvikelse över medelvärdet, under en specifik månad i en specifik polisregion, har ersatts med ett värde som motsvarar ett genomsnitt av antalet anmälningar under de

⁴ Den slutliga anmälningsstatistiken för 2018 redovisades efter att denna rapport färdigställts.

senaste fyra månaderna i den aktuella polisregionen. Dessa justeringar beskrivs i den löpande texten. Avseende antalet handlagda, utredda och personuppklarade brott, har motsvarande möjligheter till justeringar saknats.

De uppgifter som finns om individer redovisas uppdelat på kön och ålder, i den mån det är möjligt. Uppgifter om ålders- och könsfördelningen finns att tillgå avseende misstanke- och lagföringsbeslut, men inte avseende målsägarna.

Ärenden från anmälan till dom

Uppgifterna från kriminalstatistiken ger en översiktlig bild av utvecklingen och vilka beslut som fattats inom rättsväsendet om kränkande fotografering. Med hänsyn till att statistiken utgår från sinsemellan olika enheter, är det dock svårt att mer ingående redogöra för flödet genom rättskedjan. Anmälningssstatistiken redovisar exempelvis antalet anmälda *brott*, utifrån månad och region. Med brott avses varje brottstillfälle – oberoende av om det gäller samma gärningsperson och samma målsägare. Lagföringsstatistiken, å andra sidan, bygger på uppgifter om lagförda personer – det vill säga individer. Det innebär att inflödet och utflödet redovisas utifrån olika enheter.

Vi har valt att istället följa *ärenden*, för att beskriva processen från anmälan till dom. Ett ärende upprättas i samband med att en anmälan inkommer. Anmälan kan, som nämnts tidigare, gälla ett eller flera brottstillfällen som rubriceras som kränkande fotografering, men den kan även innehålla ytterligare anmälda brott (såsom olaga hot eller förtal). Syftet med att följa ärenden är således att få en bredare bild av kontexten kring de gärningar som anmäls, och hur ärendena som helhet hanteras.

För att kunna redogöra för ett ärendes gång inom rättskedjan har vi identifierat, hämtat in och gått igenom alla ärendeakter som gäller kränkande fotografering med ett sista avslutande beslut under 2016. Det rör sig om sammanlagt 293 ärenden som vi följt från anmälan till ett avslutande beslut, det vill säga som längst till lagakraftvunnen dom. Det innebär att vi granskat det underlag som ingår i ärendeakterna – polisanmälan, förundersökningsprotokoll, åklagardirektiv, promemorior, dokumentation från teknisk undersökning och beslutsprotokoll. Om ärendet föranlett åtal har vi även inkluderat domar från alla instanser i underlaget.

Syftet med genomgången av ärenden och domar är att, i linje med uppdraget till Brå, kunna belysa: 1) vad som karaktäriserar de anmälda brotten, 2) hur ärendena utreds samt 3) hur ärendena hanteras i domstol. Vi vill sammantaget kunna beskriva sållningsprocessen, som illustreras i figur 1. Det vill säga den process och de omständigheter som medför att vissa ärenden föranleder

lagföring medan andra ärenden avskrivs under olika skeden i processen.

Urval

Datainsamlingen avgränsades till alla ärenden med brottsmisstankar om kränkande fotografering som antingen avskrivits eller slutredovisats⁵ hos Polismyndigheten 2016. Urvalets avgränsning till 2016 är grundat i en avvägning mellan att vi eftersträvar så aktuella uppgifter som möjligt, samtidigt som tidsperioden anpassats utifrån att de ärenden som gått vidare till åtal ska ha hunnit behandlas i domstol. Det innebär att urvalet inte fångar avslutade ärenden från de första åren lagen var i kraft.

Samtliga ärenden som anmälts inkluderades, oberoende av om de direktavskrivits, utretts eller låg till grund för ett åtalsbeslut. Urvalet innefattade både ärenden där det fanns en skälig misstänkt person och ärenden där detta saknades. Det inkluderade även samtliga ärenden som *vid något skede* av utredningen innehållit brottsmisstankar om kränkande fotografering. Det innebär att ärenden där brottsmisstankar om kränkande fotografering lagts ner under utredningens gång eller omrubricerats till ett närliggande brott (exempelvis sexuellt ofredande) också inkluderats i urvalet.

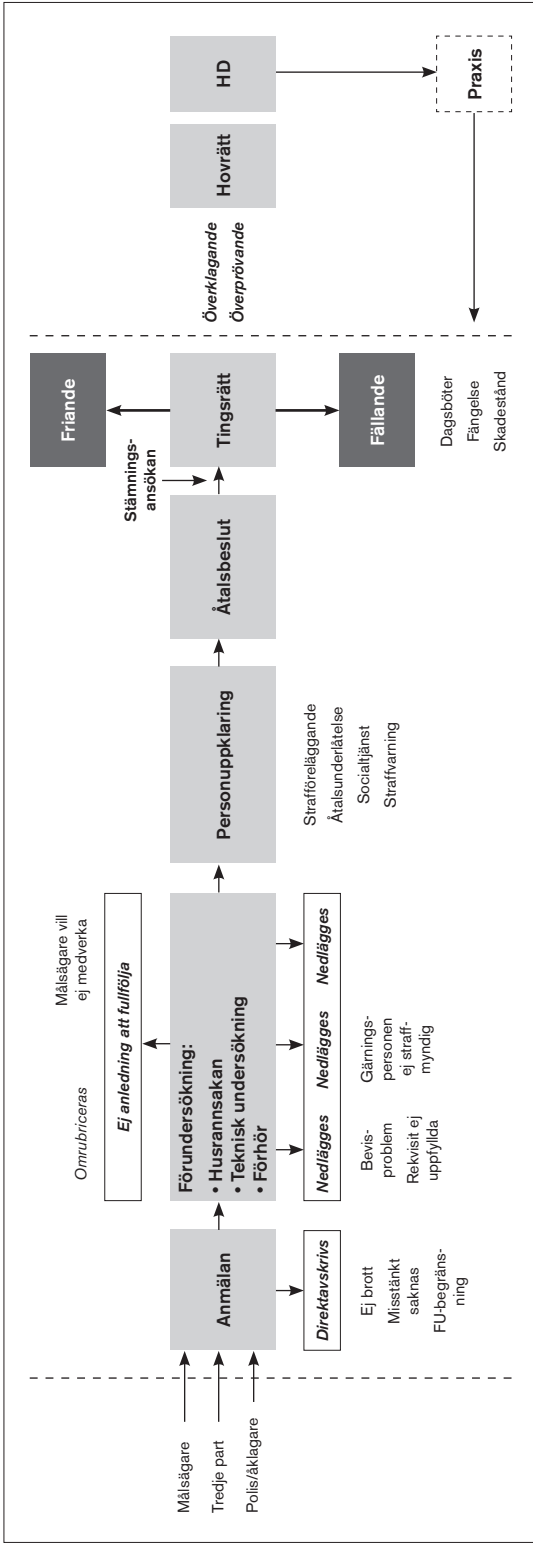
Totalt rörde det sig om 324 ärenden med ett avslutande beslut under 2016. Efter att ha avfört de ärenden där förundersökningen återöppnats, dubletter, felregistreringar eller anmälningar som fått ett eget ärendenummer men egentligen hanterades som en del av ett större ärende, återstod 293 ärenden.⁶

Dessa ärenden har sammantaget resulterat i 62 underrätts- och överrättsdomar som därför ingått i urvalet. För att bredda underlaget har domarna från ärendegenomgången kompletterats med ytterligare 42 domar med åtalpunkter om kränkande fotografering från 2016 och 2017. Totalt har 104 domar granskats, varav 75 är underrättsdomar (från tingsrätt), och 29 är överrättsdomar (från hovrätt och Högsta domstolen).

⁵ Med *slutredovisning* avses ett beslut hos polisen om att avsluta en förundersökning till följd av att ärendet anses vara uppklarat. Ärendet redovisas till åklagaren.

⁶ Till följd av att vi följer ärenden, istället för brott eller individer, får några av våra kvantitativa sammanställningar en annan sammansättning än den som redovisas i kriminalstatistiken. Till exempel blir *andelen* direktavskrivna ärenden något större i vår sammanställning av ärendegenomgången än andelen direktavskrivna brott i kriminalstatistiken. Skälet till detta är alltså att vi avfört de dubbelregistreringar som ofta visat sig finnas i stora ärenden med många målsägare och som kan "gömma sig" i kriminalstatistiken (Diesen & Diesen 2013). Eftersom direktavskrivna ärenden tenderar att enbart ha ett ärendenummer blir andelen sådana ärenden något högre i vår sammanställning än i kriminalstatistiken.

Figur 1. Illustration av rättskedjan med exempel på beslut och åtgärder.

I bilaga 1 beskrivs hur datainsamlingen gått till utifrån dessa urvalsprinciper. Nedan beskrivs hur materialet bearbetats för att besvara studiens frågeställningar.

Analys av ärendeakter

Syftet med att granska ärendeakter var att besvara tre frågor: *Hur ser inflödet av anmälningar ut? Vilka typer av gärningar anmäls som kränkande fotografering? Hur utreds kränkande fotografering?*

För att kunna beskriva hur inflödet av anmälningar ser ut har vi sammanställt uppgifter om brottsplatsen, upptäckten, personernas relation till varandra, målsägarens och den misstänktes kön och ålder samt vilka övriga brott som anmäls och utretts i samma ärende. Uppgifterna har hämtats från förundersökningsprotokollen (inklusive slasken⁷) och från anmälningarna.

Dessa uppgifter har därefter kodats utifrån ett kodschema, för att synliggöra övergripande mönster. Kodschemat har utarbetats efter en första genomläsning av ärendeakterna och bearbetats för att tydliggöra mönster och göra materialet rättvisa. Den kodade sammanställningen ligger sammantaget till grund för våra övergripande kvantitativa beskrivningar av inflödet av anmälningar.

Vi har även sammanfattat beskrivningarna av gärningarna från samtliga anmälningar. Dessa sammanfattningar ligger till grund för våra beskrivningar av vilka typer av gärningar som anmäls som kränkande fotografering. Gärningsbeskrivningarna har därefter kodats utifrån en indelning i fotograferingens användningsområden. Kriterierna för kategoriseringen redovisas i kapitlet *Gärningar och motiv*. Överlappningar och tolkningsfrågor kommenteras löpande i texten. De exempel som används har anonymiserats genom att härledande personuppgifter avlägsnats. Det innebär att vissa omständigheter utelämnats eller bytts ut i beskrivningarna av gärningarna. Uppgifter om de misstänkta och målsägarnas kön kvarstår dock, eftersom variationen utifrån kön är ett viktigt resultat, och det vore missvisande att framställa ärendena som könsneutrala.

För att kunna redovisa hur kränkande fotografering vanligen utreds har vi även kodat och sammanställt uppgifter om misstankebeslut, vilka förhör som genomförts, om det finns ett erkännande, vilka åtgärder som vidtagits för att samla in bevis och om dessa insatser resulterat i teknisk bevisning. Vi har även kartlagt vilka uppgifter som framkommit i utredningen om huruvida platsen, inställningen till samtycke och hemlighållandet av foto-

⁷ Med slasken avses det protokoll som upprättas med uppgifter som inte inkluderats i det slutredovisade förundersökningsprotokollet. Det kan exempelvis gälla förhör eller annan bevisning som inte anses vara av vikt för beslut om ärendet.

graferingen anses motsvara lagens rekvisit. Förekomsten av vissa typer av beslut och motiveringar kan vara underskattad, eftersom akterna inte alltid innehåller fullständiga uppgifter.

Analyser av domar

Syftet med att gå igenom domar är att beskriva vad som kännetecknar de ärenden som selekteras fram till prövning i domstol och hur lagen tillämpas i domstol. För att kunna redogöra för det sista skedet av sållningsprocessen har några av de koder som användes vid ärendegenomgången också använts i kodningen av domarna. Vi har sammanställt uppgifter om kön, sexuellt eller naket motiv, gärningstyp och övriga åtalpunkter i tingsrättsdomarna. Dessa uppgifter ligger till grund för jämförelser mellan vad som kännetecknar inflödet (anmälningarna) och utflödet (de ärenden som prövas i domstol). Jämförelsen mellan sammansättningen av ärenden och domar bygger på det urval som beskrivits ovan. Det innebär att nästan hälften av domarna som ingår i utflödet inte härrör från de anmälda ärendena. Eftersom sammansättningen av domar är likartad mellan de domar som härrör från ärendegenomgången och de ytterligare 31 domar som lagts till, redovisas de sammanhållet. Domarna har även kodats för att bland annat ta fram uppgifter om påföljd, skadestånd och den tilltalades inställning.

Vi har även sammanställt skrivningarna i domskälen om respektive rekvisit, uppsåt och bevisvärdering. Dessa sammanställningar ligger till grund för en redovisning av de omständigheter som tillmätts betydelse i friande respektive fällande domar. Det är viktigt att understryka att vi inte genomfört en juridisk analys. Den analytiska bearbetningen består istället av en systematisk redogörelse för de skrivningar om rekvisit och bevisning som är återkommande i de granskade domskälen. Redovisningen utgår i första hand från de 15 lagakraftvunna domar där åtalpunkter om kränkande fotografering prövats, men ogillats. Syftet med att ta avstamp i de friande domarna var att lyfta fram de problem och svårigheter som kan uppstå när lagen tillämpas. Redovisningen utgår i första hand från bedömningen i underrättsdomar, men vi synliggör genomgående om och på vilka sätt beslut ändrats eller fastställts i överrättsdomar när det är relevant. Med hänsyn till sekretessbestämmelserna utelämnas referenser och uppgifter som kan härledas till enskilda fall.⁸

Intervjuer

I uppdraget till Brå angavs att uppföljningen ska redovisa polis, åklagares och domares erfarenheter av att tillämpa lagstiftningen.

⁸ Offentlighets- och sekretesslag (2009:400) 24 kap. 8 §, Offentlighets- och sekretessförordning (2009:641) 7 §.

Därför genomfördes intervjuer med totalt 40 aktörer inom rättskedjan.

Merparten av intervjupersonerna var poliser och åklagare, men vi intervjuade även domare och tjänstemän med expertfunktioner inom rättsväsendet, exempelvis it-forensiker. Utgångspunkten för urvalet av intervjupersoner var spridning inom olika tjänstekategorier och regionalt, men framförallt färska erfarenheter av att arbeta med utredning eller lagföring av kränkande fotografering. Vi intervjuade också några poliser och åklagare som arbetat med ärenden som ingått i vår ärendegenomgång samt experter på specialiserade enheter inom rättsväsendet.

Intervjuerna genomfördes via telefon och vid fysiska möten. De flesta intervjuades enskilt. Vi genomförde ett fåtal gruppintervjuer (2–4 personer), med särskild inriktning på relationsbrott, barn/unga och sexualbrott. Om intervjupersonen samtyckte, spelades intervjun in med diktafon och transkriberades. Samtliga intervjupersoner informerades om studiens syfte och hur materialet skulle komma att hanteras under och efter studiens avslutande.

Intervjuerna utgick från en intervjuguide som färdigställdes efter den ärendegenomgång som beskrivs ovan. Intervjuguiden innehöll följande övergripande teman: vanliga arbetssätt, lagens rekvisit, bevisning och utvecklingsbehov.

Angränsande lagars potentiella konsekvenser för tillämpningen av kränkande fotografering berördes också i intervjuerna. I några intervjuer ställde vi också frågor om enskilda ärenden, för att bättre förstå motiven till vissa beslut.

Analys av intervjuer

Intervjumaterialet har använts för att få en fördjupad förståelse av hur ärendena utreds i praktiken, hur aktörer inom rättsväsendet ser på lagens användbarhet och vilka bakomliggande faktorer som kan förklara ett ärendes utgång.

De transkriberade intervjuerna har kodats i ett analysverktyg för kvalitativa data. Genom att koda transkriberingarna tematiskt har vi kunnat ringa in de vanligaste erfarenheterna av och perspektiven på olika delar av utrednings- och lagföringsprocessen.

Samtliga citat och referat från intervjuerna har redigerats för att avlägsna uppgifter som kan kopplas till personer som förekommit i ett ärende. Vi har också redigerat citaten för att underlätta läsbarheten.

Rapportens disposition

Rapporten är tematiskt upplagd och redovisar våra uppgifter om hur ärenden om kränkande fotografering hanteras i rättskedjan steg för steg – från anmälningar och utredningar till ett beslut i domstol. Det innebär att vi i varje kapitel redogör för och diskuterar hur resultat från våra olika datakällor – statistik, intervjuer, förarbeten och data från ärendeakter och domar – förhåller sig till varandra.

Rapportens första kapitel, *Lagens utformning*, innehåller en översiktlig beskrivning av hur lagen om kränkande fotografering kom till och hur den är tänkt att tillämpas. I kapitlet beskrivs även bakgrunden till att Brå fått i uppdrag att följa upp lagen.

Därefter följer två kapitel som behandlar inflödet i rättsväsendet. I kapitlet *Anmälningar* redovisas hur många brott som anmälts efter lagens införande och hur intervjupersonerna ser på inflödet. Vi redogör för hur de anmälda brotten har upptäckts, relationen mellan gärningsperson och målsägare, brottsplatsen och vilka ärenden de tenderar att ingå i.

I kapitlet därpå, *Gärningar och motiv*, tittar vi närmare på vilka typer av gärningar som tenderar att anmälas som kränkande fotografering. I kapitlet ges en mer ingående beskrivning av vad som kännetecknar de anmälda gärningarna, utifrån vad som kunnat utläsas i förundersökningar och anmälningar om bildernas användningsområden och gärningspersonernas tänkbara motiv.

I kapitlet *Utredningar* presenteras våra uppgifter om hur kränkande fotografering utreds inom rättsväsendet. I kapitlet pekar vi på vad som kan föranleda beslut om att direktavskrivna ett ärende alternativt inleda en förundersökning. Vi lyfter fram vilka omständigheter som kan leda fram till att en förundersökning läggs ner och vilka vardagliga villkor som kan påverka utredningens förutsättningar. Vi pekar också på hur de utmaningar som beskrivits tenderar att påverka utredningarna av olika typer av gärningar.

I kapitlet *Domar* redovisas data och slutsatser om utflödet från rättskedjan. Vi visar på hur lagföringsbesluten varierar med avseende på huvudbrott och bibrott, övriga brottsrubriceringar, påföljder och hur utfallet förhåller sig till inflödet (vilka typer av gärningar som anmälts). Vi redogör även för vilka omständigheter som återkommer i friande respektive fällande domar. Svårigheter med att angripa vissa gärningar med hjälp av angränsande lagar lyfts också fram.

I rapportens sista kapitel, *Slutsatser och bedömning*, görs en sammantagen bedömning av studiens resultat, i relation till intentionerna med lagen. Kapitlet avslutas med rekommendationer på tre utvecklingsområden.

Lagens utformning

I detta kapitel presenteras en översiktlig redogörelse för hur lagen om kränkande fotografering kom till och hur den är tänkt att tillämpas. Varför infördes lagen om kränkande fotografering och hur ska dess rekvisit tolkas?

Kapitlet inleds med en kort beskrivning av vad själva bestämmelsen består i. Vi redogör därefter för bakgrunden till lagstiftningen och hur tidigare förslag hanterats av regering och riksdag. Denna redogörelse följs av en mer ingående beskrivning av lagens tillämpningsområden, utifrån vad som angivits om respektive rekvisit i lagens förarbeten. Redovisningen återger således vad som framkommit om hur lagen ska tolkas i propositionen, utskottsbetänkanden, statliga utredningar, departementspromemorior och lagrådets yttranden.⁹ Till sist ges en kortare beskrivning av bakgrunden till att Brå fått i uppdrag att utvärdera lagen. Kapitlet avslutas med en sammanfattning i punktform.

Bestämmelsen

Den 1 juli 2013 trädde lagen om *kränkande fotografering* i kraft. Bestämmelsen (4 kap. 6a § BrB) lyder som följer:

Den som olovligen med tekniskt hjälpmedel i hemlighet tar upp bild av någon som befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett annat liknande utrymme, döms för kränkande fotografering till böter eller fängelse i högst två år.

Till ansvar ska det inte dömas om gärningen med hänsyn till syftet och övriga omständigheter är försvarlig.

Första stycket gäller inte den som med tekniskt hjälpmedel tar upp bild av någon som ett led i en myndighets verksamhet.

⁹ I kapitlet Domar redovisas hur rättstillämpningen i domstol inverkat på tolkningen av lagens rekvisit.

För att fotograferingen ska täckas av lagen krävs alltså att ett antal rekvisit är uppfyllda. Fotograferingen måste ske

- olovligen
- i hemlighet
- i ett privat utrymme
- med hjälp av ett tekniskt hjälpmedel.

Fotograferingen ska anses försvarlig om den utgör ett led i myndigheternas arbete, exempelvis för brottsbekämpning. Bestämmelsen omfattar inte heller fotografering som sker med skydd av anskaffarfriheten, vilket innebär att journalister ska kunna fotografera olovligen i samband med grävande journalistik.

Kriminaliseringen är teknikneutral. Det innebär att den omfattar såväl stillbilder som rörlig bild, och är oberoende av om fotograferingen sker med kamera, mobil eller någon annan teknik. Även förberedelse till brott omfattas av straffansvar. Brottets preskriptionstid är fem år.

Lagens tillkomst

Frågan om skydd för den personliga integriteten, i samband med smygfotografering, har utretts vid flertalet tillfällen (SOU 1974:85, SOU 2008:3, Justiedepartementet 2011). Intresset av att skydda den personliga integriteten har genomgående vägts mot andra samhällsintressen, såsom den grundlagskyddade yttrande- och informationsfriheten. Redan 1974 föreslogs åtgärder, av 1966 års Integritetsskyddskommitté, för att komma till rätta med problemet med bland annat smygfotografering. Kommitténs förslag ledde dock inte till lagstiftning.

Från anstöt till integritetskränkning

Under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet tillkom dock flera nya straffbestämmelser i kölvattnet av att den statliga utredningen *Kvinnofrid* (SOU 1995:60), som sannolikt haft bäring på utformningen av lagen om kränkande fotografering. Med *Kvinnofrid* förstärktes, enligt juristen Linnea Wegerstad (2015), ett påbörjat skifte i språkbruk kring det straffrättsligt reglerade fältet om kvinnors sexuella integritet. Tidigare hade rekvisiten utformats med fokus på den samhälleliga konsekvensen av vissa handlingar – såsom att ”väcka anstöt” eller vara ”sedlighets-sårande”. I flera nya och förändrade brottsrubriceringar skulle istället betydelsen för den enskilda individen sättas i fokus. Skrivningarna om blottning förändrades exempelvis från ett rekvisit om att gärningen var ”ägnad att väcka anstöt” till ett rekvisit om att gärningen var ”ägnad att väcka obehag” hos individen. Ett rekvisit för sexuellt ofredande förändrades på motsvarande sätt

från att gärningen ”på ett uppenbart sätt uppträder anstötligt mot annan” till att gärningen var ”ägnad att kränka personens sexuella integritet” (Wegerstad 2015 s. 158, 180).

En ökad inriktning på kränkning kan också iakttas i omarbetningar av lagstiftning på sexualbrottens område. Wegerstad pekar på att förarbetena till förändringar i lagstiftningen om våldtäkt på 2000-talet rörde sig från att betona straffbara kroppsliga handlingar till att inriktas på att ta ställning till graden av kränkthet (Wegerstad 2015 s. 169–170). Dessa förskjutningar får anses ha varit bidragande till att behovet av lagstiftning mot integritetskränkningar kom att återaktualiseras på 2000-talet.

Integritetsskyddskommitténs förslag: Olovlig fotografering

År 2004 gav regeringen en ny integritetsskyddskommitté i uppdrag att utreda ”om det, vid sidan av befintlig lagstiftning, behövs generell tillämpliga bestämmelser till skydd för den personliga integriteten och i så fall lämna förslag till en sådan reglering” (prop. 2012/13:69 s. 7). Smygfilming, särskilt mot sovande eller berusade personer, har länge varit ett område där det ansetts oklart vilken lagstiftning som är tillämplig. Straffbestämmelserna om ofredande och sexuellt ofredande har ansetts ge ett visst skydd mot fotografering som upplevs som kränkande, men inte omfattat olovlig fotografering som sker i hemlighet.¹⁰

Utredningen föreslog att ”den som olovligen fotograferar någon som befinner sig på en plats dit allmänheten inte har insyn”, ska dömas för olovlig fotografering, ”om inte gärningen med hänsyn till omständigheterna var försvarlig”. Som exempel på platser nämndes toaletter, omklädningsrum, hemmet och sjukhus (prop. 2012/13:69 s. 7).

Kritik och omarbetningar

Förslaget om en ny straffbestämmelse avseende olovlig fotografering tillstyrktes av många remissinstanser. Flera instanser hade dock invändningar mot lagens räckvidd avseende de privata miljöerna och ansåg att förbudet skulle kunna utsträckas till all privat fotografering utan samtycke, vilket exempelvis skulle kunna inkludera harmlös fotografering av familjemedlemmar i hemmet. Ytterligare andra remissinstanser ansåg att förslaget inte var träffsäkert, eftersom ”intensiv närgången fotografering på all-

¹⁰ Brottsrubriceringarna *ofredande* och *sexuellt ofredande* har ansetts vara begränsade till handlingar som upptäcks av brottsoffret medan de pågår. Därmed innefattas inte handlingar som sker i hemlighet samt mot sovande eller berusade personer. Kravet om att målsägaren direkt ska ha blivit varse gärningen har dock ifrågasatts (se t.ex. SOU 2010:71). Se kapitlet *Domar*.

mänt tillgängliga platser” inte skulle omfattas av lagens bestämmelser. Vidare framfördes även ståndpunkten att det viktiga var att förhindra spridningen av integritetskränkande bilder, snarare än själva anskaffningen av bilderna (prop. 2012/13:69 s. 7–8). Med anledning av remissynpunkterna omarbetades lagförslaget. På Justitiedepartementet utarbetades en departementspromemoria, *Olovlig fotografering*, med en något annorlunda utformad straffbestämmelse.

Det nya förslaget till straffansvar avstyrktes av Lagrådet, i samband med remissförfarandet under våren 2012. Lagrådet yttrande har därefter legat till grund för en ytterligare omarbetning av lagförslaget, där tillämpningsområdet har inskränkts. Det omarbetade förslaget tillstyrktes av Lagrådet och lades därefter fram i propositionen *Kränkande fotografering* (prop. 2012/13:69).

Några år senare, 1 januari 2018, infördes lagen om olaga integritetsintrång.¹¹ Lagen innebär att den som gör intrång i någon annans privatliv, bland annat genom att ”sprida bild på eller annan uppgift om någons sexualliv [...] eller någons helt eller delvis nakna kropp” kan dömas för olaga integritetsintrång, om spridningen ”är ägnad att medföra allvarlig skada för den som bilden eller uppgiften rör” (BrB 4 kap. 6c§).

Lagens tillämpningsområden

Vilka situationer omfattas av lagen om kränkande fotografering? Nedan följer en kort sammanfattning av vad som angivits i lagens förarbeten.

Verkligt klandervärda beteenden

Straffbestämmelsen om kränkande fotografering ska inriktas på att reglera ”fotografering som innebär ett intrång i den fredade sfär som enskilda bör ha rätt till i förhållande till andra enskilda” (prop. 2012/13:69 s. 7). Samtidigt är det viktigt att kriminaliseringen inskränks till ”verkligt klandervärda beteenden” (prop. 2012/13:69 s. 27). Det innebär att straffbestämmelsen har utformats på ett sådant sätt att ”den endast blir tillämplig i situationer då det framstår som stötande för rättskänslan att en persons integritet inte respekteras” (betänkande 2012/13:JuU21 s. 8). I regeringens lagrådsremiss nummer 2, som ligger till grund för propositionen, anfördes följande:

¹¹ Brott av normalgraden medför påföljd i form av böter eller maximalt 2 års fängelse. För grovt brott är påföljden 6 månader till maximalt 4 års fängelse. Brottet anses grovt (BrB 4 kap. 6d §) om ”gärningen med hänsyn till bildens eller uppgiftens innehåll eller sättet för eller omfattningen av spridningen är ägnad att medföra mycket allvarlig skada för den som bilden eller uppgiften rör”.

En straffbestämmelse mot kränkande fotografering måste därför ges en så restriktiv utformning att den blir tillämplig endast i situationer då det framstår som verkligt angeläget att undvika eller beivra intrång i den personliga integriteten och där behovet av rättsskydd är särskilt stort. (Lagrådsremiss 2012-12-20 s. 14–15)

Strävan efter träffsäkerhet och en restriktiv utformning ligger således till grund för hur lagens rekvisit utformats och motiverats.

Plats – istället för bildens innehåll

I den straffbestämmelse som föreslogs i promemorian *Olovlig fotografering* var ett centralt rekvisit att gärningen skulle vara ”ägnad att allvarligt kränka den fotograferades personliga integritet”. Detta rekvisit riskerade, enligt Lagrådet, att leda till att en värdering av bildens innehåll i praktiken skulle bli avgörande vid en rättslig prövning. En sådan bestämmelse skulle, enligt Lagrådet, kunna komma i konflikt med den grundlagsskyddade anskaffarfriheten (rätten att anskaffa information för publicering). Givet att bildernas innehåll förväntades bli föremål för en annan straffbestämmelse (lagen om olaga integritetsintrång) som bereddes parallellt i en annan statlig utredning, avrådde Lagrådet från att inlemma ett ”kränkthetsrekvisit” i straffbestämmelsen om kränkande fotografering.

Lagrådet förordade att lagstiftningen istället skulle begränsas till att avse ”intrång i rätten till en fredad personlig sfär inom vilken olovlig avbildning är att uppfatta som ett intrång” – helt oberoende av bildens innehåll (Lagrådets yttrande 2013-01-15). Straffbestämmelsen kom därför att avgränsas till fotografering på vissa angivna platser, och med utgångspunkt i hemfridskyddet. Det innebar att lagens tillämpningsområde kan beskrivas som väsentligt inskränkt, i relation till de tidigare förslagen. Lagrådet konstaterar att avgränsningen innebär

[...] att en rad situationer som gäller integritetskränkande fotografering inte kommer att vara straffsanktionerade. Att skyddet för enskildas privatliv inte kommer att vara lika starkt kan från vissa synpunkter vara problematiskt. (Lagrådets yttrande 2013-01-15)

Avgränsningen till privata platser motiverades även med att regleringen är tänkt att träffa endast de mest klandervärda fallen. Bestämmelsen avser enbart fotografering på ”vissa platser där det framstår som verkligt angeläget att undvika eller beivra intrång i den personliga integriteten och där behovet av rättsskydd är särskilt stort”. (prop. 2012/2013:69 s. 17)

De platser som täcks av straffbestämmelsen är ”sådana platser där den enskilde kan göra anspråk på en fredad personlig sfär, och därför normalt inte ska behöva tåla att bli fotograferad i hemlighet utan medgivande eller uttryckligt stöd av tillåtande bestämmelser” (prop. 2012/2013:69 s. 18). Platserna som anges i lagtexten är ”inomhus i en bostad”, ”omklädningsrum” eller på en ”toalett”. Kriminaliseringen omfattar bostaden inomhus och andra utrymmen som är avsedda för ”mycket privata förehavanden” och det saknas betydelse om fotografen befinner sig i dessa utrymmen eller inte vid fototillfället (prop. 2012/2013:69 s. 18). Även utrymmen som liknar bostaden inomhus omfattas – det vill säga ”en lokal eller annan plats där en person bor stadigvarande för en längre tid, och en tillfällig bostad, t.ex. ett hotellrum, en båthytt eller ett tält” (prop. 2012/2013:69 s. 26). Utöver dessa platser omnämns även provhytt och bastu som skyddsvärda utrymmen (prop. 2012/2013:69 s. 27, 40).

Olovligen

Ett annat centralt rekvirit för lagen om kränkande fotografering är att fotograferingen ska ha skett olovligen, det vill säga att samtycke saknats, från den person som är tänkt att fotograferas eller från en målsman till minderåriga barn som själva saknar full rättshandlingsförmåga. Det rör sig enbart om informerat samtycke – vilket innebär att samtycket endast kan avges om det finns information ”om de förhållanden under vilka fotograferingen sker” (prop. 2012/2013:68 s. 24).

Även ett tyst samtycke kan accepteras. Några remissinstanser invände att det kan vara svårt att bedöma och bevisa om ett eventuellt tyst samtycke funnits. Regeringen ansåg att dessa farhågor var överdrivna och anförde följande:

Ett tyst samtycke behöver inte manifesteras på något sätt, men om saken kommer under rättslig prövning och saken förnekas, får dock krävas något som tyder på att samtycke förelegat. (prop. 2012/2013:68 s. 24)

I hemlighet

Bestämmelsens tillämpningsområde är avgränsat till handlingar som skett i hemlighet. Med ”i hemlighet” avses ”att den tekniska utrustningen – kameran – antingen hålls helt dold för den fotograferade eller att denne i varje fall är totalt omedveten om att den för tillfället är i gång” (prop. 2012/2013:69 s. 29). I begreppet inkluderas även tillfällen då den fotograferade saknar möjlighet att upptäcka fotograferingen – till exempel när personen ifråga sover.

Avgränsningen syftar, även här, till att enbart kriminalisera de verkligt klandervärda gärningarna. Om all smygfotoografering förbjöds skulle sannolikt många ”harmlösa” fotoograferingar kriminaliseras. Regeringen anför även att avgränsningen utgår från att den fotoograferade personens möjligheter att stoppa fotoograferingen är större om den sker öppet.

Icke-dold fotoografering som sker ”på ett påträngande eller fysiskt närgånget sätt” faller således utanför lagens tillämpningsområde. I departementspromemorian *Olovlig fotoografering* omnämndes denna typ av fotoografering som exempel på kränkande fotoografering. Även om denna form av fotoografering inte täcks av lagen om kränkande fotoografering kan sådana gärningar omfattas av straffskydd i andra lagar. Det gäller exempelvis bestämmelser om ofredande och sexuellt ofredande samt bestämmelser i personuppgiftslagen.

Undantag för försvarlig fotoografering

Bestämmelsen innefattar undantag som syftar till att skydda yttrande- och informationsfriheten. Förbudet mot kränkande fotoografering innebär en viss inskränkning av grundläggande fri- och rättigheter, vilket innebär att undantag från straffbestämmelsen anses krävas för att inskränkningarna av dessa rättigheter ska anses vara proportionerliga (betänkande 2012/13:JuU21 s. 8). Regeringen anför att kriminaliseringen måste

” [...] avgränsas så att sådan fotoografering som sker i syfte att publicera uppgifter, särskilt när avsikten är att detta ska ske i grundlagsskyddade medier, begränsas bara när det är nödvändigt med hänsyn till motstående integritetsintressen och när allmänintresset i en publicering framstår som mycket litet. Med denna utgångspunkt anser regeringen att den enskilde som huvudregel måste tåla att bli fotoograferad.” (prop. 2012/13:69 s. 16).

Det ska finnas en möjlighet att undkomma straffansvar i situationer där ”fotoograferingen sker som ett led i nyhetsförmedling, t.ex. för publicering i ett grundlagsskyddat medium” (betänkande 2012/13:JuU21 s. 8). I bedömningar av om en gärning är försvarlig ska även vetenskapliga och konstnärliga incitament beaktas, även om utrymmet för detta bör vara litet. Detsamma gäller verksamhet inom vissa myndigheter, såsom Polismyndigheten och Kustbevakningen, vilka undantas från straffansvar.

Uppföljning av lagen

Fyra år efter att lagen trätt i kraft, 2017, fick Brå i uppdrag av regeringen att följa upp implementeringen av lagen. I propositio-

nen som föregick straffbestämmelsen aviserades att ”en uppföljning av bestämmelsen och hur praxis utvecklats ska göras inom några år från ikraftträdandet” (prop. 2012/13:69). Utvärderingen skulle inriktas på att belysa:

[...] om lagstiftningen fångar upp sådant beteende som över tid kan anses vara så klandervärdt att det ska vara straffbelagt. [...] om tillämpningen av lagstiftningen står i överensstämmelse med dess syfte. [...] om lagstiftningen är lämpligt avgränsad i fråga om de platser som omfattas av kriminaliseringen. (prop. 2012/13:69 s. 34)

När propositionen behandlades i riksdagen gav justitieutskottet sitt stöd till regeringens avsikt att framgent följa upp om tillämpningen av lagstiftningen (betänkande 2012/13:JuU21 s. 12–13). Med anledning av utgången i några uppmärksammade rättsfall har utskottet dock återkommit till frågan, och anfört att uppföljningen av lagen bör tidigareläggas. Ett av rättsfallen gällde ett ärende där en man smygfotograferat under en kvinnas kjol på en offentlig plats.¹² Varken sexuellt ofredande eller kränkande fotografering ansågs, av tingsrätten och hovrätten, vara tillämpliga bestämmelser för att tilldela straffansvar för gärningen.

I ett tillkännagivande till regeringen anförde utskottet därför att ”[d]et har framkommit uppgifter som indikerar att lagen om kränkande fotografering inte omfattar alla situationer som den rimligtvis bör omfatta” (betänkande 2016/17:JuU16 s.31). Det finns därför ”skäl att utvärdera bestämmelsen om kränkande fotografering i syfte att säkerställa att den omfattar alla situationer som den rimligtvis bör omfatta” (betänkande 2016/17:JuU16 s.31, riksdagsskrivelse 2016/17:211).

Sammanfattning

I detta kapitel har vi redogjort för lagens tillkomst och tillämpningsområden, utifrån lagens förarbeten. Vi har bland annat visat att:

- Lagen om kränkande fotografering tillkom för att ge ytterligare skydd för den personliga integriteten. Smygfilmning, särskilt mot sovande eller berusade personer, hade länge varit ett område där det saknats möjlighet att utkräva straffansvar.
- Lagen ska gälla ”verkligt klandervärda beteenden” och enbart vara tillämplig ”i situationer då det framstår som stötande för rättskänslan att en persons integritet inte respekteras”.
- Lagen har avgränsats till att enbart avse smygfotografering som innebär ett intrång i en fredad sfär, såsom en toalett, ett

¹² Målet beskrivs mer ingående i kapitlet *Domar*.

omklädningsrum, bostaden eller ett annat liknande utrymme. Skyddet mot avbildning gäller oberoende av bildens innehåll.

- Bestämmelsen gäller gärningar som skett i hemlighet – det vill säga när den tekniska utrustningen hålls helt dold för den fotograferade eller när personen ifråga är omedveten om att kameran för tillfället är i gång. Därmed inkluderas fotografering av sovande och svårt berusade personer.
- För att omfattas av lagen ska fotograferingen ha skett olovligen, det vill säga utan att den avbildade personen givit sitt samtycke.
- Om fotograferingen skett som ett led i myndighetsutövning, nyhetsförmedling, eller inom ramen för ett vetenskapligt eller konstnärligt arbete, anses den vara försvarlig och omfattas inte av lagen.
- Regeringens uppdrag till Brå om att följa upp tillämpningen av lagen har föranletts av några aktuella rättsfall. Justitieutskottet har framfört att dessa domar indikerar att lagen inte omfattar alla situationer som den rimligtvis bör omfatta och att lagen därför bör utvärderas.

Anmälningar

I detta kapitel tecknar vi en övergripande bild av inflödet av anmälda brott efter lagens införande. Vad kännetecknar dessa ärenden?

Kapitlet inleds med en redovisning av hur antalet anmälningar varierat över tid samt hur intervjuade poliser, åklagare och domare ser på inflödet. Därefter beskriver vi, med stöd i ärendegenomgången, vad som kännetecknar de anmälda gärningarna. Hur upptäcks de? Var begås de, och av vem mot vem? Vi redogör även för köns- och åldersfördelningen och vilka typer av större ärenden de anmälda brotten tenderar att ingå i. Avslutningsvis sammanfattas de viktigaste resultaten om inflödet i rättskedjan.

Anmälda brott har ökat

Under de fyra år som brottsrubriceringen kränkande fotografering varit tillämplig har antalet anmälda brott varierat årligen. Variationen förefaller hänga samman med att ett fåtal enskilda gärningspersoner vissa år anmäls för ett stort antal brott. Under 2014 anmäldes till exempel en enskild misstänkt person för 392 brott.

Tabell 1. Anmälda brott under perioden 2014–2017.

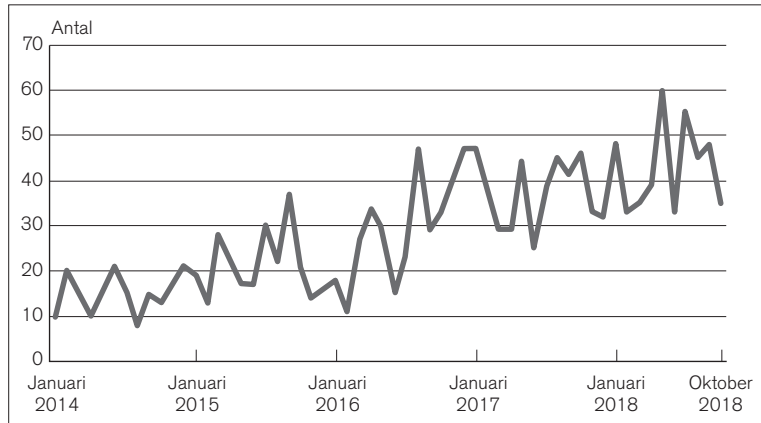
År	2014	2015	2016	2017
Anmälda brott	596	274	503	729
Justerade värden	181	256	354	445

Källa: Brås anmälningsstatistik.

I redovisningen ovan av antalet anmälda brott över tid har vissa statistiska bearbetningar gjorts. Eftersom antalet anmälda brott är relativt litet (både numerärt och jämfört med andra brott mot person) får anmälningar där en enskild gärningsperson begått ett stort antal brott stor påverkan på helhetsbilden. Därför har vi justerat antalet anmälda brott genom att exkludera enskilda

mängdanmälningar från den övergripande utvecklingen.¹³ När uppgifterna om antalet anmälda brott justeras för att exkludera extremvärden, blir det tydligt att antalet anmälda brott ökat årligen. Antalet anmälda brott 2017 är nästan tre gånger så stort som 2014. Den uppgående trenden är också tydlig i figur 2, som visar antalet anmälda brott per månad från januari 2014 till oktober 2018.

Figur 2. Antal anmälda brott fördelade på månader mellan januari 2014 och oktober 2018.

Källa: Brås anmälningsstatistik, justerade värden.

Lagen om olaga integritetsintrång (se föregående kapitel) trädde i kraft den 1 januari 2018. Den gör det bland annat straffbart att olovligen sprida integritetskränkande bilder (bland annat med naket och sexuellt innehåll). Det borde således inte råda konkurrens mellan olaga integritetsintrång och kränkande fotografering. Men den nya straffbestämmelsen skulle ändå kunna inverka på brottsrubriceringen av de anmälda gärningar som både innehåller olovlig fotografering och spridning av bilder. Under 2018 anmäldes drygt 1 200 olaga integritetsintrång (preliminära uppgifter från Brås anmälningsstatistik). Av uppgifterna i figur 1 ovan märks dock inga tendenser till minskning av anmälda brott om kränkande fotografering.

Det saknas anledning att tro att ökningen skulle vara ett uttryck för att det faktiska antalet smygfotograferingar har ökat. För nya straffbestämmelser torde antalet anmälda och utredda brott tendera att vara mindre under lagens första år, för att därefter öka. Ökningen av antalet anmälda brott skulle således kunna reflektera att kännedomen om lagen om kränkande fotografering ökat

¹³ För en beskrivning av hur de justerade värdena beräknats, se avsnittet *Metod och material* i kapitlet *Inledning*.

med tiden, både hos allmänheten och inom rättsväsendet. Det rör sig således om en väntad ökning.

Trots ökningen, färre anmälningar än väntat

Trots att antalet anmälningar ökat årligen anser åklagare och poliser, som intervjuats, att de kommit i kontakt med betydligt färre anmälningar än väntat. Detta speglas även i våra svårigheter att få tag i intervjupersoner som anser att de har en gedigen erfarenhet av att utreda ärenden om kränkande fotografering. Samtliga poliser, åklagare och domare som intervjuats har arbetat med färre än tio ärenden vardera sedan lagens tillkomst. Flera uttrycker spontant att problemet med smygfilmningar, främst bland ungdomar och i omklädningsrum, förmodligen är mer omfattande än vad antalet anmälningar indikerar.

Intervjupersonerna anger olika troliga orsaker till det förhållandevis låga antalet anmälningar. Flera intervjuade poliser och åklagare poängterar att ett eventuellt mörkertal delvis kan vara en konsekvens av att brottsrubriceringen gäller fotografering som varit dold för målsägaren. Att få brott anmäls kan därmed anses ligga i sakens natur.

En annan orsak anses vara att för få känner till lagen och att ”ungdomar idag inte anmäler”. Ett målsägarbiträde uttrycker förvåning över att hon haft så få ärenden med kränkande fotografering, men ser detta som ett uttryck för att unga ofta inte vet när de utsätts för brott.

Flera intervjupersoner lyfter fram att den ökande upptagningen av digitala bilder och användningen av sociala medier medför att gränserna för vad som är acceptabelt och potentiellt kränkande blivit otydliga. Kännedomen om vad som är brottsligt anses således inte ha nått fram till allmänheten. Flera av de poliser som intervjuats menar att man borde informera allmänheten om vad som är straffbart, och om de förödande konsekvenser som en film på sociala medier kan få för en individ. En intervjuperson beskriver behovet så här:

Jag tänker att det är ett jätteproblem och att det behöver komma ut kunskap om vad som är okej och inte okej. För användning av mobilen kommer inte att minska, och möjligheterna att smygfota och filma kommer att öka.

Gärningarnas karaktär

Vilka typer av gärningar är det då som anmäls? En övergripande slutsats är att de flesta anmälningar gäller bildupptagning med antingen ett naket eller sexuellt innehåll (217 av 293 ärenden).

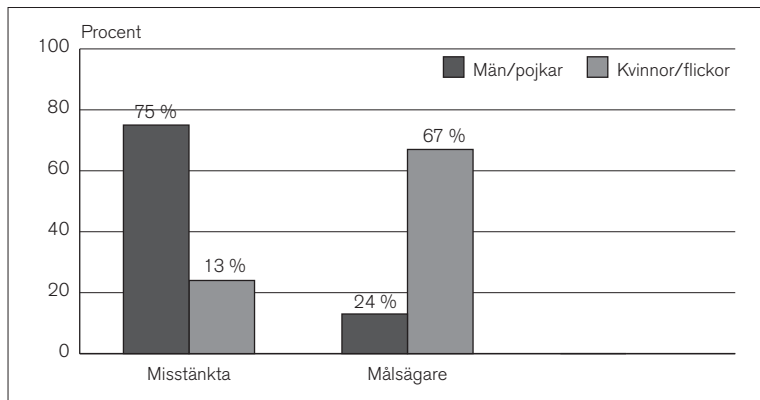
Smygfotografering i duschar, omklädningsrum och vid samlag tillhör de vanligaste gärningar som anmäls.

Utöver dessa anmäls också fotografering där bilden på andra sätt anses vara ett intrång i privatlivet. Det kan handla om att någon fotograferat en påklädd person genom ett fönster till bostaden eller fotograferat med drönare över tomten när målsägaren åt middag i trädgården. Andra anmälda ärenden gäller bilder som anses kränkande av andra skäl. Det kan gälla bilder av en kvinna utan slöja eller en film där målsägaren är sjuk, sover eller är berusad. I nästa kapitel kommer vi att beskriva de olika typerna av fotografering mer detaljerat. Nedan återges mer övergripande karaktäristika.

Kvinnor och unga utsätts

Den officiella anmälningsstatistiken innehåller inte uppgifter om målsägarens eller den misstänktes kön. Vår kodning av anmälningar visar dock att kränkande fotografering är ett brott som typiskt sett begås av män eller pojkar mot kvinnor eller flickor.¹⁴ I tre fjärdedelar av de anmälda gärningarna som granskats i vår ärendegenomgång finns det uppgifter om att det är en man eller en pojke som utfört den kränkande fotograferingen. I två tredjedelar av anmälningarna står kvinnor eller flickor som målsägare.

Figur 3. Könsfördelning bland målsägare och misstänkta i ärendegenomgången. N: 293.

Andelarna adderar inte till 100 %, eftersom ett mindre antal anmälningar gäller målsägare av båda könen eller fall där den misstänkte är okänd.

¹⁴ Slutsatsen ligger i linje med tidigare analyser av könsfördelningen avseende misstänkta för brott mot person (misshandel, hot, rån och sexualbrott) (Brå, kortanalys 5/2014). När det gäller sexualbrott drabbas kvinnor i störst utsträckning (94 % i misstankeregistret och 84 % i NTU), medan gärningspersonerna oftast är män (98 % i misstankeregistret och 92 % i NTU).

Det finns dock ärenden som avviker från mönstret. I drygt var tionde anmälan uppges gärningspersonen vara en kvinna eller flicka, och i cirka en fjärdedel av anmälningarna är målsägaren en man eller en pojke. Gemensamt för dessa ärenden är att målsägarna eller de misstänkta ofta är minderåriga, det vill säga under 18 år.

Typiskt sett har brotten begåtts i en skolmiljö eller på ett boende (exempelvis HBV-hem). När en kvinna eller flicka är misstänkt är målsägaren ofta en annan flicka, som exempelvis fotograferats i ett omklädningsrum. När en eller flera pojkar står som målsägare har dessa ofta fotograferats av en vuxen man, alternativt av en annan pojke i skolmiljö. Det är således ovanligt att en flicka eller kvinna anmäls för att olovligen ha fotograferat en pojke eller man.

Tabell 2: Andel misstänkta och målsägare under 18 år i ärendegenomgången.

Personer/ålder	Andel under 18 år
Misstänkta	20 %
Målsägare	34 %

Uppgifter om gärningspersonens ålder saknades i cirka en fjärdedel av ärendena

Många anmälningar gäller alltså brott som begåtts av eller mot barn och unga. I en tredjedel av ärendena finns en målsägare under 18 år, och hälften av dessa målsägare är även under 15 år. I dessa ärenden anges både vuxna och jämnåriga som misstänkta. I ungefär vart tionde ärende uppges en vuxen ha fotograferat en minderårig (under 18 år). I övriga ärenden som gäller målsägare under 18 år anges en person under 18 år som misstänkt.

Parrelationer, kompisar, skola och föreningar

De flesta anmälningar gäller alltså gärningar där målsägaren och den som anges som misstänkt känner varandra eller är bekanta. Den vanligaste relationen mellan målsägaren och den misstänkta är att de har eller har haft någon form av parrelation. Var tredje anmälan gäller en fotografering som skett inom ramen för ett parförhållande eller vid en tillfällig sexuell relation. I de flesta fall gäller det en pojkvän, man eller sambo som har smygfilmats sin flickvän, fru eller sambo under den period då de var ett par. Att filmen existerar upptäcks vanligen först efter att relationen avslutats.

Besökare på idrotts-, förenings- och fritidsanläggningar utsätts av både av okända och välkända gärningspersoner. I vissa fall är den misstänkte anställd (till exempel som idrottsledare eller funktionsnär) och i andra fall rör det sig om andra besökare utan tidigare relation till målsägaren.

Tabell 3: Relation mellan misstänkta och målsägare i ärendegenomgången.

Typ av relation	Antal	Andel
Parrelation	84	28 %
... varav före detta par	57	19 %
... varav nuvarande par	10	3 %
... varav tillfällig relation	17	6 %
Elever/lärare	39	13 %
Okänd gärningsperson	39	13 %
Vänner/bekanta	31	12 %
Grannar	22	8 %
Hyresgäst/hyresvärd, boende på HVB-hem	21	7 %
Idrott, fritid, föreningar	19	7 %
Familj/släkt	14	5 %
Kollegor/arbetsgivare	14	5 %
Övriga/framgång ej	10	2 %
Totalt	293	100 %

En annan återkommande kategori består av hyresgäster och inneboenden som anmäler att en hyresvärd i hemlighet monterat upp kameror i bostaden. Det förekommer även att grannar anmäler varandra för fotografering utomhus, samt att arbetstagare anmäler att de fotograferats olovligt på arbetsplatsen av en kollega. De flesta anmälningarna mot grannar och kollegor uppfyller dock inte utrymmesrekvisitet.

Enbart två anmälningar gäller fotografering som misstänks ha utförts av företrädare för medierna. Det är värt att nämna, eftersom de olika förslagen om lagstiftning mot olovlig fotografering särskilt beaktat risken att viktiga demokratiska funktioner skulle inskränkas, såsom granskande journalistik. Dessa två ärenden har emellertid direktavskrivits, eftersom det saknats anledning att anta att ett brott begåtts. Inget av ärendena aktualiserade frågor om anskaffarfriheten.

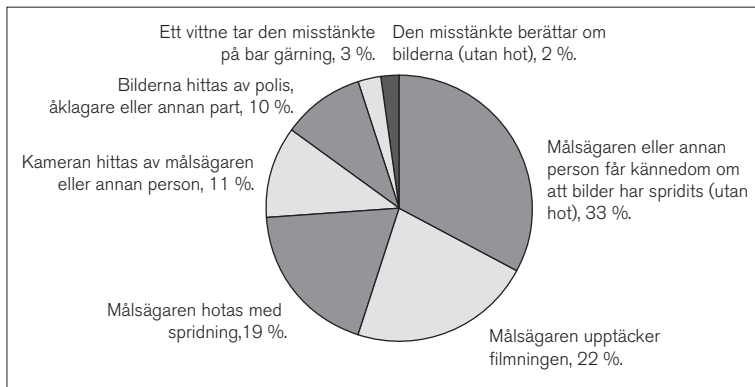
Spridning vanligt skäl till anmälan

Genomgången av ärendeakterna visar att de flesta anmälningarna görs av målsägaren själv. I andra hand anmäls brotten av tredje part, till exempel föräldrar, rektorer på skolor eller personal på stödboenden. I tredje hand anmäls brotten av polis och åklagare som upptäckt brotten i samband med utredningar av andra ärenden. I de fall där en tredje part anmäler brottet krävs dock att målsägaren själv tar ställning till om hen vill att brottet ska anges till åtal för att en förundersökning ska inledas.

Hur en kränkande fotografering upptäcks och varför den anmäls varierar. Vår ärendegenomgång visar att det vanligaste är att målsägaren får vetskap om fotograferingen till följd av att bilderna spridits. Ungefär vart tredje ärende har initierats efter

det att målsägaren fått kännedom om att andra personer sett smygtagna bilder på henne. I var fjärde anmälan har målsägaren själv upptäckt filmningen medan den ägde rum. Det rör sig ofta om händelser där en kvinna plötsligt upptäcker att en man filmar henne under ett samlag eller att hon ser en mobil plötsligt sticker upp i ett badrumsfönster eller ovanför en provhytt. Även i dessa fall motiveras flera anmälningar av att målsägaren är rädd för att bilderna ska spridas. I vart femte ärende har målsägaren fått kännedom om bildernas existens genom att den misstänkte hotat om att sprida bilderna. Att försöka förhindra en spridning eller stoppa en pågående spridning kan således vara ett skäl till att man anmäler en kränkande fotografering.

Figur 4: Andel ärenden fördelade på hur gärningen upptäcktes.
N: 293 ärenden.

Utöver de tre vanligaste upptäckssätten förekommer att fotografering uppdagas i samband med att målsägaren eller någon annan hittat en dold kamera. Det handlar ofta om kameror som gömts i omklädningsrum, på offentliga toaletter eller i personers hemmiljö.

Ett annat mindre vanligt upptäcktsätt är att någon hittat smygtagna bilder. I några fall är det målsägaren som hittat dem, exempelvis i en gärningspersons dator. Men det vanligaste är att polis och åklagare upptäcker brottsligheten inom andra utredningar, till exempel i samband med utredning av barnpornografi, våldtäkt eller våld i nära relation. Det är främst vid mobiltömningar som dessa ärenden kommer in. Det förekommer även att ärenden initierats till följd av utredningar av organiserad brottslighet i andra länder, där producenter och konsumenter av barnpornografi identifierats. Att ett ärende kommer in till följd av spaning och tips tillhör ovanligheterna.

Flertalet anmälningar gäller bostaden

För att en gärning ska kunna brottsrubriceras som kränkande fotografering krävs, som bekant, att den fotograferade personen ”befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett annat liknande utrymme” (BrB 4 kap. 6a §). Av sammanställningen nedan framgår att tre fjärdedelar av de ärenden som granskats gäller fotografering av en person som befann sig i något av de utrymmen som explicit anges i lagtexten.¹⁵ Drygt hälften av ärendena gäller fotograferingar inomhus i en bostad och en fjärdedel avser fotografering på offentliga toaletter, duschar och omklädningsrum.

En knapp femtedel av ärendena gällde fotografering på någon annan plats än de som är angivna i lagtexten. Många avskrivna eller nedlagda anmälningar gäller fotografering utomhus eller i offentliga lokaler. Det kan gälla fotografering eller filmning av grannar, med drönare eller i kollektivtrafiken. Det finns dock ett fåtal ärenden där man inlett förundersökning trots att fotograferingen skett på andra platser än de som anges i lagen. Det rör sig till exempel om en vårdinrättning, ett garage och ett utrymme på en arbetsplats.

Tabell 4: Brottplatser som angivits i ärendegenomgången.

Platser	Antal	Andel
Bostad	164	56 %
Toalett och omklädningsrum på annan plats än bostad	76	26 %
Övrigt	54	18 %
... varav utomhus	18	6 %
... varav övriga platser	14	4 %
... varav plats okänd	22	7 %
Totalt	294	100

Ingår i förtal, sexual- och fridsbrottsärenden

I vilka typer av ärenden tenderar kränkande fotografering att ingå? Nästan två tredjedelar (62 procent) av anmälningarna om kränkande fotografering innehåller fler brottsanmälningar. I vart fjärde ärende (23 procent) har andra brott mot frihet och frid anmälts. Olaga hot, olaga tvång, hemfridsbrott, ofredande och grov kvinnofridskränkning tillhör de vanligaste.

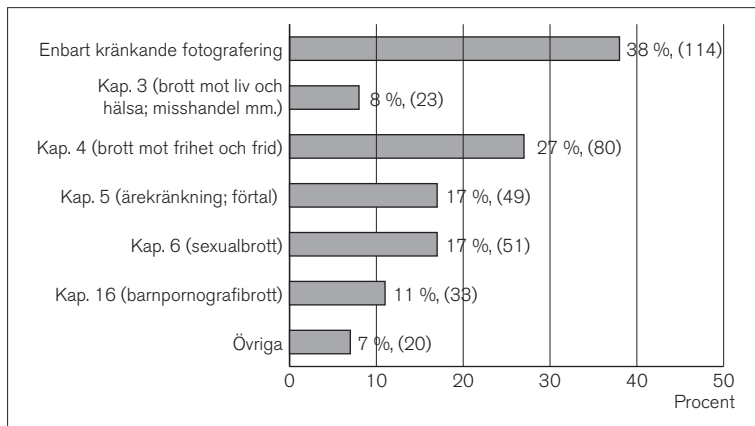
I drygt var sjätte ärende (17 procent) är den kränkande fotograferingen kopplad till en anmälan av ett sexualbrott. Det är främst våldtäkt, sexuellt ofredande, sexuellt övergrepp mot barn,

¹⁵ Kodningen av ärenden har utgått från den huvudsakliga brottplatsen för ärendet. De flesta ärenden gäller brott på en och samma brottplats. I något ärende har anmälan gällt brottstillfällen på två olika typer av platser.

sexuellt tvång och köp av sexuell tjänst som återkommer i dessa ärenden. Lika stor andel (17 procent) innehåller vid sidan om kränkande fotografering också en anmälan om förtal. I dessa ärenden har alltså även spridningen av bilderna anmälts.¹⁶

I vart tionde ärende finns även brottsmisstankar om barnpornografibrott. I dessa fall är det inte ovanligt att den kränkande fotograferingen har upptäckts i samband med en brottsutredning av barnpornografi, alternativt att stora mängder barnpornografi hittas i den misstänktes dator eller telefon när en kränkande fotografering utreds.

Figur 5: Brottsrubriceringar i ärenden, andel i procent (och antal).

Observera att de sammanlagda procentandelarna inte adderar till 100 procent eftersom ett och samma ärende kan innehålla flera olika typer av misstankar.

Kränkande fotografering anmäls alltså ofta tillsammans med andra brott, men i 38 procent av ärendena är det det enda anmälda brottet. I vilken mån skiljer sig dessa anmälningar från de anmälningar som har fler brottsmisstankar? En översiktlig granskning av vad som kännetecknar dessa 114 ärenden visar att antalet gärningar som inte möter lagens rekvisit sannolikt är större i denna grupp. Var femte anmälan (20 procent) gäller en granne eller en kollega (att jämföra med 12 procent i populationen i stort) och många av dessa anmälningar faller utanför lagens tillämpningsområde, bland annat till följd av att de ofta gäller fotografering utomhus.

Samtidigt är det viktigt att beakta att inte andra omständigheter och tillvägagångssätt nödvändigtvis skiljer sig från övriga anmälningar om kränkande fotografering. Till exempel är andelen gärningar som upptäckts till följd av spridning nästan lika stor

¹⁶ Eftersom de granskade ärendena härrör från 2016, anmäls och utreds själva spridningen av bilder i första hand som förtal. Lagen om olaga integritetsintrång träder, som nämnts tidigare, i kraft den 1 januari 2018.

(30 procent) bland de 114 ärenden som enbart har brottsrubriceringen kränkande fotografering (jämfört med 34 procent i ärendegenomgången i stort). Eftersom spridningen kan vara brottslig, om den utgör olaga hot, ofredande eller förtal, skulle detta kunna indikera att det är benägenheten att anmäla och brottsrubricera vissa gärningar som varierar, snarare än de anmälda gärningarnas karaktär.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi redovisat övergripande uppgifter från kriminalstatistiken, från ärendegenomgången samt från våra intervjuer. De viktigaste resultaten var följande:

- Antalet anmälningar om kränkande fotografering har ökat årligen sedan lagen infördes 2013. Antalet anmälda brott har ökat från 181 (2014) till 445 (2017).¹⁷ Det har dock inkommit färre anmälningar än vad aktörer inom rättskedjan hade förväntat sig.
- De flesta anmälningar gäller bildupptagning, med ett antingen naket eller sexuellt innehåll.
- De flesta anmälningar gäller smygfotografering som begåtts av en man eller pojke mot en kvinna eller flicka. När det gäller ungdomar förekommer det även att flickor fotograferar andra flickor och att pojkar fotograferar andra pojkar.
- En tredjedel av anmälningarna gäller smygfotografering där den misstänkte och målsägaren tidigare haft en sexuell relation.
- I vart femte ärende anges en person under 18 år som misstänkt. I vart tionde ärende uppges en vuxen ha fotograferat en person under 18 år.
- Spridning är det vanligaste skälet till att kränkande fotografering upptäcks. En majoritet av anmälningarna har inkommit efter att målsägaren fått vetskap om att bilderna spridits eller mottagit hot om att de ska spridas. Var femte anmälan har inkommit efter att en kamera eller smygtagna bilder hittats (t.ex. efter en mobiltömning i ett annat ärende).
- I drygt hälften av de anmälda fallen har målsägaren smygfilmats i en bostad. En fjärdedel har fotograferats i andra privata utrymmen – såsom i omklädningsrum och på offentliga toaletter.
- En majoritet av anmälningarna om kränkande fotografering innehåller fler anmälda brott. I vart fjärde ärende rör det

¹⁷ Justerade värden, se tidigare redogörelse.

sig om andra fridsbrott, såsom olaga hot, ofredande eller kvinnofridskränkning. I drygt var sjätte ärende är den kränkande fotograferingen kopplad till sexualbrott respektive till förtal. I vart tionde ärende finns brottsmisstankar om barnpornografibrott.

Gärningar och motiv

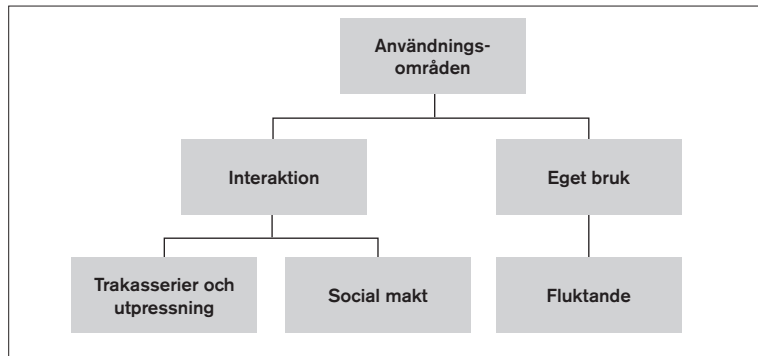
I detta kapitel ges en närmare redogörelse för gärningspersonernas tänkbara motiv till gärningarna, utifrån vad som kunnat utläsas i anmälningar och förundersökningar. Genom dessa beskrivningar vill vi visa på likheter och skillnader mellan olika typer av gärningar samt synliggöra i vilka sammanhang de anmälda gärningarna begås.

Kapitlet inleds med en bredare överblick över vilka olika typer av motiv som kunnat utläsas i ärendeakterna. Därefter presenteras typiska scenarier och andra karaktäristiska kopplade till respektive typ av gärning. Vi lyfter också fram likheter mellan olika typer av gärningar med fokus på normer om genus och sexualitet. Kapitlet avslutas med en sammanfattning i punktform.

Fotograferingens användningsområde

De anmälda gärningarna kan delas in i två övergripande kategorier: *interaktion* respektive *eget bruk*. Indelningen i dessa två kategorier utgår ifrån hur gärningspersonen förhåller sig till den fotograferade personen och hur bilden är tänkt att användas.

Figur 6: Kategorisering av gärningar utifrån fotograferingens användningsområden.

Maktutövning vanligaste motivet

Hälften av anmälningarna i vår ärendegenomgång avser gärningar där fotograferingen och bilden används av gärningspersonen *som ett verktyg* för att kunna agera mot den fotograferade personen alternativt samspela med andra personer. Interaktion kan därmed sägas vara motivet till en stor andel av de anmälda gärningarna. Fotograferingen kan vara ett sätt att trakassera en ex-partner, mobba en klasskamrat eller förstärka ett pågående sexuellt övergrepp. Interaktionen kan också bestå i att gärningspersonen efteråt försöker utpressa den fotograferade personen genom hot om att sprida avklädda bilder och ge målsägaren ”dåligt rykte”. Fotograferingen kan också motiveras av att en gärningsperson vill sprida bilderna till sina vänner, och på så sätt få status bland dem. Dessa olika gärningar och motiv förenas av att fotograferingen används som ett medel för att interagera och utöva makt – antingen mot den fotograferade personen eller i den gemensamma sociala miljön.

Vart fjärde ärende i ärendegenomgången gäller fotografering där bilderna upptagits för gärningspersonens egna bruk. I denna kategori ryms smygfotografering där det saknas en kontaktyta utåt. Gärningspersonen interagerar inte med andra personer, med hjälp av bilderna. Bildernas existens hemlighålls både för den fotograferade och för omvärlden.¹⁸ Ett vanligt motiv till att fotografera för eget bruk är att flukta, så kallad voyeurism. Det innebär att gärningspersoner försöker fotografera personer som de annars inte skulle få se avklädda, till exempel genom att montera upp hemliga kameror i omklädningsrum eller privata miljöer för att fotografera människor när de byter om och duschar.

Den övergripande indelningen i interaktion respektive eget bruk omfattar mer än tre fjärdedelar av de granskade ärendena. Bland de ärenden som inte motsvarar något av dessa två motiv återfinns till största delen ärenden där gärningarna inte bedömts som brottsliga. Det kan återigen röra sig om grannar där en part anser att den andre övervakar dem eller inkräktar på deras utrymme, alternativt att fotografering används för att visa att en kollega inte gör sitt jobb. I kategorin ”övrigt” ryms också andra anmälda gärningar som inte möter lagens rekvisit, till exempel på grund av att de skett på andra platser än de som anges i lagen.

Fördelningen av de anmälda brotten, som synliggörs i tabell 5, skulle kunna indikera att det vanligaste motivet till kränkande fotografering är att använda bilderna till någon form av maktutövning. Men fördelningen kan också avspegla att anmälningsbenägenheten kan vara större bland de målsägare som försöker

¹⁸ I vissa ärenden förekommer dock spridning i barnpornografinätverk – se avsnittet *Fluktande som led i sexuellt intresse för barn*, i detta kapitel.

förhindra spridning av bilder och pågående kränkningar och trakasserier.

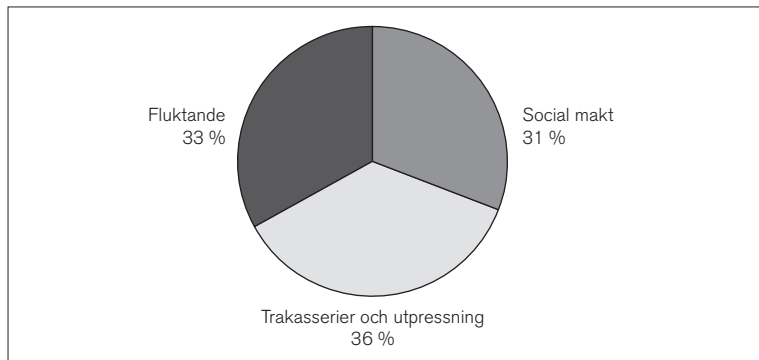
Tabell 5: Kategorisering av ärendena utifrån fotograferingens användningsområde.

Motiv	Antal	Andel
Fotografering som syftar till interaktion	153	52 %
Fotografering för eget bruk	75	26 %
<i>Ej bedömt som brott</i>	52	18 %
Övriga	19	4 %
Totalt antal ärenden	293	100

Olika former av motiv

Uppdelningen i två olika användningsområden och motiv till kränkande fotografering ger en övergripande bild av vilka typer av gärningar som anmäls. För att kunna ge en mer ingående beskrivning av hur dessa gärningar utförs har vi brutit ner dem i tre underkategorier, som visat sig vara jämnstora. Interagerande fotografering (totalt 153 ärenden) har delats upp i två kategorier: *social makt* (71 ärenden) och *trakasserier och utpressning* (82 ärenden). Kategorin eget bruk (totalt 75 ärenden) består i första hand av kategorin *fluktande* (65 ärenden).¹⁹

Figur 7: Ärendenas fördelning på olika typer av motiv. N: 218.

Nedan redogör vi mer ingående för de två olika formerna av social interaktion respektive fotografering för eget bruk, utifrån exempel på händelser som anmäls och vad intervjupersoner

¹⁹ Av de 75 ärendena där fotograferingen tycks ha skett för eget bruk kan 10 ärenden inte kategoriseras som fluktande gärningar. Dessa ärenden gäller bilder som upphittats av en slump i gärningspersonens telefon eller dator, exempelvis av målsägaren eller i samband med en annan brottsundersökning. Bilderna är i de flesta fall smygtagna nakenbilder av en nuvarande eller före detta partner, men har inte använts för att interagera med målsägaren eller med omgivningen.

berättat om typiska fall av kränkande fotografering. De karaktäristiska som lyfts fram är de som kan anses ha bäring på hur ärendena utreds inom rättsväsendet. Vi använder oss av exempel från ärendegenomgången för att visa på variationer och innebörder i gärningarna. De korta kursiverade beskrivningarna av ärendena är avidentifierade sammanfattningar som vi själva har gjort, utifrån fritexterna i anmälningarna och andra uppgifter i förundersökningarna. Det innebär att vi sökt sammanfatta väsentlig information om den anmälda gärningen, och att alla detaljer som kan härledas till personuppgifter har tagits bort eller bytts ut.

Social makt

När en smygtagen bild används för att utöva makt kan detta ske på olika sätt. Kränkande fotografering som genomförs olovligen i syfte att sprida bilder till vänner och bekanta för att få status har vi valt att kategorisera som ”social makt”. Denna kategori omfattar alltså knappt hälften av alla ärenden med interagerande motiv till fotograferingen.

Den typiska situationen kan sägas vara att en kille filmar ett samlag eller en avklädd tjej. Bilderna sprids direkt till killkompisarna via sociala medier, utan att målsägaren är varse att det sker. Det kan till exempel gå till så här:

Målsägaren och den misstänkte har sex i samband med en fest. Han filmar detta, olovligen och utan målsägarens vetskap. Hon får kännedom om detta efter att två av hennes vänner sett filmen. Målsägaren berättar om händelsen för personalen på skolan och dessa kontaktar hennes föräldrar. En skolanställd ska ha hört att den misstänkte gjort liknande saker mot andra tjejer tidigare.

Anmälningarna i kategorin social makt gäller alltså oftast händelser som utspelat sig mellan ungdomar. Fotograferingen sker med en mobiltelefon och bilderna översänds snabbt eller direkt till vänner och bekanta. I de fall som filmningen sker direkt via sociala medier, i de flesta fall via Snapchat (det var vanligt 2016) lagras inte bilden i den misstänktes telefon men kan möjligtvis rekonstrueras via servrar utomlands (om internationell rätts hjälp²⁰ beviljas).

Målsägaren får ofta kännedom om brottet först efter att bilden har spridits. Fotograferingen tycks enligt förundersökningsprotokollen syfta till att ge gärningspersonen uppmärksamhet och

²⁰ Internationell rättslig hjälp i brottmål innebär att åklagare och domstolar i Sverige och utomlands bistår varandra i brottsutredningar. <https://www.regeringen.se/sveriges-regering/justitiedepartementet/internationellt-rattsligt-samarbete/rattslig-hjalp-i-brottmal/>

status i bekantskapskretsen, och kan kombineras med mobbning och andra kränkningar av den fotograferade. Förtal finns därför ofta med bland misstankarna i dessa ärenden. När dessa typer av gärningar anmäls är målsägarens syfte ofta att få stopp på spridningen av bilderna.

Fotografering av berusade och sovande

Ett skäl till att en målsägare inte upptäcker fotograferingen kan vara att den genomförs då personen sover eller är berusad. Det handlar ofta om att målsägarens berusning eller sömn utnyttjas för att fotografera personen i ett avklätt skick – som i exemplet nedan.

En tonårstjej däckar på en fest och klär av sig när hon ska sova. Flera personer fotar henne. En person lägger ut en film där målsägaren är naken på sociala medier, där texten har innebörden: ”här är en hora”.

Graden av kroppslig exponering i kränkningar av berusade och sovande tonåringar varierar. Många anmälningar avser kompisar som har gömt sig, smugit sig in eller från utsidan av ett fönster filmat ett samlag. I vissa ärenden gäller anmälan en fotografering av en kroppsdel som blottats. Andra ärenden synliggör att gärningspersonerna har företagit handlingar i syfte att förnedra eller utnyttja en målsägares utsatthet. Det kan handla om olovlig avklädning av en medvetlös flicka eller att man på andra sätt förnedrar en berusad person:

Under en fest drack målsägaren en stor mängd alkohol och tappade medvetandet. Målsägaren har i efterhand fått reda på att några killar fotat sig tillsammans med henne när hon var medvetlös. Bilderna har delats på sociala medier.

Uppgifter i förundersökningarna vittnar om att spridningen av bilder har fått långtgående konsekvenser för målsägarna. Flera uppger att de bytt skolor eller slutat gå ut.

Mobbning och omklädningsrum

Flera ärenden gäller händelser där olika former av mobbning filmats, eller där förlöjligande och förnedrande bilder ingår i mobbningen av en person. Genom att filma sådana händelser kan mobbningen förstärkas och flera personer dras in i trakasserier av en annan elev. Fotografering av andra elever eller bekanta i samband med ombyten, i skolan efter idrotten eller på andra platser, är en återkommande typ av gärning inom kategorin ”social makt”.

I dessa ärenden förekommer att pojkar fotograferar andra (ofta avklädda) pojkar samt att flickor smygfotar andra flickor, för att därefter sprida bilderna på sociala medier. Det förekommer, enligt flera poliser som intervjuats, att skolelever ibland undviker att byta om i samband med idrotten, på grund av fotograferingsrisken. Syftet med fotografering som ett led i mobbning tycks vara att degradera personen i fråga och stärka sammanhållningen i ett kompiggång. Nedan följer ett exempel på en sådan situation.

Målsägaren var hemma hos en kompis. Kompisen fotade henne när hon bytte om, utan att hon upptäckte det. Kompisen publicerade bilderna i sociala medier, kallade målsägaren för hora och hotade henne.

I vissa ärenden upptäcks filmningen medan den pågår, och då händer det att den utsatta efteråt exempelvis kontaktar skolpersonal för att berätta vad som hänt. I andra fall blir målsägaren inte varse filmens existens förrän den spridits. I materialet finns även flera exempel på hur barn med funktionsvariationer utsatts för smygfotografering av andra elever.

Trakasserier och utpressning

Drygt hälften av alla ärenden där fotograferingen syftar till interaktion ingår i ett sammanhang av systematiska trakasserier eller en pågående kränkning av en enskild person. Vi särskiljer alltså, i de två underkategorierna till interaktion, mellan maktutövning i ett socialt sammanhang och maktutövning gentemot individer. Här ingår förföljelser, förstärkta kränkningar vid sexuella övergrepp, samt hot i samband med utpressning och heder. Det som skiljer de interagerande ärenden vi kallar ”trakasserier och utpressning” från de vi kategoriserat som ”social makt” är att gärningen riktas direkt mot målsägaren. I ärenden som gäller social makt sprids bilderna till kompisar, som ett led i mobbning via sociala medier, utan att den avbildade kontaktas. Istället får den avbildade höra om bilderna via vänner.

Det viktiga i ärenden med social makt förefaller alltså vara att få makt och status i en social grupp, snarare än att agera mot en specifik målsägare. I ärenden där trakasserier och utpressning ingår används bilderna emellertid för att direkt interagera med den avbildade personen. Det kan ske samtidigt som ett annat brott begås; vid exempelvis en våldtäkt kan maktsituationen förstärkas om den utsatta även filmas. Gärningen kan också ligga till grund för andra brott, som den fotograferade utsätts för efteråt, såsom olaga hot eller olaga förföljelse.

De gärningar som återkommer inom denna kategori är således ofta kopplade till brott i nära relationer eller sexualbrott. Själva

syftet med fotograferingen förefaller vara att kontrollera och kränka inom ramen för en pågående förföljelse, våldtäkt eller misshandel, alternativt i samband med efterföljande utpressning.

Bilderna tas ofta med mobil, men det förekommer också att ex-partners gömmer kameror hemma hos brottsoffret. Anmälan inkommer till polisen antingen i samband med att de utreder ett grövre brott, till exempel grov kvinnofridskränkning eller våldtäkt, eller när målsägaren försöker förhindra spridning eller utpressning med hjälp av bilderna. Bilderna skickas vanligtvis direkt till målsägaren, som ett sätt att förnedra, hota eller förfölja henne.

Beroende på vilket huvudbrott fotograferingen är länkad till kan bilderna användas på olika sätt, och de vanligaste sätten beskrivs nedan.

Förföljelse

Ett vanligt scenario är att en före detta partner anmäls för förföljelse, ofredande och kvinnofridskränkning, och även för att ha smygfotograferat målsägaren. Målsägaren smygfotograferas som ett av många sätt att förfölja eller trakassera henne ytterligare. Ett exempel:

Ett par ligger i skilsmässa och en anmälan om misshandel föreligger. Kvinnan har fått veta att mannen följt efter henne och tagit bilder på henne och en manlig vän. Hon har fått veta detta av mannen, som uppgett på telefon att han fotograferat dem för att bevisa otrohet.

I ärenden där (vanligtvis) en man förföljer en före detta partner kan bilderna användas för att övervaka och kontrollera (vanligtvis) en kvinna. I vissa fall skickas de bara till målsägaren, som ett sätt att trakassera henne, och i andra fall är spridningen bredare. Om bilderna sprids till fler kan det vara ett sätt att utsätta målsägaren för missaktning, och i förlängningen, genom negativ ryktesspridning, isolera henne socialt. Nedan följer ett exempel.

Målsägaren anmäler den misstänkte för ett stort antal brott i nära relation. Den misstänkte har skickat smygtagna bilder från samlag till målsägaren och hennes nuvarande partner. Den misstänkte har även lagt ut en bild av målsägaren på en kontaktsida på internet. Efter att bilden lagts ut ringde ett stort antal personer och ville köpa sex av målsägaren.

I dessa ärenden har ofta flera brott anmäls av målsägaren, och fokus hos målsägaren är ofta att få stopp för trakasserier överlag, snarare än att specifikt anmäla en kränkande fotografering. De kvinnor som förföljs och trakasseras av en tidigare partner upplever ofta att de lever under stark press när denne hotar att sprida bilderna, inte sällan till hennes familj och vänner.

Några ärenden utreds även inom ramen för straffbestämmelsen om olaga förföljelse. Denna bestämmelse kan omfatta kränkande fotografering, som ett av tolv underbrott. Olaga förföljelse tar sikte på systematisk förföljelse, i första hand av en tidigare partner. Brottsubriceringen ska göra det möjligt att göra en helhetsbedömning av de enskilda underbroten, som vart och ett för sig kan vara lindriga, men sammantaget präglas av upprepning och systematik (Brå 2015:2).

Förstärkt kränkning vid sexuella övergrepp

En del ärenden där kränkande fotografering används för att förstärka ett annat brott gäller sexuella övergrepp och våldtäkt. När en person som utsätts för ett sexuellt övergrepp samtidigt fotograferas blir bilderna ett sätt att förstärka den kränkning som det sexuella övergreppet utgör. Nedan följer ett exempel.

Den misstänkte har genomfört en sexuell handling jämförbar med samlag och har otillbörligt utnyttjat personen när hon sov och var mycket berusad. Den misstänkte har också fotograferat hennes underliv när hon sov.

I exemplet ovan, liksom i många andra ärenden av denna typ, har både fotograferingen och våldtäkten genomförts då målsägaren var berusad och sov. Flera ärenden gäller vuxna som förgriper sig på barn samtidigt som de smygfilmar gärningen.

Hot och utpressning mot en före detta partner

De flesta hoten om spridning av smygtagna bilder, bland ärendena i genomgången, härrör som sagt från en före detta partner. Många av de poliser och åklagare som vi intervjuat anser att detta scenario är ett typfall av kränkande fotografering. Nedan beskrivs en sådan situation:

Målsägaren har avslutat ett förhållande. Den tidigare pojkvännen förföljer henne och försöker förmå henne att återuppta förhållandet. Han hotar med att sprida tidigare smygtagna nakenbilder samt en frivilligt tagen nakenbild om hon inte återupptar deras relation. Han smsar bilderna till henne och en närstående. Han framför även dödshot mot andra i målsägarens närhet.

Bilderna eller filmerna har ofta smygtagits olovligen under den period då målsägaren och den misstänkte haft en relation, men målsägaren blir varse om bildernas existens först efter att den misstänkte börjar förfölja eller hota henne. I vissa fall, som i exemplet ovan, finns både bilder han tagit med hennes samtycke och bilder som hon inte kände till förrän han började hota henne.

När dessa händelser anmäls till polisen handlar det om att stoppa försök till eller pågående utpressning mot målsägaren samt att förhindra ytterligare spridning av bilderna. Utpressningen kan gälla pengar, att få rätt till en bostad eller umgänge med gemensamma barn. Oftast gäller hoten dock, som i ett av exemplen ovan, att gärningspersonen försöker pressa sig till att ett återupp-tagande av en sexuell relation.

Vid sidan av hot som framförs från en före detta partner anmäls även smygfilmningar som gjorts av en tillfällig partner, som försöker hota sig till ytterligare sexuella möten. Flera av de anmälda händelserna gäller ytligt bekanta eller okända män som tar initiativ till situationer som kan smygfilmas, som i ärendet nedan.

Målsägaren har träffat en kille för samlag, som filmas utan målsägarens vetskap. Filmen skickas till henne via sociala medier efteråt. Den misstänkte säger att han ska sprida den till andra om hon inte träffar honom igen.

Det förekommer även att pojkar och män söker kontakt med flickor på internet för att få avklädda bilder och därefter använder bilderna för att hota till sig ytterligare bilder, alternativt andra sexuella handlingar online eller i verkliga livet. Sådana egenproducerade bilder kan beskrivas som ett led i ”gromning” eller ”sextortion”.²¹ I flera ärenden, likt det nedan, har den kränkande fotograferingen bestått i att ett streamat videosamtal olovligen och i hemlighet har lagrats i utpressningssyfte:

Den misstänkte har tagit kontakt med unga kvinnor på sociala medier, och utlovat attraktiva jobb mot att de poserar avklädda för honom i ett streamat videosamtal. Han har hotat med att lägga ut filmer från ett sådant tillfälle om målsägaren inte utför sexuella handlingar tillsammans med honom.

Hot och heder

I ett mindre antal ärenden uppger målsägaren uttryckligen att gärningen är kopplad till ”heder”.²² I dessa fall syftar fotogra-

²¹ Med *gromning* avses en vuxen person som etablerar kontakt med ett barn i syfte att i senare ett skede begå sexuella övergrepp. *Sextortion* är ett begrepp som används för att beskriva ”utpressning online, med någon form av hot, i syfte att förmå en utsatt till vidare sexuell aktivitet” exempelvis genom att kräva bilder eller filmer med sexuellt innehåll (ECPAT #3 2017:14).

²² Socialstyrelsen (2013:11) definierar ”hedersrelaterat våld” som länkat till ”föreställningar om oskuld och kyskhet och synen att flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende påverkar familjens rykte och anseende. En flicka eller kvinna förväntas vara oskuld när hon gifter sig, och kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är avgörande. Valet av partner är också familjens eller släktens angelägenhet snarare än individens, och det är något som gäller både flickor, kvinnor, pojkar och män. Denna typ av våld är ofta planerat och kan både utövas och sanktioneras kollektivt, exempelvis utövas av den närmaste familjen och vara sanktionerat av släktingar utanför den närmaste kretsen.”

feringen till att skapa en hotbild mot en kvinna (och ibland även hennes anhöriga) med spridning av filmer eller bilder, som snabbt kan nå ända till släkt och vänner på andra platser i Sverige och utomlands. Genom hoten söker personen ifråga tvinga målsägaren att agera så som han vill – exempelvis fortsätta ett förhållande eller underordna sig i ett socialt sammanhang. Nedan beskrivs en sådan situation.

Den misstänkte anmäls för att ha filmat målsägaren under en sexakt och sedan hotat att skicka filmerna till målsägarens släkt. Målsägaren hade inte gett tillåtelse till fotograferingen och hade ingen vetskap om den. Detta har orsakat stor rädsla hos målsägaren.

Gemensamt för gärningarna med hedersmotiv är att den sociala interaktionen tycks få större och allvarligare konsekvenser än motsvarande gärningar som begås mot vuxna utan sådana motiv. Utöver förnedringen i den egna sociala gruppen (som liknar ärenden som gäller social makt) finns också ett möjligt hot mot målsägaren från hennes egen familj och släkt. Det förekommer att målsägaren säger att hon upplever en direkt fara för sitt liv.

Ett annat särskiljande drag för hedersrelaterade hot är att även bilder utan nakenhet kan anses vara kränkande och medföra dödshot – såsom en bild på en påklädd kvinna utan slöja, eller en film som visar en flicka som sitter intill pojkar i skolan. Med andra ord kan bilder av till synes vardagliga situationer uppfattas som mycket integritetskränkande. Fotografering i skolmiljöer, eller av personer som ser att bilderna tas, omfattas dock inte av lagens straffskydd.

Många ungdomars livsstil, där man ”direktsänder sitt liv” på sociala medier, kan således få förödande konsekvenser om personer vars heder bevakas råkar komma med på filmer som blir virala. Bilderna kan sätta igång rykten på andra sidan jorden som kan vara omöjliga att påverka för den drabbade.

I flera ärenden där hedersmotiv finns med i bilden är den utsatta en flicka eller kvinna. Vår ärendegenomgång visar dock att det förekommer att även pojkar utsätts för smygtagna bilder och hedersrelaterade hot. Nedan följer ett exempel.

Den misstänkte har fotograferat målsägaren när han duschade naken. Målsägaren säger sig känna stor oro för sin heder, eftersom bilderna spridits till hemlandet. Målsägaren säger att han fått den misstänkte att radera bilden.

Dessa gärningar utspelar sig på skolor och HVB-hem, men de utsatta pojkarna är rädda för att bilderna ska skickas till släktingar i andra länder. De kan vara rädda för att ”förlora sin

heder” och att de därför kan utsättas för ytterligare kränkningar alternativt ringaktas av sin familj.

Fluktande

De allra flesta av de anmälda gärningarna där fotograferingen kan anses ha skett för eget bruk, faller inom en kategori som vi har valt att benämna som ”fluktande”. Det rör sig om personer som fotograferar för eget bruk, för att få se bekanta och obekanta personer avklädda utan deras vetskap.

Gärningen avslöjas ofta genom att kameran upptäcks och beslagtogs. Det kan vara en mobil som ställs upp i ett rum, men oftast rör det sig om så kallade spionkameror – kameror som är inbyggda och kamouflerade som klockor, pennor eller nallar. Det förekommer också att ett spionprogram installeras i en målsägares dator. De gärningspersoner som anmäls har ofta genomfört smygfotoograferingar tidigare, och kameran flyttas inte sällan runt mellan de olika platser som gärningspersonen besöker. Bilderna upptäcks ibland i samband med en husrannsakan i ett annat ärende, och då hittas vanligen ett stort antal smygtagna bilder på flera olika lagringsenheter (usb, hårddiskar, kameraminnen, minneskort) i gärningspersonens hem.

Fluktande mot grupper och okända

Många anmälningar inkommer också efter att fluktande personer tagits på bar gärning när de fotograferar. Det gäller främst gärningspersoner som tar mobilbilder av enskilda personer som byter om i provhytter, solarier eller omklädningsrum. Nedan beskrivs ett typiskt fall.

När målsägaren provar kläder i en provhytt ser hon att någon sträcker in sin hand med en mobil. Målsägaren går ut och konfronterar personen i den andra provhytten. Personalen tillkallar polis.

Andra gärningar kan beskrivas som planerade massfotograferingar av både bekanta och okända. I dessa ärenden har man ofta hittat dolda kameror som placerats ut på idrottsanläggningar, på allmänna toaletter eller i skolors omklädningsrum samt ett större bildmaterial som tyder på att den misstänkte utfört flera smygfotoograferingar.

En del av de anmälda handlingar som kan betecknas som fluktande, befinner sig ibland på gränsen till eller utanför lagens tillämpningsområde. Det gäller händelser som ägt rum i offentligheten, som i exemplet nedan.

Målsägaren (som är under 18 år) befinner sig på en offentlig plats. En man för upp sin mobil under kjolen på målsägaren och fotar. En annan person uppmärksammar målsägaren på vad som skett. Målsägaren begär då att få titta i mobilen, men hittar ingen bild.

I intervjuer med poliser framkommer att deras bild är att personer som ägnar sig åt fluktande gör det när och där de kommer åt. Valet av plats förefaller vara av underordnad betydelse, enligt poliser med erfarenhet av sådana ärenden.

Fluktande som led i sexuellt intresse för barn

Bland de som fluktat återfinns även gärningspersoner där ett sexuellt intresse för barn kan antas ligga till grund för brottet. Detta intresse kan ta sig uttryck på flera olika sätt: genom att a) ta egna bilder på barn b) ladda ner och konsumera barnpornografi c) begå fysiska övergrepp mot barn på via nätet eller fysiskt. I de ärenden som granskats är det vanligt att en person med detta intresse utreds för flera av dessa gärningar (a–c) i ett och samma ärende. I förhör med gärningspersoner återkommer uppgifter om ett tvångsmässigt beteende. En misstänkt person beskriver sitt ”porrmissbruk” och olika typer av gränsöverskridande handlingar som en heltidssysselsättning.

Inte sällan uppdagas fotograferingarna genom riktade insatser mot innehavare av barnpornografi. Vid husrannsakan kan smygtagna bilder på barn finnas lagrade tillsammans med nedladdad barnpornografi. Det händer också att misstänkta personer, som exempelvis filmat i omklädningsrum för vuxna kvinnor eller på allmänna toaletter, även besläs med barnpornografi eller smygtagna bilder av barn, i samband med att deras mobiler och andra lagringsenheter töms.

Anmälningarna gäller ibland smygtagna bilder på okända barn, som exempelvis leker iförda lite kläder på badhus, lekplatser eller badstränder. Bilderna kan alltså ses som vardagliga, men används i en sexualiserad kontext. Det förekommer även att dessa bilder används kommersiellt på bytesmarknader med likasinnade. De övriga brottsmisstankarna bidrar ofta till att klargöra brottets kontext – som i gärningsbeskrivningen nedan.

Den misstänkte har filmat när målsägaren (pojke under 15 år) byter om hemma hos honom. Han har också filmat när en annan målsägare (pojke under 15 år) onanerar. Bilderna har spridits i olika barnpornnätverk. Gärningspersonen har haft bildproduktion och spridning av liknande bilder som huvudsysselsättning.

Av ärendet ovan, liksom av intervjupersonernas erfarenheter från andra utredningar, framgår att det finns en internationell marknad för smygfoton. Kriminella nätverk som köper och säljer så kallade gråzonsbilder kan även ha koppling till nätbordeller och människohandel (ECPAT 2017:19). Dessa omständigheter kan förvärpa konsekvenserna för målsägarna. Även om de ursprungliga bilderna har raderats kan de spridda bilderna finnas kvar på webbsidor eller hos personer som kommit över bilderna på nätet eller via en chatgrupp. Forskning om barn som utsatts för övergrepp på nätet visar att vetskapen om att övergreppsmaterialet kan fortsätta att cirkulera på internet är ett av de främsta trauman som dessa personer genomlider (ECPAT 2018).

Fluktande mot närstående och bekanta

De som utsatts för fluktande beskriver, i förundersökningarna, att de ofta känner sig kränkta och otrygga i rum som liknar de platser där de utsatts (till exempel omklädningsrum). Denna upplevelse kan vara än mer långtgående när det gäller målsägare som utsatts för fluktande av någon de känner. En del av anmälningarna gäller smygfilmning som riktas mot enstaka personer som gärningspersonen har en relation till – exempelvis elever eller kollegor. Nedan följer ett exempel.

Målsägaren har funnit en kamera som satts upp i ett omklädningsrum på arbetsplatsen. Hon har själv plockat ner kameran och har den i sin ägo. Hon är den enda kvinnan som arbetar där.

Ytterligare andra anmälningar gäller fotografering som riktats mot personer i gärningspersonens närhet. Dessa gärningar har inte sällan pågått under en längre tid och med en större systematik. I vår ärendegenomgång finns exempelvis ärenden där en familjemedlem eller hyresvärd installerat rörelsestyrda spionprogram i enheter placerade i målsägarens sovrum.

Vem är kränkbar genom bilder?

I genomgången av de olika motivbilderna ovan har vi pekat på vad som skiljer de olika anmälda gärningarna åt. Avslutningsvis vill vi lyfta fram likheterna genom att synliggöra vissa underliggande antaganden om sexualitet och kön.

Ett genomgående mönster är, som tidigare konstaterats, att det framförallt är flickor och kvinnor som är målsägare i de ärenden som föranleder en förundersökning. Samtidigt förekommer även pojkar och män på de bilder av sexuell natur som sprids, till exempel när ett samlag mellan en flicka och en pojke smygfilmats av pojkens kompisar. I flera av dessa fall vill inte den smygfil-

made pojken medverka som målsägare, eftersom han inte upplever sig vara kränkt av fotograferingen. Så här beskrivs ett sådant ställningstagande i en förundersökning, där en flicka anmält en person för kränkande fotografering, men där en pojke som också fotograferats inte vill vara målsägare i ärendet:

I telefonsamtal med [pojknamn], uppger denne att han inte bryr sig om att filmen på honom och [flicknamn] spridits. Han vill inte medverka i utredningen i egenskap av målsägare. Han anser att det är dåligt gjort mot tjejen, men uttrycker gällande honom själv att de flesta har sett honom ändå. [...] Han känner sig inte kränkt och lägger frivilligt ut bilder i sociala medier när han idrottar i kalsonger.

De potentiella målsägarnas inställning till händelserna förefaller reflektera genusspecifika normer för vilka beteenden som anses acceptabla för flickor respektive pojkar. Nakenhet eller sexualitet anses ofta inverka negativt på kvinnors och flickors anseende. Tidigare forskning om sexualitet och respektabilitet visar att det framförallt är tjejer som påförs skuld och skam genom att stämpas som ”horor” och ”slampor” (se t.ex. Ambjörnsson 2004, Tanenbaum 1999).

”Stämplingen” av sexuellt aktiva kvinnor måste även förstås i relation till normer för maskulinitet, som inte bevakas och värderas enligt samma kriterier, utan snarare gynnas av kvantitet i sexuella ”erövringar” (Hansson 2010). Skambeläggningen av kvinnors sexualitet har funnits sedan urminnes tider, men i och med internet finns idag kraftfulla verktyg för den som vill sprida misskrediterande rykten, hota, utpressa och förnedra kvinnor (Wennstam 2016). Bildbaserade sexuella övergrepp (”imagebased sexual abuse”) kan ses som en egen brottstyp, som både inkluderar så kallad hämndporr (spridningen av privata bilder på sin före detta partner) och integritetskränkande smygfotografering (McClynn & Rackley 2017).

Ett sätt att förstå både könsfördelningen och gärningarnas utförande är således att normer om kön och sexualitet medför att kvinnor blir möjliga att misskreditera om de fotograferas avklädda eller i sexuella situationer. Denna kränkbarhet utgör utgångspunkten för att det är möjligt att objektifiera, hota, utpressa, trakassera och förtala en målsägare med hjälp av en avklädd bild.

Det finns således vissa likheter mellan hedersrelaterade ärenden och övriga ärenden när det gäller den hotbild som skapas för de flickor och kvinnor som blir utmålade som ”horor”. En skillnad är dock att spridningen av bilder inom en hederskontext får ytterligare konsekvenser i och med att de aktualiserar bestraffning och fördömanden från den brottsutsattas egen familj och

släkt. I hedersrelaterade sammanhang blir mäns heder, stolthet, anseende och rykte beroende av kvinnors sätt att förvalta sin sexualitet (Hansson 2010:66).

Sammanfattning

I detta kapitel har vi beskrivit och analyserat vilka typer av gärningar som anmälts som kränkande fotografering med utgångspunkt i kodningen av de 293 ärendeakterna. Här följer de viktigaste resultaten:

- Maktutövning mot en enskild person eller i en grupp är det vanligaste motivet till kränkande fotografering bland de granskade ärendeakterna.
- Ungefär en tredjedel av de kategoriserade ärendena gäller fotografering som genomförs i syfte att sprida bilder till vänner och bekanta för att få status. Dessa ärenden har vi valt att kategorisera som ”social makt”. Både målsägaren och den misstänkte är ofta i tonåren. Det typiska scenariot är att en pojke sprider en smygtagen bild på en naken flicka till sina vänner.
- En annan vanlig typ av kränkande fotografering riktar sig direkt mot enskilda personer, ofta som en del av hot, trakasserier och utpressning. De gärningar som återkommer inom denna kategori är ofta kopplade till brott i nära relationer eller sexualbrott. Syftet är att kontrollera och ytterligare kränka en enskild person (vanligtvis en kvinna) inom ramen för en pågående förföljelse, våldtäkt eller misshandel, alternativt i samband med efterföljande utpressning.
- Den tredje typen av gärning som anmäls är fluktande. Det rör sig om personer som fotograferar för eget bruk, för att få se bekanta och obekanta personer avklädda utan deras vetskap. Fotograferingen sker ofta på toaletter eller i omklädningsrum och med hjälp av spionkameror. De anmälda brotten ingår ofta i ärenden där olika typer av sexualbrott mot barn anmälts.
- Kränkande fotografering är ett tydligt könat brott. Kränkbarheten är kopplad till normer om genus och sexualitet. Gemensamt för gärningarna är att nakenhet eller sexualitet anses inverka negativt på kvinnors och flickors anseende. Kränkbarheten utnyttjas av gärningspersonerna, bland annat genom ryktespridning, hot och utpressning.

Utredningar

I detta kapitel redovisas hur kränkande fotografering utreds inom rättsväsendet. Inledningsvis presenteras data från kriminalstatistiken om utredda, uppklarade och avskrivna brott samt om misstänkta personer. Därefter redogör vi för hur ett ärende vanligtvis utreds och på vilka grunder ett ärende läggs ned. I ett påföljande avsnitt lyfter vi fram hur vissa generella villkor för polis- och åklagararbetet, såsom tillgången till it-resurser, påverkar möjligheten att utreda de anmälda brotten. Avslutningsvis sammanfattas de viktigaste slutsatserna i punktform.

De flesta anmälda brott utreds

Som vi visade i ett föregående kapitel har antalet anmälda brott om kränkande fotografering ökat årligen. Merparten av dem, omkring 80 procent, utreds. Många utredningar pågår dock under lång tid, och avslutas under andra år än de påbörjades. Det gör det svårt att beskriva selektionsprocessen utifrån en redovisning av antalet anmälda, utredda och personuppklarade brott.

En ytterligare omständighet som försvårar jämförelser över tid är att ett fåtal ärenden, där en misstänkt person utreds för ett stort antal brott, får stort genomslag i redovisningen av kriminalstatistiken. Det stora antalet utredda och personuppklarade brott under 2016 förklaras till exempel av de 392 brott (kopplade till ett enskilt ärende) som anmäldes 2014 (se kapitlet Anmälningar), men slutredovisades 2016. Även under 2017 utreddes och personuppklarades flera ärenden med ett stort antal brottsmisstankar, däribland ett där en misstänkt anmäls för 185 brottstillfällen.

Tabell 6: Antal beslut som fattats om brottet kränkande fotografering 2014–2017.

Beslut/år	2014	2015	2016	2017
Handlagda brott ¹	185	263	774	784
Utredda brott ²	150	214	705	683
Direktavskrivna brott ³	35 (19 %)	49 (19 %)	69 (19 %)	101 (22 %)
Förundersökningsbegränsade brott ⁴	4	8	8	27
Personuppklarade brott ⁵	36	40	502	293

Källa: Brås statistik över handlagda brott.

- ¹ *Ett handlagt brott* är ett anmält brott där polis, åklagare eller annan utredande myndighet fattat ett beslut under redovisningsåret som innebär att handläggningen av brottet avslutats.
- ² *Utredda brott* är handlagda brott där en utredning har bedrivits. Med utredning avses förundersökning, förenklad utredning eller utredning enligt lagen om unga lagöverträdare.
- ³ *Direktavskrivna brott* är anmälda brott som inte föranlett en förundersökning. Andelen i tabellen anger procent av de anmälda brotten under samma år – utifrån våra justerade värden.
- ⁴ *Förundersökningsbegränsade brott* är handlagda brott där beslut fattats om att begränsa brottsutredningen till de mest väsentliga delarna.
- ⁵ *Personuppklarade brott* är brott där åklagaren beslutat om antingen åtal, straffreläggande eller åtalsunderlåtelse.

I redovisningen av handlagda, utredda och personuppklarade brott i tabellen ovan har vi inte haft möjlighet att selektera bort effekterna av ärenden som innehåller ett stort antal brottsmisstankar mot en och samma person. Därför redovisas inte lagförings- respektive personuppklaringsprocent ovan.

Mot bakgrund av dessa begränsningar kan det vara mer relevant att beskriva flödet genom rättskedjan utifrån en jämförelse mellan antalet anmälda brott (justerade värden) och antalet misstänkta personer. Sammanställningen av dessa data i tabellen nedan visar att antalet misstänkta personer nästan tredubblas mellan 2014 och 2017, medan antalet anmälda brott har mer än fördubblats.

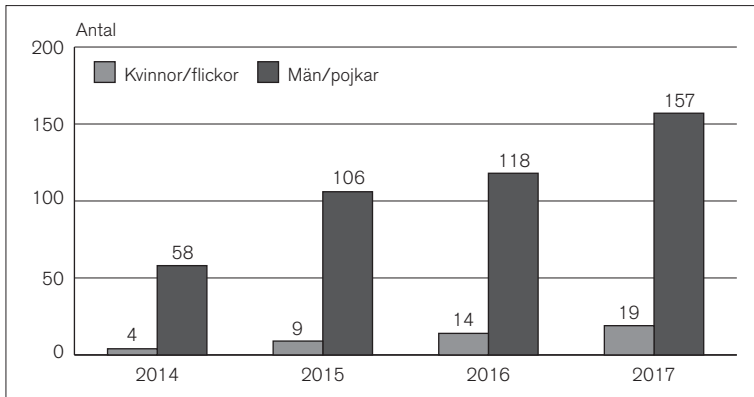
Tabell 7: Antalet anmälda brott och misstänkta personer 2014–2017.

Beslut/år	2014	2015	2016	2017
Anmälda brott, justerade värden	181	256	354	445
Misstänkta personer	62	115	132	176

Källa: Brås statistik över handlagda brott.

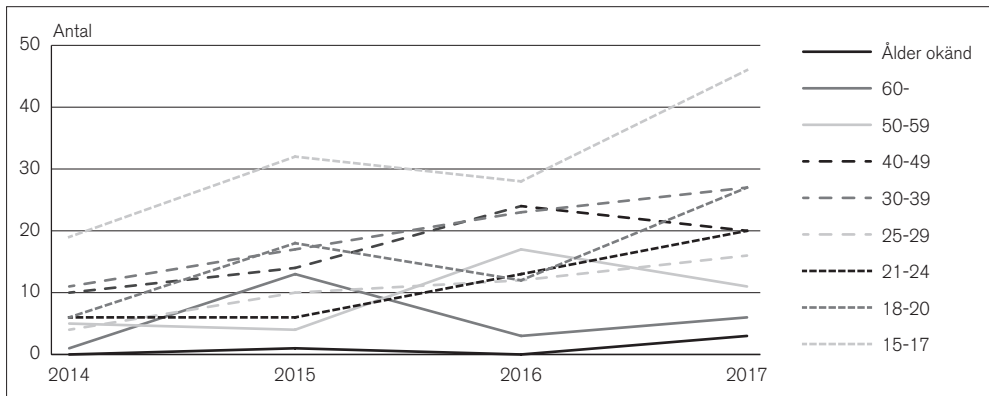
Många män och unga bland de misstänkta

De flesta misstänkta personer är män. När andelen misstänkta kvinnor var som högst, åren 2016 och 2017, utgjorde de 10 procent av de misstänkta.

Figur 8: Misstänkta personer uppdelat på kön 2014–2017.

Källa: Brås statistik över misstänkta personer.

Den största åldersgruppen bland de misstänkta för kränkande fotografering är unga (pojkar) mellan 15 och 17 år. Ökningen av antalet misstänkta över tid är ojämnt fördelad över åldersgrupperna. Det är bland de yngre som antalet misstänkta ökat mest. Sammantaget utgör unga under 21 år nästan 40 procent av de misstänkta som utretts under dessa fyra år.

Figur 9: Misstänkta personer fördelade på ålder under åren 2014–2017.

Källa: Brås statistik över misstänkta personer.

Beslut om förundersökningar

Kriminalstatistiken ger en översiktlig bild av inflödet och utflödet genom rättskedjan. Nedan ges en mer ingående bild av selektionsprocessen, utifrån de olika beslut som fattas om de granskade ärendena under utredningsprocessen. I detta avsnitt kommer vi att gå närmare in på de beslut som gäller förundersökningar, utifrån tillgängliga data från vår ärendegenomgång.

Direktavskrivna brott

Vägen genom rättskedjan startar med en anmälan. När en anmälan registrerats fattas ett beslut om huruvida en förundersökning ska inledas. Förundersökningar för kränkande fotografering leds av åklagare (Åklagarmyndigheten 2017).

Ungefär var femte anmälan om kränkande fotografering föranleder inte en förundersökning (se tabell 6). Vad kännetecknar de anmälningar som inte utreds? I vår ärendegenomgång framkommer några gemensamma drag.

De ärenden som direktavskrivits gäller ofta gärningar som uppenbart inte kan anses vara brottsliga och motsvara rekvisiten för kränkande fotografering. Många av de anmälningar som gäller fotografering på allmän plats, av grannar mot den egna lägenheten, av personer som styr flygande drönare eller av personer på en arbetsplats har direktavskrivits eftersom rekvisitet om privat utrymme inte uppnås. Det förekommer också att ärenden direktavskrivs för att det saknas utsikter att hitta en misstänkt person. Det gäller ofta okända gärningspersoner som snabbt avvikit från platsen efter att de avslöjats. Nedan följer ett exempel²³ på en sådan gärningsbeskrivning i ett direktavskrivet ärende.

Målsägaren solar på ett solarium när hon hör ljud och dunsar i samband med att flera personer försöker forcera den låsta dörren till båset. Hon hör och ser också när någon klättrar upp och håller en mobilkamera in i hennes solariebås. På övervakningsfilmen ser man ungdomar som springer därifrån. Det är uppenbart att brottet inte går att utreda – det finns inga spår.

Förundersökningsbegränsning

Ett annat skäl till att inte inleda en förundersökning, eller att tidigt avskriva brottsmisstankar, kan vara ett beslut om förundersökningsbegränsning (FU-begränsning). FU-begränsningar utgör ett undantag från förundersökningsplikten när:

- straffvärdet för brottet inte överstiger fängelse i tre månader och fortsatt utredning skulle innebära orimligt stora kostnader (så kallat disproportionsfall)
- man kan anta att något åtal för brottet inte kommer att ske till följd av reglerna om åtalsunderlåtelse eller om särskild åtalsprövning, samt att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts (23 kap. 4a§ Rättegångsbalken).

²³ De exempel som återges i de kursiverade avsnitten i detta kapitel är, liksom tidigare, avidentifierade sammanfattningar som vi själva har gjort utifrån bearbetning av informationen i ärendeakterna.

Ett beslut om FU-begränsning innebär att vissa brottsmisstankar läggs åt sidan för att spara resurser om det inte anses påverka det slutgiltiga resultatet, det vill säga påföljden eller något annat väsentligt intresse (Brå 2018:4). Både sammanställningen av kriminalstatistiken i tabell 6 ovan och vår ärendegenomgång visar att utredningar om kränkande fotografering sällan FU-begränsas.

Var fjärde förundersökning leder till personuppklaring

I de fall där gärningen skulle kunna vara brottslig, och där det finns en möjlighet att identifiera en gärningsperson, inleds vanligtvis en förundersökning. Omkring 70 procent av samtliga ärenden i vår ärendegenomgång har föranlett en förundersökning.²⁴ I hälften av de granskade förundersökningarna fanns en eller flera misstänkta personer.

Tabell 8: Ärenden med inledd förundersökning och beslut om misstänkta personer i ärendegenomgången. N=293.

Beslut	Antal
Ärenden där förundersökning inlett	209
... varav med misstänkta personer	105

Av de 209 granskade ärendena som har förundersökts har 53 förundersökningar med brottsmisstankar om kränkande fotografering slutredovisats.²⁵ Av dessa har 45 ärenden föranlett åtal och 8 har resulterat i strafförelägganden eller åtalsunderlåtelse. Drygt var fjärde förundersökning och var femte anmälan har således resulterat i en personuppklaring av brottsmisstankar om kränkande fotografering. Ytterligare nio ärenden resulterade i avskrivna misstankar om kränkande fotografering, men personuppklaring angående andra brottsmisstankar i ärendena.

Tabell 9: Beslut om förundersökningarna i ärendegenomgången.

Beslut om förundersökningarna	Antal	Andel
Slutredovisning	53	25 %
... varav åtal	45	
... varav strafföreläggande	7	
... varav åtalsunderslåtelse	1	
Nedläggningsbeslut om brottsmisstankar om kränkande fotografering	156	75 %
Totalt	209	100 %

²⁴ Andelen direktavskrivna ärenden är något större i vår ärendegenomgång än i tabell 6. Skälet till detta beskrivs i avsnittet *Metod och material*, i rapportens inledningskapitel.

²⁵ Med slutredovisning avses ett beslut hos polisen om att avsluta en förundersökning, till följd av ärendet anses vara uppkärad. Ärendet redovisas till åklagaren. Se fotnot 8.

Tabellen ovan visar också att 75 procent av de granskade förundersökningarna lades ner.²⁶ Vilka orsaker fanns till dessa nedläggningsbeslut? Vår sammanställning visar att de vanligaste motiveringarna i beslutsprotokollen var ”bevisproblem”, ”ej objektiva rekvisit”, att ”den misstänkte inte är straffmyndig”, ”ej anledning att fullfölja förundersökning” samt att ”det saknas anledning att anta att brott har begåtts”.

Dessa motiveringar säger dock relativt lite om hur lagen tillämpas i praktiken och de konkreta orsakerna till varför vissa ärenden läggs ner medan andra utredningar klaras upp. Vi kommer därför att redogöra närmare för hur bevisläget i de olika ärendena påverkar möjligheten att fullfölja en förundersökning.

Utredningarnas förutsättningar

En övergripande slutsats från intervjuerna med polis, åklagare och it-forensiker är att utredningarna av kränkande fotografering inte skiljer sig väsentligt från sedvanligt utredningsarbete. Det handlar om att fastställa ”vad, var, när, hur och vem.” Vår genomgång av förundersökningarna visar att utredningarna sammantaget måste kunna besvara följande frågor för att kunna styrka brott:

- Finns det en bild?
- Finns det en målsägare? Vill hen ange brottet till åtal och medverka i utredningen?
- Har bilden tagits efter det att lagen infördes (1 juni 2013)?
- Vem har tagit bilden? Är den misstänkte straffmyndig?
- Har bilden upptagits i hemlighet och olovligen?
- Hade den misstänkte uppsåt till brott?
- Har fotograferingen skett på någon av de platser som anges i lagtexten eller som åsyftas ”med annan liknande plats”?
- Är fotograferingen försvarlig?

Vi kommer nu att redogöra för hur dessa frågeställningar hanteras i utredningarna, utifrån exempel hämtade från vår ärendegenomgång. Fokus vilar på de omständigheter som kan föranleda ett nedläggningsbeslut.

Finns det en bild?

En utredning av kränkande fotografering är oftast beroende av att man kan säkra någon form av bildbevisning (skärmdump eller

²⁶ Andel ärenden som personuppkläras kan jämföras med uppkläningsprocenten för samtliga brott, 31 procent, och för våldtäkt, 21 procent (Brå kortanalys 9/2015, s. 5).

en lagrad bild i dator, telefon eller kamera). Vår genomgång av förundersökningarna visar att den bild som ärendet gäller finns i hälften av ärendena (104 av 209). Bilden är naturligtvis viktig, eftersom den utgör stödbevisning till målsägarens uppgifter om att fotograferingen verkligen ägt rum. Bilden är också viktig bevisning när det gäller att styrka lagens rekvisit om hemlighet, utrymme och att fotograferingen skett olovligen.

Men i omkring hälften av förundersökningarna saknas alltså bildbevisning. Hur kommer det sig? Huruvida bildbevisning finns att tillgå beror delvis på vilka åtgärder som förundersökningsledaren väljer att vidta. Vår genomgång visar att man vanligen försöker inhämta bilden, antingen genom en förfrågan till målsägaren (om målsägaren fått bilden skickad till sig, till exempel i samband med ett hot), genom att tömma den misstänktes telefon eller genom att genomföra en husrannsakan hemma hos den misstänkte. Däremot är det ovanligt att man begär internationell rättshjälp för att inhämta bilder från teleföretag och företag bakom sociala medier (vi redogör mer för dessa villkor i sista delen av detta kapitel). Det innebär att många förundersökningar som gäller smygfilmning via appar, som Snapchat, läggs ner snabbt, eftersom det anses saknas möjligheter att fullfölja förundersökningen.

När åtgärder görs för att inhämta bilder eller filmer är det inte säkert att de ger resultat. Ett vanligt skäl till att bildbevisning saknas är att målsägaren eller en annan person (t.ex. en rektor) redan raderat bilden. Målsägaren kan till exempel ha upptäckt fotograferingen och begärt att få radera bilden i gärningspersonens telefon, men därefter blivit orolig för att bilden ändå kan finnas kvar någonstans och därför polisanmält händelsen. När sådana uppgifter framkommer läggs förundersökningen vanligen ner, utan några försök att inhämta mobilen och återskapa bilden.

Det händer också att man beslagtar brottsverktyget (en misstänkts mobiltelefon eller kamera), men att filmen ändå inte påträffas. Den misstänkte kan själv ha hunnit radera bilden. Det förekommer även att gärningspersonen överlämnar ”fel” mobil och att bilderna därför inte påträffas. I och med att individer byter telefoner relativt ofta är digital bevisning en färskvara. Utredningarna är därför beroende av att bevisningen säkras så snabbt som möjligt. Om ett beslut om en mobiltömning dröjer kan en upphittad bild visa sig vara en kopia (som till exempel laddats ner från ett ”moln” från en tidigare telefon), vilket gör att det inte är originalbilden. I vissa förundersökningar förekommer då direktiv om att försöka återskapa bilden eller göra nya beslag. I de flesta förundersökningar där sådana situationer uppstår vidtas dock inga ytterligare åtgärder.

Om förundersökningsledaren anser att möjligheterna är uttömda att inhämta de bilder som påstås finnas, läggs förundersökningen oftast ner. Det anses svårt att komma vidare med obekräftade uppgifter om en films existens. Om målsägarens berättelse inte bekräftas av stödbevisning – i detta fall nästan alltid bilden – anser många förundersökningsledare som vi intervjuat, att det saknas förutsättningar att driva utredningen till åtal.

I ett fåtal ärenden arbetar man vidare med en förundersökning även utan bildbevisning. I dessa ärenden gör man bedömningen att andra uppgifter ändå säkerställer att fotograferingen ägt rum. I ett ärende ansågs vittnesuppgifter från den ordningsvakt som raderat bilder från en beslagtagna kamera i ett omklädningsrum, vara ett tillräckligt underlag. I ett annat ärende fanns uppgifter från flera vittnen om att en specifik bild publicerats och skickats runt i ett vänskapsgång, samt bildbevisning.

Finns det en målsägare?

Eftersom kränkande fotografering är ett brott som ska anges till åtal krävs oftast att en målsägare kan identifieras. Det är i många fall inget problem initialt, eftersom de flesta brott anmäls av målsägaren själv (se kapitlet Anmälningar). Men när bevisningen värderas är det inte alltid självklart att det går att styrka att det verkligen är målsägaren som avbildats. I några av de granskade förundersökningarna har de inhämtade bilderna visat att det inte är målsägaren på bilden, utan en annan person. Det förekommer även att målsägaren inte kan identifieras på bilden, på grund av dess kvalitet eller fokus – som i ärendet nedan.

Målsägaren berättar att hon hade intimt umgänge med en person. I samband med detta filmade den misstänkte med sin mobiltelefon, utan att hon visste om det. Filmen har sedan skickats till den misstänktes kamrater, lagts upp på en porrsida på nätet och skickats till målsägaren. Målsägaren har lämnat in filmen till polisen. På filmen syns inte ansikten eller andra kännetecknande kroppsliga detaljer.

Ärendet som beskrivs ovan lades ner på grund av ”bevisproblem”. Det ansågs omöjligt att styrka att filmen upptagits olovligt, eftersom man inte kunde säkerställa att filmen gällde målsägaren. I de fall där det visat sig att bilden är på en annan person, eller där det är oklart vem personen på bilden är, görs sällan några insatser för att eftersöka målsägaren. Det är inte ovanligt att ett ärende istället direktavskrivs eller läggs vilande.

Det förekommer även, enligt åklagare som intervjuats, att polisen gör oväntade beslag av bilder som kan rubriceras som kränkande fotografering eller barnpornografi, men där de avbildade personerna/barnen inte går att identifiera utan omfattande insatser

från utredare. För att sådana insatser ska vidtas krävs att ärendet prioriteras, och det ska vanligtvis ske när ärendet gäller barn. Samtidigt förutsätter ett prioriteringsbeslut att det finns en identifierad målsägare, och därför initieras sällan utredningar efter sådana beslag.

Målsägaren drar sig ur

Även om målsägaren anmält brottet och kan identifieras på bilderna är det inte säkert att hen vill eller kan medverka i förundersökningen. Eftersom brottet måste anges till åtal av målsägaren blir följden att många förundersökningar läggs ner, till följd av att målsägaren inte vill fullfölja efter anmälan eller när förundersökningen pågått en tid. Mer än var tionde förundersökning avslutas på detta sätt.

Både i vår ärendegenomgång och i våra intervjuer med åklagare och poliser framkommer att målsägare kan uppleva förundersökningen som påfrestande. Konfrontationen med bilderna kan uppfattas som smärtsamma och målsägaren kan behöva ha mycket resurser för att orka gå igenom rättsprocessen. Så här beskriver en polis hur han uppfattar situationen:

De orkar inte med rättsprocessen, de orkar inte med kanske att gå upp i rätten och sitta där och prata och visa de här bilderna för rätten. Det kräver styrka. [...] Jag tror att det blir färre åtal på de här brotten på grund av att målsägaren inte orkar hela vägen. Och speciellt om de är unga.

Processen kan antas vara särskilt tung när målsägaren är minderårig. När sådana ärenden utreds ska de hanteras av särskilda arbetsgrupper inom Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten som är specialiserade på barn- eller ungdomsärenden. En så kallad Sol14-anmälan ska skickas till socialtjänsten, och om det gäller sexualbrott ska planering och insatser genomföras på ett så kallat barnahus.²⁷ Förhören bör hållas av personer som är specialiserade på barnförhör (se även 18§ förundersökningskungörelsen). Huruvida dessa insatser vanligtvis genomförs är svårt att utläsa ur de granskade förundersökningarna. Vi kan därför inte bedöma huruvida frånvaron av eller tillgången till särskilt stöd till minderåriga målsägare inverkar på viljan att fortsätta medverka i förundersökningen.

I ärendeakterna och intervjuerna framkommer dock andra skäl till att målsägare i allmänhet inte längre vill medverka i förundersökningen. När ett ärende drar ut på tiden riskerar man att förlora målsägarens förtroende (jfr. Brå 2016:8). Målsägarens ork och motivation att medverka i processen kan, enligt en åklagare som intervjuats, äventyras:

²⁷ <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brott-mot-barn/barnahus/>

Efter något år så är ärendet gammalt. Då blir man oftast tvungen att skriva av det, eftersom målsägaren inte vill vara med. De har förlorat förtroendet för oss, rättsväsendet. Av goda skäl, det har ju inte hänt någonting. Eller så minns de inte längre. [...] Folk har inte kvar sina sms och chatloggar längre.

I ärendegenomgången framgår det också att det är relativt vanligt att målsägaren uppger att de tagit saken i egna händer innan de kontaktar polisen för att dra sig ur. Det kan ha resulterat i att den misstänkte raderat bilden eller i att det förts samtal mellan föräldrar och skola.

Det förekommer också att målsägaren uppger att hon vill dra tillbaka sin anmälan, till följd av att hon återförenats med en tidigare partner som trakasserat henne. Andra uppger att gärningspersonen upphört med trakasserierna, och målsägaren är rädd för att väcka den björn som sover, om förundersökningen fortgår. I ett ärende där gärningen har hedersmotiv uttrycker målsägaren att hon inte har förtroende för polisen på grund av deras bristande kunskap om ”hur utländska killar är mot utländska tjejer.” Oberoende av vad skälet varit till att målsägaren dragit sig ur, har samtliga sådana förundersökningar lagts ned.

Har fotograferingen skett efter att lagen införts?

En förutsättning för att lagen ska vara tillämplig är att fotograferingen skett efter den 1 juli 2013. Eftersom vår genomgång av förundersökningar gäller ärenden som slutredovisats 2016, har tidsaspekten sällan haft betydelse för besluten om utredningarna.

De allra flesta anmälningar gäller händelser som skett under det senaste året. Men i och med att kränkande fotografering är ett brott som döljs medan det pågår, förekommer det att händelsen upptäcks först långt senare. I vår genomgång finns ett fåtal anmälningar som gäller gärningar längre tillbaka i tiden – i ett fall så långt tillbaka som till 1980-talet. Dessa anmälningar har direktavskrivits.

Vem har tagit bilden?

Ungefär hälften av de granskade förundersökningarna har, som tidigare nämnts, ett beslut om en misstänkt person. En misstänkt person kan identifieras på flera olika sätt. Det vanligaste är att målsägaren själv uppger vem som begått gärningen i anmälan. Förundersökningen måste dock kunna visa att den utpekande personen kan knytas till brottet, genom stödbevisning.

Ett sätt att styrka identifikationen är förstås att den misstänkte erkänner brott. I drygt 40 procent av de inledda förundersök-

ningarna har en misstänkt förhörts. Nästan hälften av de misstänkta som förhörts erkände brottet kränkande fotografering.

Ett erkännande ger goda förutsättningar för personupplikning. Men även om gärningspersonen inte erkänner brott finns ibland möjligheten att identifiera personen genom teknisk bevisning. Det förutsätter bevisning om att en viss bild faktiskt härrör från en specifik persons mobil, kamera eller datalagringsenhet och vem det är som upptagit och lagrat bilden. Om en kamera kan inhämtas och undersökas av it-forensiker ökar möjligheten att knyta gärningspersonen till brottet med hjälp av bildens metadata.

Ibland anses dock inga avancerade tekniska undersökningar behövas. I många ärenden, särskilt de som gäller smygfilmade samlag, syns gärningspersonen själv på bilden. I andra ärenden hörs gärningspersonens röst, eller så finns en inledande filmsekvens där gärningspersonen syns i bild när han hanterar kameran. Samtidigt visar ärendegenomgången att det är långt ifrån alltid som en beslagtagna bild kan styrka gärningspersonens identitet. Nedan beskrivs ett typiskt ärende som direktavskrivits, eftersom den eller de gärningspersoner som skickat bilder bedömdes vara omöjliga att identifiera, trots att det fanns skärmdumpar av bilderna:

En flicka anmäler att hon bjudits in till ett konto på sociala medier. Bland de publicerade bilderna finns nakenbilder på tjejer som hon känner. Bilderna har kommenterats på ett elakt och kränkande sätt. Anmälaren har fotograferat bilderna och lämnat över dem till polisen.

Smygfilmade bilder som publiceras på sociala medier är svåra att efterforska, utan att stora resurser läggs på ärendet. I vissa fall kan det dock vara möjligt att koppla en gärningsperson till brottet med stöd av vittnesuppgifter från andra än målsägaren. Det gäller särskilt fotografering som upptäckts efter att bilderna spridits i vänskapskretsen. Om vittnen kan berätta vem som skickat bilderna och tros ha tagit dem, kan det vara viktig stödbevisning. En svårighet, som lyfts fram i intervjuerna, är dock att vittnena kan bli mer ovilliga att medverka i utredningen om de själva riskerar att bli misstänkta för brott (förtal eller olaga integritetsintrång).

Det förekommer också att ärendet har en identifierad misstänkt, men att förundersökningen läggs ner för att gärningspersonen antingen ska utvisas, ska åtalas för ett annat brott med högre straffvärde, redan fått ett längre fängelsestraff eller inte är straffmyndig.

Är den misstänkte straffmyndig?

I flera ärenden finns, som tidigare nämnts, personer under 15 år som misstänks för brott. En återkommande nedläggningsgrund är därför att gärningspersonen inte var straffmyndig – det vill säga inte fyllt 15 år – när gärningen begicks. Om det finns uppgifter om att gärningspersonen inte är straffmyndig, kan ärendet avskrivas direkt, samtidigt som en utredning hos socialtjänsten initieras.

I andra fall inleds förundersökning ändå, ofta till följd av att gärningspersonens ålder inte är fastställd eller på grund av ärendets allvarsgrad. En utredning av en misstänkt mellan 15 år och 18 år, kan resultera i en straffvarning (Riksåklagaren 2006). Det är ett formellt beslut, och en åklagare beskriver hur det kan uppfattas:

Man inskräpper allvaret, man får komma hit och se att det är kontor och allvar och myndighet. Du får skärpa dig – om du gör det här igen så blir det åtal, säger man. Förr kallades det för skällningar.

Även Socialtjänsten har möjlighet att straffvarna via ett yttrande, enligt lagen om särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL), där till exempel vårdbehov på grund av begånget brott kan lyftas fram.

Har bilden tagits olovligen och i hemlighet?

Rekvisiten för kränkande fotografering fordrar att fotograferingen skett olovligen och i hemlighet. Det är vanligtvis målsägarens berättelse och den tekniska bevisningen som ligger till grund för bedömningen av huruvida dessa rekvisit uppnås. Givet att dessa understödjer varandra anses rekvisiten ofta var uppfyllda.

I flera förundersökningar, som vi gått igenom, uttrycks dock tveksamheter när den inhämtade bilden ska värderas. Det kan uppstå frågetecken kring om bilden verkligen är den som avses i anmälan, till exempel om den ser ut som en selfie. I andra ärenden anses det uppenbart att bilden visar att det finns ett samtycke eller att målsägaren är medveten om att bilden tas. I dessa situationer avskrivs brottsmisstankarna vanligen. I ytterligare andra ärenden – som det nedan – anses handlingen vara verkligt klandervärd samtidigt som målsägarens berättelse visar att den inte företagits i hemlighet.

Den misstänkte har fotograferat elever i ett omklädningsrum. Barnen har sett att han fotat och även fått se bilder på sig själva. Den misstänkte är en vuxen som vunnit barns förtroende och enligt dem har han lagt ut bilderna på sociala medier.

Misstankarna i ärendet ovan ändrades från kränkande fotografering till sexuellt ofredande, eftersom barnen var medvetna om fotograferingen. Men även om bildernas innehåll tyder på att de är smygtagna, räcker det inte alltid för att rekvisiten ska anses vara uppfyllda.

Fanns uppsåt?

Det förekommer att utredningen visar att samtycke och vetskap om fotograferingen saknats, men att förundersökningen ändå läggs ner, eftersom det anses svårt att fastslå att det fanns uppsåt till brott. När ord står mot ord kan det vara svårt att bevisa att gärningspersonen haft för avsikt att fotografera olovligen och i hemlighet. Den misstänkte kan exempelvis hävda att målsägaren gått med på fotograferingen, alternativt att det fanns anledning att tro att hon skulle samtycka till att bli filmad.

En iakttagelse är att det anses svårare att bevisa att fotograferingen var olovlig om även frivillig fotografering förekommit. Om gärningspersonen anför att det därför fanns anledning att tro att det fanns ett samtycke är det svårare att styrka ett uppsåt till brott. Denna situation är återkommande när det handlar om före detta par, som i detta ärende:

Målsägaren anmäler att hennes före detta pojkvän har filmat henne naken och vid samlag utan hennes vetskap. Han har även spridit filmer och bilder till andra personer. Den misstänkte lämnar in bilder och filmer som han menar att målsägaren skickat till honom på eget initiativ. Både den misstänkte och målsägaren uppger att den misstänkte haft ytterligare bilder, som han raderat efter anmälan.

Det kan finnas svårigheter med att påvisa uppsåt även i ärenden som inte gäller parrelationer. En bild kan ha tagits olovligen och i hemlighet, men utan att gärningspersonen avsåg det. Nedan beskrivs vad som låg till grund för ett nedläggningsbeslut i ett ärende:

Rektor kontaktar polisen och säger att det kan röra sig om ett missförstånd. Den misstänkte och ett vittne säger att den misstänkte fotade sig själv och inte målsägaren vid det aktuella tillfället.

Var är bilden tagen?

Var bilden är tagen framgår ofta av själva anmälan, men kan också styrkas av den tekniska bevisningen. I kapitlet *Anmälningar* framkommer att tre fjärdedelar av de anmälda brotten gäller gärningar på platser som explicit anges i lagtexten (bostad, toalett och omklädningsrum). Många beslut om direktavskriv-

ningar gällde, som framkom tidigare i detta kapitel, anmälningar om gärningar som skett på allmän plats eller i andra offentliga miljöer. Av detta följer att förundersökningar som gäller sådana gärningar sällan inleds och slutförs. Enbart ett fåtal förundersökningar gäller brott som begåtts på andra platser än de som anges i lagtexten.

I ett ärende utreds en vuxen man som köpt sexuella handlingar av minderåriga flickor och samtidigt smygfilmats dem på platser utomhus. I ett annat ärende utreds sexuellt tvång mot en arbetstagare på arbetsplatsen, som också smygfilmats. I ytterligare ett ärende har en flicka smygfilmats av sina kompisar när hon haft samlag i ett garage. Gemensamt för dessa ärenden är att inget av dem lagts ner med hänvisning till svårigheter med att styrka utrymmesrekvisitet. Förundersökningarna har istället avskrivits, för att målsägaren inte längre velat medverka, för att de andra brottsmisstankarna lagts ner, eller för att den misstänkte inte var straffmyndig.

Är fotograferingen försvarlig?

Rekvisiten för kränkande fotografering förutsätter även att gärningen inte är försvarlig med hänsyn till att ”fotograferingen sker som ett led i nyhetsförmedling, t.ex. för publicering i ett grundlagsskyddat medium” eller som en del av myndighetsutövning. Ingen av de inledda förundersökningarna har lagts ner med hänvisning till att fotograferingen varit försvarlig utifrån dessa utgångspunkter. Som tidigare nämnts har två anmälningar som gäller journalister och medieföretag dock upptagits, men ingen av dessa föranledde en förundersökning.

Tid, resurser och kunskap

Vi har nu presenterat en övergripande bild av hur sinsemellan olika omständigheter inverkat på sållningsprocessen i de ärenden som vi gått igenom. Sammanställningen väcker några frågor som vi vill belysa ytterligare: Hur kommer det sig att åtgärder för att inhämta bilder ibland uteblir? Varför genomförs inte alltid tekniska undersökningar av en lagrad bild eller mobil? Och varför omrubriceras vissa brottsmisstankar (till angränsande brottsrubriceringar) när det visar sig att bevisningen inte möter rekvisiten för kränkande fotografering, medan andra förundersökningar läggs ner? Hur kommer det sig att det inte genomförs fler förhör med de misstänkta, med tanke på att erkännanden är relativt vanliga?

I detta avsnitt vill vi besvara dessa frågor genom att peka på hur vissa generella villkor för polis- och åklagararbetet får betydelse för hur brotten kan utredas. Det handlar om resurser och prioriteringar, tillgång till it-forensiker, legala hinder och åklagarnas

strategiska arbete. Beskrivningarna av de vardagliga villkoren för utredningarna är baserade på intervjuerna med poliser, åklagare och it-forensiker samt på iakttagelser från genomgången av ärendeakter.

Resurser och prioriteringar

Hur ett ärende hanteras påverkas av de resurser som finns tillgängliga, i det lokalpolisområde och vid den åklagarkammare där ärendet utreds. Hög arbetsbelastning medför att poliser och åklagare återkommande tvingas prioritera mellan anmälda brott. Den generella prioriteringsordningen anger bland annat att brott med högre straffvärde och brott där en minderårig är målsägare ska prioriteras. Det kan medföra att kränkande fotografering, som har ett förhållandevis lågt straffvärde, hamnar längre ner i högen av outredda brott, eller att förundersökningen läggs ner för att de åtgärder som krävs för att utreda brottet är för kostsamma.

Dessa förhållanden är synliga i flera av de förundersökningsprotokoll vi gått igenom. Det kan till exempel finnas ett åklagardirektiv om att inhämta en film, men inga noteringar om att åtgärderna genomförts. Ibland är överväganden kring tid och pengar explicita, som i exemplet nedan:

Den misstänkte har filmat målsägaren med en mobiltelefon i samband med att hon bytte om i en solariehytt. Den misstänkte verkar ha försvunnit och därför återkallas beslutet. I beslutsprotokollet anges att kostnaderna för att efterforska var den misstänkte befinner sig inte står i rimlig proportion till tänkbara resultat (bötesstraff).

Till följd av prioriteringsordningen kan dock en utredning av kränkande fotografering komma att tillföras resurser om den ingår i ett större ärende, som prioriteras till följd av att andra grövre brott utreds. Ett ärende som till exempel även innehåller misstankar om sexuella övergrepp mot barn eller grov kvinnofridskränkning kan medföra att resurssättningen ”spiller över” på utredningen av kränkande fotografering.

Det är emellertid inte säkert att en utredning av kränkande fotografering alltid resurssätts till följd av att samma person även misstänks för andra brott. Ibland sker prioriteringarna även inom ärendena. I en av de granskade förundersökningarna lades brottsmisstankar om kränkande fotografering ned, med hänvisning till behovet av prioriteringar. Gärningspersonen var också misstänkt för rån, och därför lades resurserna istället på att utreda dessa brottsmisstankar.

De ständiga behoven av att göra avvägningar mellan tillgängliga resurser och straffvärdet i de olika ärendena förklarar alltså sannolikt varför åtgärder vidtas i vissa utredningar och inte andra. Ärenden som enbart innehåller kränkande fotografering (38 % av de anmälda brotten – se kapitlet *Anmälningar*) tillförs sannolikt resurser i lägre grad än anmälningar som ingår i ett ärende där andra grova brott utreds.

Tillgång till it-forensiker

Fördelningen och prioriteringen av resurser gäller framförallt kostsamma och tidskrävande tekniska undersökningar. Den tekniska utvecklingen har medfört att i princip alla fotografier sedan lagens tillkomst upptas och lagras digitalt. Därför är tillgången till it-teknisk kompetens avgörande för möjligheten att utreda kränkande fotografering.

Dessa villkor gäller förstås inte enbart utredningar av kränkande fotografering. Numera är undersökningar av mobiltelefoner och datorer viktiga i nästa alla brottsutredningar, vilket innebär att det finns en hög belastning generellt på it-forensiker (Brå 2015:6). Samtidigt som bevisningen av allt fler brott kräver it-kompetens är tillgången till it-forensiker begränsad. Det innebär prioriteringar. De tjänstemän vi talat med uppger att väntetiden för en analys av en så kallad teleföntömning kan ta mellan två veckor och två år, beroende på vilken arbetsbelastning som råder.

Behovet av att stärka polisens it-resurser för att möjliggöra snabba it-forensiska undersökningar är sedan länge på agendan. Idag pågår en satsning på Polismyndigheten för att skapa regionala it-brottscentrum och utöka polisens nationella it-brottscentrum. Brå har också föreslagit en satsning på it-utbildningar, för i första hand förundersökningsledare, och en generell höjning av it-kompetensen i hela rättsväsendet (Brå 2015:6). Flera it-forensiker och poliser som intervjuats understryker dock att den specialkunskap som it-forensiker besitter är mycket avancerad och att det är krävande att följa med i den snabba tekniska utvecklingen. Därför finns det både ett behov av analytiker med it-specialistkompetens och av insatser för att öka kunskapen hos förundersökningsledare och utredare. En it-forensiker förklarar vikten av att dessa insatser går hand i hand:

Om utredarna själva känner att de har kompetensen att kolla igenom materialet som finns i en telefon, då kan vi köra på en gång. Själva tömningen av telefonen går oftast hyfsat snabbt, på någon timme i bästa fall. Det är själva analysen av innehållet som tar tid. Och då kommer man till det här naturliga dilemmat – att vi sitter på bättre teknisk kunskap, medan utredarna har bättre koll på vad som kan vara relevant att

få fram. Så det är mycket samspel med utredare när vi ska analysera telefoner och datorer.

Brister i samspelet mellan utredare och it-forensiker anses av flera intervjupersoner vara en bakomliggande orsak till att ett ärende kan bli liggande eller läggas ner. Utredarna kan till exempel få ut materialet ur en telefon, men vet inte hur den ska systematiseras och hur de ska hitta relevanta data. Därför behövs specialisthjälp, men då kan väntetiden bli lång. Behovet av fler analytiker och forensiker med it-kompetens anses därför vara stort, och det omfattar flera delar av förundersökningsprocessen.

Husrannsakan

Utöver att analysera data, kan en it-forensikers medverkan på husrannsakan vara en framgångsfaktor. Flera intervjupersoner betonar vikten av att specialister deltar i insatsen när en bild ska eftersökas. En åklagare säger till och med att han hellre skjuter upp en husrannsakan om det inte är möjligt att få med en it-forensiker, eftersom det gäller att göra rätt från första början:

Är det den här typen av utredningar så vill vi ju ha it-forensiker som är utbildade och duktiga på att leta efter och säkra bevisning på plats. Jag kan till och med säga att ”ni får beslutet om jag vet att en it-forensiker följer med”. I annat fall avvaktar jag med mitt beslut, för det är ju sällan fara för liv och hälsa. Men om vi inte gör rätt så kommer vi inte att få lagföring, och då är det bättre att vänta en vecka eller två för att få rätt personal. Annars så kommer det att bli nerlagt.

Att personer med rätt kompetens anlitas är ännu viktigare om den misstänkte förmodas vara tekniskt kunnig. I dessa ärenden är svårighetsgraden högre, och it-specialister kan spela en avgörande roll om de finns på plats vid själva beslaget av utrustning. I annat fall kan informationen bli otillgänglig. Möjligheterna för en polis att själv hitta rätt lagringsenheter och lösgöra informationen är begränsade, menar våra intervjupersoner.

Hög personalomsättning och sämre villkor

Så vad förklarar då den ständiga bristen på it-kompetens – utöver den allmänna resursbristen på Polismyndigheten? Enligt intervjupersoner i vår studie handlar bristen på it-specialister till stor del om låga löner och sämre arbetsvillkor vid Polismyndigheten, jämfört med andra konkurrerande arbetsplatser. Många har erfarenhet att medarbetare, som lärts upp och blivit duktiga, gått vidare till andra arbetsplatser efter bara ett par år vid polisen. Konsekvensen blir att man ständigt måste lära upp nya medarbetare, och att värdefull kunskap om hur vissa typer av brott behöver utredas inte förs vidare i organisationen.

Sociala medier och legala hinder

En betydande andel av de fotograferingar som anmäls har upptagits och spridits via appar som Snapchat, Instagram och Facebook. Många av dessa ärenden anses vara svåra och resurskrävande att utreda. En förutsättning för att kunna utreda brotten är vanligtvis att lyckas hämta ut och återskapa filmer från sociala medier.

Företagen bakom sociala medier lämnar vanligtvis inte ut uppgifter självmant, utan ett domstolsbeslut. För att få del av en film eller bild från exempelvis Snapchat, som delar material utan att lagra det, måste en rättshjälpsansökan skickas från Sverige till Kanada, där medieföretaget är registrerat. Europarådets it-brottskonvention gör att svensk polis inte själva kan genomsöka så kallade molntjänster vars servrar är placerade utanför Sverige, och det inte är tillåtet att genomföra husrannsakan på distans (Justiedepartementet 2005, s. 131).²⁸ Det innebär att många av de ärenden som gäller kränkande fotografering mellan ungdomar blir svårare, ibland nästintill omöjliga att utreda, trots att de står för en stor del av de anmälda brotten.

Enligt de åklagare som intervjuats är processen med rättshjälp tidsödande och används endast för grövre brott, såsom sexualbrott mot minderåriga. Erfarenheten är dessutom att åtgärderna sällan ger resultat – eftersom appar som Snapchat ofta inte har kvar filmerna.

Jättemycket brott sker via Snapchat idag, och vi kommer inte åt det. Vi kan begära rättslig hjälp, men Snapchat har vanligtvis inte kvar några filmer överhuvudtaget. Det begås brott hela tiden på sociala medier, men vi kommer inte åt dem.

I en av de förundersökningar som granskats begärdes dock internationell rättshjälp. Ärendet gällde en minderårig flicka som utpressats av en okänd person, med hjälp av smygtagna bilder. När flickans dator undersöktes visade den sig vara hackad och en trojan hade använts för att fotografera henne hemma i hennes bostad. Polisen begärde rättshjälp från företaget som tillhandahöll streamingtjänsten, men de användaruppgifter som lämnades ut visade sig gå till ett webbhotell som hyr ut ip-nummer till anonyma användare. Förundersökningen fick därför läggas ned.

Det händer också att en utredning kör fast och måste läggas ner på grund av att informationsbäraren (mobil, dator etc.) är spär-rad. Flera intervjupersoner pekar också på att operatörernas eget säkerhetsarbete krockar med polisens uppgift att utreda brott. Den tekniska utvecklingen sker snabbt och mobiltillverkarna

²⁸ En husrannsakan "på distans" sker genom uppkoppling mot information som lagras digitalt, till exempel i en molntjänst.

arbetar ständigt med att ”täppa till nya hål”. Åtgärderna bidrar till att skydda användarnas integritet, men försvårar åtkomsten för polisen.

I och med EU-domstolens förhandsutlåtande i december 2016 om de svenska datalagringsbestämmelserna, kan Sverige inte längre tvinga internetoperatörer att generellt lagra data i brottsbekämpande syfte. De skärpta restriktionerna för hur lång tid data får lagras och vad som får hämtas ut, anses generellt ha försvårat möjligheterna att få tillgång till bevisning, exempelvis när det gäller sexualbrott på nätet (ECPAT 2018 s. 13).

Kunskapsläge och åklagarstrategier

Hur kommer det sig att vissa förundersökningar läggs ner medan andra omrubriceras och därmed kan leda till personupplärning? Hanteringen av ett ärende påverkas bland annat av utredande åklagares förmåga att, utifrån erfarenhet och rutiner, arbeta brett med lagen om kränkande fotografering ihop med andra närliggande brottsrubriceringar.

Både själva gärningen och det lagutrymme som kränkande fotografering utgör kan, som tidigare nämnts, sammanfalla, angränsa eller överlappa med andra brottsrubriceringar – exempelvis ofredande, sexuellt ofredande, olaga integritetsintrång, förtal, barnpornografi och utnyttjande av barn för sexuell posering. En bild kan till exempel vara barnpornografisk samtidigt som själva upptagandet av den utgör kränkande fotografering. En olovlig fotografering som upptäcks medan den pågår kan rubriceras som kränkande fotografering, medan gärningen efter upptäckten kan motsvara rekvisiten för ofredande eller sexuellt ofredande. I en av våra intervjuer uttrycker en åklagare det som att man har en palett med flera tänkbara färger att kombinera.

När en förundersökningsledare ”betar av” rekvisiten framkommer vilka övriga brottsrubriceringar som kan vara aktuella, eller om rubriceringen kränkande fotografering ska omprövas. Det innebär att den enskilda åklagarens engagemang och skicklighet när det gäller att använda ”paletten” kan påverka utfallet. En polis berättar om sina erfarenheter:

Men sedan vet man inte vilken kunskap varje åklagare har heller [...] Det kan ju vara att de väljer att inte omrubricera det – utan bara lägger ner det. Det händer att man inte bryr sig om att rubricera ärendet till det brott det faktiskt ska vara, utan man lägger bara ner kränkande fotografering fast det kanske är fel brott från början.

Strategiska bibrottsrubriceringar

Ett framgångsrikt sätt att använda ”paletten” är, enligt vissa intervjupersoner, att lyfta in kränkande fotografering som ett bibrott i en större utredning av grövre brott. En intervjuperson beskriver sådana utredningar som en resa upp och ner längs en straffmätningstrappa. Brottsmisstankar som befinner sig lägre ner i trappan utreds då parallellt med de misstankar som har ett högre straffvärde, för kränkande fotografering ”kan vara något vi drar till med i slutet, om vi inte har något annat”. En åklagare ger ett konkret exempel:

Ofta är det ju så att man kanske inte kan styrka en våldtäkt, eller något annat sexuellt övergrepp. Det kan vara svårt om det blir ord mot ord. Men om man har den här konkreta bevisningen, fotografierna, och man kan komma fram till att de har tagits i hemlighet, beroende på hur de ser ut. Då kan man ju väldigt lätt styrka det brottet, och då får man dem dömda för något, även om man inte kan styrka det primära brottet.

När kränkande fotografering ”följer med på köpet” tillskjuts resurser. Vissa åtgärder, såsom teknisk undersökning eller åtgärder för att inhämta en bild, kan som tidigare nämnts bli aktuella. När ett beslut om husrannsakan fattas i dessa ärenden är det kanske inte primärt för att utreda kränkande fotografering, ”men vi försöker ju ändå säkra de bevis som finns när vi ändå är på plats” säger en intervjuad polis.

Offensiva åtgärder

I detta kapitel har vi konstaterat att ungefär hälften av de misstänkta som förhörs erkänner. Det skulle kunna tala för att förhör med misstänkta kan ge god utdelning i en utredning. Många förundersökningar hinner dock avslutas innan ett gärningspersonsförhör blir aktuellt. Samtidigt kan liknande bevisläge hanteras på olika sätt. Några av de åklagare som intervjuats poängterar att de arbetar offensivt och strategiskt med gärningspersonsförhör. Så här beskriver en åklagare sitt tillvägagångssätt:

Jag vill vända på varje sten, och aldrig förta möjligheten för en misstänkt att erkänna brott. Erkännandet kommer vid bilder. Men vi delger alltid misstanke oavsett, även om vi inte har bilder. [...] Ibland erkänner de för att de tror att vi har en bild.

Andra åklagare pekar på vikten av vara ”på tårna” och att kunna agera snabbt för att säkra teknisk bevisning, till exempel genom en överraskande husrannsakan. Om ärendet blir liggande är chansen minimal att bilderna finns kvar. Offensiva åklagarstra-

tegrar kan således vara en bakomliggande förklaring när åtgärder sätts in snabbt i vissa ärenden.

Förutsättningarna varierar

I detta kapitel har vi beskrivit hur bevisläget och vardagliga villkor påverkar utfallet. Vilken betydelse har dessa förutsättningar för selektionen av ärenden genom rättskedjan? I följande avsnitt beskriver vi kortfattat hur de villkor som beskrivits ovan tenderar att inverka på möjligheten att utreda olika typer av ärenden.

Trakasserier och utpressning

Utredningar av ärenden som innehåller ytterligare brottsmisstankar med högre straffvärde får antas ha relativt goda förutsättningar när det handlar om resurser och prioriteringar. När kränkande fotografering utreds tillsammans med grova brott, som kvinnofridskränkning eller våldtäkt, kan åtgärder och resurser följa med ”på köpet”.

Om bilderna är tagna inom ramen för ett parförhållande är det dock större risk att målsägaren ska dra sig ur och att ord står mot ord. Samtidigt kan bilderna finnas tillhanda i form av skärmdumpar, eftersom de ofta skickats till målsägaren som ett sätt att trakassera.

Insatserna när det gäller att få ut bilder från företagen bakom sociala medier kan komma att prioriteras, till exempel när bilderna kan användas som stödbevisning för att bevisa våldtäkt. Det är dock långt ifrån säkert att rättshjälpen ger resultat. Det är också viktigt att beakta att de ytterligare brottsmisstankarna i denna ärendekategori, till exempel olaga hot, ibland har samma straffvärde som kränkande fotografering. I dessa ärenden saknas ofta möjligheten att vidta kostsamma åtgärder.

Social makt

I utredningar av ärenden som gäller ungdomar och som motiveras av social makt är svårighetsgraden ofta större. När brottet upptäcks via spridningen finns bilderna ofta inte hos målsägaren utan hos tredje part – antingen ett vittne eller ett it-företag. Dessa ärenden drabbas därför ofta av legala och praktiska svårigheter i samband med försök att hämta ut data från mobiler, moln och appar.

I dessa ärenden saknas ofta misstankar om brott med högre straffvärde och de prioriteras därmed lägre. Det innebär att en ansökan om rättshjälp eller it-forensiska resurser uteblir. Utredningarna kompliceras också av att vittnen kan vara mindre

benägna att hjälpa till med att lokalisera bilden eller vittna om dess existens och spridning, om de själva riskerar att åtalas för förtal.

Fluktande

Bäst förutsättningar att utreda kränkande fotografering finns möjligen i ärenden som gäller fluktande. Ärendena upptäcks ofta i samband med att en kamera hittas eller när en gärningsperson tas på bar gärning, vilket innebär en väsentlig fördel när det gäller tekniska undersökningar. I ärendena ingår ofta även misstankar om grovt barnpornografibrott, vilket kan innebära att det tillförs resurser. Många ärenden gäller också brott mot minderåriga, vilket också medför att de prioriteras.

Det är inte ovanligt att den misstänkte erkänner brott. Många ärenden med fluktande gäller brott där den misstänkte och målsägaren inte har någon relation sedan tidigare. Det innebär att det sällan uppstår ord-mot-ord-situationer avseende exempelvis samtycke, och att målsägarna inte tvekar inför att medverka i förundersökningen.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi redogjort för övergripande uppgifter om hur utredningar om kränkande fotografering genomförs och vad de resulterar i. Här följer de viktigaste slutsatserna:

- Antalet misstänkta personer har nästan tredubblats mellan 2014 och 2017, och ungefär 90 procent av dem är män eller pojkar. Den största åldersgruppen bland de som utreds och misstänks för kränkande fotografering är unga (pojkar) mellan 15 och 17 år.
- De flesta anmälda brott utreds genom en förundersökning. I hälften av de inledda förundersökningarna i vår ärendegenomgång fanns en misstänkt person.
- Ärenden som gäller gärningar som begåtts på fel plats enligt lagens rekvisit, utan uppsåt och där den misstänkte inte är straffmyndig, direktavskrivs ofta.
- Drygt var fjärde förundersökning och var femte anmälan i ärendegenomgången har resulterat i en personuppklaring av brottsmisstankar om kränkande fotografering i vår ärendegenomgång. Tre fjärdedelar av de inledda förundersökningarna lades ner.
- Ungefär hälften av de granskade förundersökningarna hade bildbevisning. Många utredningar lades ner, på grund av

att möjligheterna att inhämta sådan bevisning ansågs vara uttömda.

- Andra vanliga skäl till att förundersökningen lades ner var att målsägaren drog sig ur, att gärningspersonen var okänd, att brottsrubriceringen blivit felaktig, att ingen målsägare kunde identifieras eller att ord stod mot ord.
- Resurser, såsom it-forensiska insatser och analyser eller internationell rättshjälp för att säkra bildbevisning, tillförs i första hand utredningar där kränkande fotografering är ett brott och huvudbrottet har ett förhållandevis högt straffvärde (som våldtäkt). I många utredningar av ärenden som gäller social makt saknas möjligheterna att vidta sådana åtgärder, och dessa förundersökningar läggs därför oftare ner.

Domar

I detta kapitel redovisas uppgifter om hur lagen tillämpas i domstol. Inledningsvis presenteras data om lagföring från kriminalstatistiken. Därefter redogör vi för jämförelser mellan vad som kännetecknar de anmälda ärendena och de ärenden som prövas i domstol.

Utifrån genomgången av domar lyfter vi fram vilka omständigheter som tenderar att få betydelse för hur lagen tillämpas i domstol. Vi pekar på vilka bedömningar som återkommer i friande respektive fällande domar, med avseende på bevisning och lagens rekvisit. Därefter resonerar vi kring möjligheten att utkräva straffansvar för vissa gärningar med hjälp av angränsande lagar. Avslutningsvis redovisas uppgifter om påföljd och skadestånd. De viktigaste slutsatserna sammanfattas till sist i punktform.

Antalet lagföringar för bibrott ökar

Antalet lagföringsbeslut om kränkande fotografering har ökat över tid. Ökningen utgörs av fler domslut där kränkande fotografering är ett bibrott, framförallt under 2017. Det innebär att det som ökar är antalet lagföringsbeslut i domar där det även finns beslut gällande brott med högre straffvärde (såsom våldtäkt och grovt barnpornografibrott). Antalet domslut där kränkande fotografering är huvudbrottet ligger på en förhållandevis jämn och låg nivå.

De flesta lagföringsbeslut har fattats i domstol, men mellan vart fjärde och vart tredje lagföringsbeslut under perioden 2014–2017 var ett strafföreläggande eller ett beslut om åtalsunderlåtelse.²⁹

²⁹ Ett strafföreläggande är ett bötesstraff som kan beslutas av åklagare förutsatt att 1) den misstänkte accepterar att ärendet inte kommer prövas i domstol, 2) påföljden för brottet är dagsböter och/eller villkorlig dom. Strafföreläggande förutsätter därmed ett erkännande och är likvärdigt en lagakraftvunnen dom.

Tabell 10: Antal lagföringar för brott om kränkande fotografering 2014–2017.

Lagföringar	2014	2015	2016	2017
Domslut	18	20	32	61
... varav huvudbrott ¹	(18)	(13)	(18)	(13)
... varav bibrott	-	(7)	(14)	(48)
Åklagarbeslut: strafföreläggande och åtalsunderlåtelse	7	8	9	3
Totalt	25	28	41	64

Källa: Brås lagföringsstatistik.

¹ Som huvudbrott väljs det brott i en lagföring som har den strängaste straffskalan. Om två brott har samma straffskala väljs slumpmässigt ett av brotten som huvudbrott. Huvudbrottsprincipen innebär att redovisningen av antalet personer lagförda för en enskild brottstyp är en minimiskattning. De brott som har ett lågt straffvärde och ofta begås i samband med andra brott och därmed sällan kategoriseras som huvudbrott, blir underrepresenterade i statistiken. (Brå 2016:7)

De allra flesta lagföringsbesluten om kränkande fotografering avser män. I endast ett fåtal av de 158 lagföringsbesluten (under åren 2014–2017) var de lagförda kvinnor. Vart fjärde lagföringsbeslut gällde en man under 21 år. Andelen unga är högre när kränkande fotografering är ett huvudbrott.

Målens karaktär

Vad kännetecknar de ärenden som hanterats i domstol? För att kunna besvara denna fråga har vi sammanställt övergripande uppgifter om målens karaktär, och jämfört dessa med sammanställningen av de anmälda ärendena.

Målen ofta uppbyggda kring sexualbrott

En övergripande slutsats är att fördelningen av de ärenden som går till domstol delvis skiljer sig från fördelningen av de anmälda och utredda ärendena som beskrivits i kapitlen *Anmälningar* och *Gärningar och motiv*. Samtliga domar gäller bilder med naket eller sexuellt innehåll – att jämföra med två tredjedelar av anmälningarna.

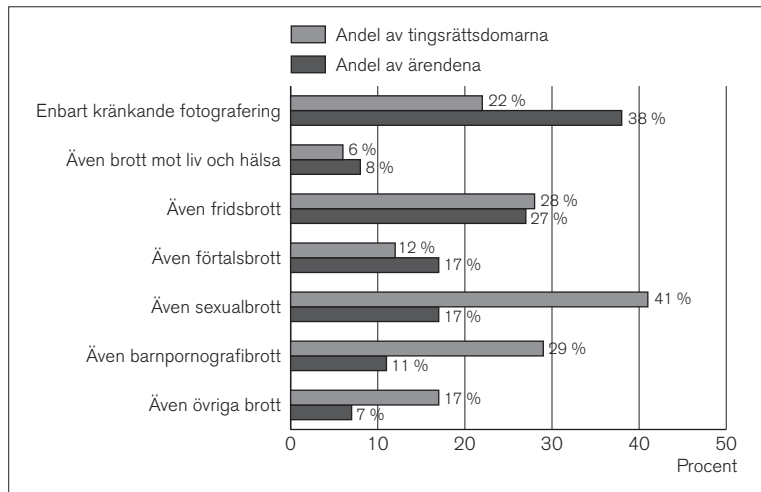
Majoriteten av de ärenden som behandlats i domstol innehåller, liksom framgick i tabell 10, även åtal för brott med högre straffvärde än kränkande fotografering.³⁰ I mer än hälften av domarna rör brottet en målsägare under 18 år. Andelen mål som innehåller barnpornografibrott eller sexualbrott är betydligt större bland domarna än bland de anmälda ärendena; 29 procent innehåller

³⁰ Redovisningen av antalet lagföringsbeslut uppdelat på huvudbrott och bibrott är inte exakt, i och med att när två brott med samma straffvärde ingår i samma åtal slumpar man fram vilket brott som anges som huvudbrott.

även minst en åtalspunkt om barnpornografibrott, och 41 procent innehåller en eller flera åtalspunkter om sexualbrott.

Dessa uppgifter indikerar sammantaget att ärenden med andra grövre brott oftare hanteras i domstol än de ärenden som har lägre straffvärde. Att dessa typer av ärenden når långt i rättsprocessen beror, som tidigare nämnts, sannolikt på att utredningar om brott mot barn och sexualbrott resurssätts och prioriteras i högre utsträckning än ärenden med lägre straffvärde.

Figur 10: Fördelning av brottsmisstankar och åtalspunkter, uppdelade på rubriceringar i Brottsbalken.

N: 293 ärenden, 75 tingsrättsdomar. Observera att de sammanlagda andelarna överskrider 100 procent eftersom ett och samma ärende/mål kan innehålla flera olika typer av brottsmisstankar/åtalspunkter.

Ett skäl till att antalet lagföringsbeslut om kränkande fotografering som bibrott ökar kan vara att straffbestämmelsen ibland kan användas strategiskt för att bygga upp ett mål som gäller brott med högre straffvärde. Liksom framgick i föregående kapitel kan en olovlig smygfilm i en pågående utredning av sexualbrott utgöra en egen åtalspunkt, men samtidigt användas som stödbevisning för andra brott. En åklagare beskriver hur en sådan bild kan användas för att påvisa intentionen i andra åtalspunkter:

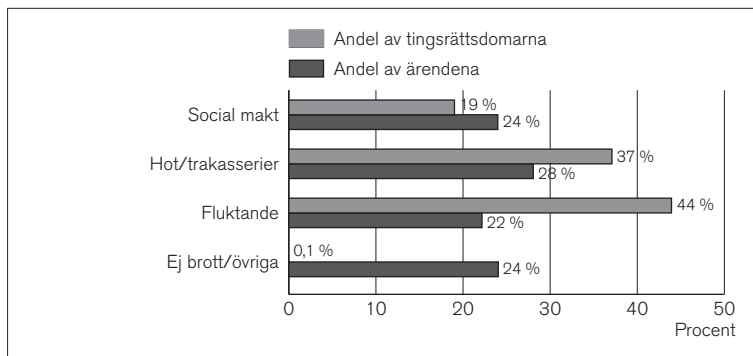
Vi hade ett fall där en närstående var misstänkt för våldtäkt mot ett barn. Han hade också fotograferat barnet påklätt, men på ett sexualiserat sätt. Han blev fälld för kränkande fotografering, men bilden var också viktig för att visa att han hade ett sexuellt intresse för målsägaren. Åtalet om kränkande fotografering handlade alltså om att stärka åtalspunkten om våldtäkt.

Men även om det förekommer att lagen används strategiskt i vissa ärenden bör det också understrykas att det sannolikt även är vanligt att smygbilder används som bevisning (till exempel för att styrka uppgifter om att en penetration skett), utan att gärningen brottsrubriceras. Ett skäl till detta kan vara att varken påföljden eller målsägarens behov av upprättelse påverkas, eftersom huvudbrottet har ett väsentligt högre straffvärde.

Fluktande och hotbilder behandlas oftare i domstol

Även motivet och användningen av bilden fördelar sig olika mellan domarna och de anmälda gärningarna. Sammanställningen nedan visar att andelen med motivet att flukta är betydligt högre bland de granskade domarna än bland de genomgångna ärendena. Sannolikt hänger detta samman med att många misstänkta fluktar som ett led i ett sexuellt intresse för barn, och att ärenden som gäller barnpornografibrott eller sexualbrott mot barn oftare leder fram till åtal. Andelen domar där gärningarna motiverats av social makt är lägre bland domarna än bland de anmälda gärningarna.

Figur 11: Andel ärenden och domar kategoriserade utifrån fotograferingens användningsområde. N: 293 ärenden och 75 tingsrättsdomar.

Flertalet åtal leder till fällande dom

Av de tingsrättsdomar som innehåller åtalspunkter om kränkande fotografering har merparten (cirka 78 procent) resulterat i en fällande dom för kränkande fotografering. I var femte dom har dock åtalspunkter om kränkande fotografering ogillats. I fyra av dessa femton ärenden har den tilltalade fällts för andra åtalspunkter (såsom förtal, barnpornografibrott och olaga hot) och i åtminstone två av dessa fall har fotograferingen varit en del av bevisningen för dessa brott.

Tabell 11: Fördelning av antal friande och fällande domar. N: 69.

Lagföringsbeslut	Antal tingsrättsdomar	Antal lagakraftvunna domar
Friande	14	15
Fällande	55	54

Källa: Bearbetningen av domar i ärendegenomgången.

En tredjedel av domarna (gällande åtalspunkter om kränkande fotografering) har även prövats i högre instans. Prövningarna resulterade i att överrätterna i de flesta fall fastställde underrätterns dom.³¹

Vi ska nu titta närmare på vilka omständigheter som kan föranleda fällande respektive friande domar. Nedan redovisas vilka skrivningar som återkommer i domskälen till de fällande och de friande domarna. I de fall där hovrätten (och Högsta domstolen) ändrat tingsrättens dom redovisas detta.

Bildens betydelse i domstol

I de flesta fällande domar anses den tekniska bevisningen vara grundläggande för att styrka brott. Bilden kan visa att det skett en bildupptagning med ett tekniskt hjälpmedel, att det skett olovligt, att det skett i hemlighet och att det skett på en privat plats. Bildens innehåll kan även, beroende på kvalitet och analys, visa vem som tagit bilden och när fotograferingen ägt rum.

Det är viktigt att tidpunkten för fotograferingen fastställs, eftersom kränkande fotografering är en förhållandevis ny lag och de bilder som tagits före 1 juli 2013 inte omfattas av lagen. Tre friande domar har föranletts av att datumet för fotograferingen inte kunnat verifieras, och därmed kan det inte uteslutas att bilderna tagits före lagens tillkomst. En av dem ändrades i högre instans, till följd av att ny bevisning gjorde det möjligt att fastställa tidpunkten för fotograferingen.

För att bilderna ska kunna användas som teknisk bevisning i domstol är det i många fall värdefullt med it-specialistkompetens på plats i rätten. Det är viktigt att kunna förklara för domstolen vad den tekniska bevisningen visar. I annat fall kan det vara svårt för rättens ledamöter att tolka och förstå den bevisning som presenteras.

³¹ På vilka grunder ett fåtal domar ändrades av Hovrätten beskrivs nedan i detta kapitel.

I en av domarna ansågs bildbevisningen visa att gärningen motsvarade de objektiva rekvisiten, men åtalet ogillades ändå. Även om den tekniska bevisningen redovisades i form av inloggningar och lagrade bilder saknades tydliga beskrivningar av huruvida det var möjligt att bilderna kunde filmats och sparats automatiskt. Tingsrätten ansåg därför att den tekniska bevisningen inte hade redovisats på ett sätt som möjliggjorde en bedömning av om fotograferingen skett uppsåtligen.

Bilden bevisar att bildupptagningen skett

Genomgången av domar visar att en fällande dom vanligtvis fordrar att rättens ledamöter själva kunnat ta del av den bild som målet gäller. Enbart vittnesuppgifter om att det funnits ett fotografi eller en film, räcker i de flesta fall inte för en fällande dom. Ärendegenomgången innehåller dock två domar där den tilltalade fällts för kränkande fotografering, utan att några bildupptagningar funnits med som bevisning. I dessa fall har vittnesuppgifterna om bildens existens ansetts övertygande och de tilltalade har vidgått gärningarna.

Tre av de friande domarna i genomgången har motiverats med att bildbevisningen saknas eller att den tekniska undersökningen av bilderna är ofullständig. I dessa mål har polisen inte hittat filmerna på den utpekade lagringsenheten (t.ex. mobil, dator eller läsplatta). Enligt åklagaren beror detta på att antingen målsägaren eller den tilltalade har raderat filmen. I ytterligare några domar finns både åtalspunkter där filmen finns redovisad och åtalspunkter där motsvarande bildbevisning saknas. I dessa fall dömde rätten den tilltalade enbart för de tillfällen då bildbevisningen styrkte målsägarens berättelse.

Det förekommer även att de redovisade bildernas kvalitet anses påverka dess bevisvärde. I två mål anför försvaret att bildernas kvalitet medför att åtalet bör ogillas. I det ena målet döms den tilltalade oberoende av att bilderna är suddiga och att det inte går att urskilja målsägare på bilden. Tingsrätten anför att bildens kvalitet inte inverkar på bedömningen, eftersom rekvisitet om att det skett en bildupptagning med ett tekniskt hjälpmedel alltjämt är uppfyllt. Hovrätten fastställer tingsrättens dom. I det andra målet ogillas åtalet om kränkande fotografering med hänvisning till att inga personer kan identifieras på filmen. Tingsrätten gör bedömningen att filmen därmed inte uppnår rekvisitet om att vara en bildupptagning i lagens mening, men fäller den tilltalade för ofredande, som var andrahandsyrkandet.

Bilden identifierar målsägaren

Utöver att bevisa att rekvisiten är uppfyllda kan bilderna, liksom nämnts tidigare, också göra det möjligt att identifiera målsägaren. I de flesta mål är målsägarna identifierade och har själva angett brottet till åtal. I ärendegenomgången förekommer dock några åtal där målsägaren inte identifierats. I två fall väcks inget åtal om kränkande fotografering, men bilderna omnämns i domarna som stödbevisning för andra brott (t.ex. våldtäkt).

I andra fall har åklagaren valt att även åtala för bilder på oidentifierade målsägare och kommit fram till fällande dom. Dessa mål gäller gärningar med fluktande som motiv. Ett av dem gäller ett stort antal filmer som upptagits av en gömd kamera på toaletter och i omklädningsrum. På dessa filmer förekommer flera oidentifierade personer samt en identifierad målsägare. Den tilltalade döms för samtliga åtalspunkter och i domskälen framhåller rätten att det inte krävs identifierade målsägare för att konstatera att brott har begåtts.

I ett annat mål hade flera målsägare fotograferats när de besökte toaletten hemma hos den tilltalade. Åtalet gällde också ytterligare bilder av oidentifierade nakna kvinnor. Även om kvinnorna inte kunde identifieras ansåg rätten att filmerna visar att kvinnorna inte är medvetna om kameran och därför inte kan ha gett något samtycke.

Bilden identifierar gärningspersonen

Även om bilderna och filmerna ofta avbildar målsägaren, kan de också vara viktig bevisning för att kunna knyta den tilltalade till gärningen. Det är inte ovanligt att gärningspersonen själv syns i bild på vissa fotografier eller filmer som ingår i bevisningen. Det gäller till exempel, som nämnts tidigare, mål där gärningspersonen själv filmat en sexakt som han deltar i.

I flera domar återkommer hänvisningar till att filmerna innehåller sekvenser som visar den tilltalade i färd med att hantera kameran. Att dessa sekvenser finns att tillgå för rätten kan vara avgörande i mål som gäller gärningspersoner som ofta är okända för de som utsätts för fotograferingen, till exempel vid fluktande. När ett sådant bildmaterial har säkrats förefaller det vara vanligt att den tilltalade erkänner brott.

I hemlighet och olovligen

För att någon ska lagföras för kränkande fotografering fordras att åklagaren kan styrka att bildupptagningen skett ”i hemlighet” och ”olovligen”, det vill säga utan målsägarens vetskap eller samtycke. En återkommande omständighet i de fällande domarna

är att rätten anser att bilderna som sådana utgör ett fullgott underlag för att bedöma huruvida bilderna är smygfotograferade. I domskälen uttrycks detta inte sällan kort och koncist:

Av filmerna framgår att målsägaren är helt ovetande om att hon filmas.

Fem av de friande lagakraftvunna domarna motiveras med att bilderna anses visa att målsägaren uppfattar att hon fotograferas, även om det sker olovligen. Två av dem har fastställts i överrättsinstans. I ett av dessa fall döms den tilltalade därför istället för andrahandsyrkandet ofredande. I övriga mål saknas sådana andrahandsyrkanden, och den olovliga fotograferingen har då inte medfört något straffansvar.

En övergripande slutsats är dock att domskälen i många fällande domar behandlar hemlighetsrekvisitet och samtyckesrekvisitet sammanhållet och kausalt. I dessa fällande domar utgår man från att fotograferingen även skett olovligen när en målsägare inte haft vetskap om att hon filmats eller fotograferats. Denna utgångspunkt formuleras ofta på detta sätt:

Gärningen har begåtts i hemlighet, alltså utan [målsägarens] vetskap eller samtycke.

Bland de granskade domarna finns dock ett mål där tingsrätten konstaterat att filmningen visserligen skett i hemlighet, men gjort bedömningen att den tilltalade ändå kan ha haft anledning att tro att han hade målsägarens samtycke. Det gäller en bild som tagits då målsägare och tilltalad var ett par och ogillandet av åtalet motiveras på följande sätt i domskälen:

Att [den tilltalade] fotograferade [målsägaren] när denna sov är klarlagt. Med hänsyn till den relation parterna då hade kan det inte uteslutas att [den tilltalade] trodde att han fick ta fotografiet och att han inte haft något särskilt syfte med det.

Det kan uppstå en uppsåtsproblematik om en tilltalad menar att han haft anledning att tro att det fanns ett samtycke baserat på tidigare händelser som inkluderat fotografering eller vissa sexuella praktiker. Så kallade tysta samtycken kan, som framkommit tidigare, accepteras enligt lagens förarbeten. Men regeringen anger samtidigt att ”om saken kommer under rättslig prövning och saken förnekas”, ska det ”krävas något som tyder på att samtycke förelegat” (prop. 2012/2013:68 s. 24). I domskälen som refereras i citatet ovan framgår inte huruvida någon sådan bevisning redovisats eller inte.

I de allra flesta fall anses dock sömn, i enlighet med förarbetena, vara en tydlig indikator på att hemlighetsrekvisitet är uppfyllt och därmed även samtyckesrekvisitet. I fall där bilderna visar

att målsägaren befinner sig ”i ett sådant berusat tillstånd att målsägaren inte kan lämna ett medgivande” anses det inte heller möjligt att ett samtycke förelegat. I dessa fall anses den tilltalade ha varit medveten om att bilderna tagits utan tillåtelse, eller åtminstone varit likgiltig inför det faktum att målsägaren inte varit medveten om att bilderna tagits. Uppsåtet kan då motsvara ett likgiltighetsuppsåt.³³

Ord mot ord

I många av de granskade domarna pekar alltså vittnesutsagor, den tilltalades inställning och teknisk bevisning i samma riktning. I en väsentlig andel av domarna är detta dock inte fallet. Vid var tredje fällande dom finns ett erkännande till brottet kränkande fotografering. Men i lika många fall vidgår den tilltalade själva handlingen, men förnekar brott. I dessa fall anförs ofta olika uppfattningar om huruvida samtycke förelåg och om fotograferingen skedde i hemlighet. I de fall där det saknas en film som anses peka åt ett tydligt håll anses bevisläget vara än mer komplicerat. En åklagare säger:

Om man har en relation och den ena påstår att den här filmningen har skett i hemlighet och den andra hävdar motsatsen är det ju väldigt svårt, om det inte finns någon annan bevisning, att nå fram med det. Men det är ju inte särprägel för det här brottet, utan det är ju samma i alla de typer av brott som [...] sker innanför hemmets väggar, så att säga.

Ärenden där ord står mot ord gäller ofta brott mot en före detta partner, och anses av intervjuade åklagare vara svårare att leda i bevis. När det gäller bildupptagningar där det ”inte går att utläsa huruvida de är tagna i hemlighet eller inte” utgörs bevisningen av andra uppgifter, såsom målsägares, vittnens och den tilltalades berättelser. Svårigheterna består både i hur ”olovligen” ska tolkas och hur bevisningen ska värderas.

I en fällande dom anses fotograferingen skett olovligen då det saknas uppgifter om att målsägaren tillfrågats om samtycke. I en annan dom anses den tilltalades berättelse vara oförenlig med bildernas innehåll, och i ytterligare en annan dom anser rätten att det är osannolikt att målsägaren medvetet skulle välja att exponera sig på det sätt som bilderna visar. I två domar frias dock den tilltalade, eftersom bildbevisningen inte räcker för att styrka att samtycke saknats.

³³ Prövningen av likgiltighetsuppsåt görs i två led: 1) Har förövaren insett risken för att en viss omständighet förelegat? 2) Har förövaren varit ”likgiltig till förverkligandet av förekomsten av omständigheten”? Likgiltig anses den som inte ser en omständighet eller effekt som skäl att avstå från gärningen. (Ågren 2018:58)

Streaming innebär inte samtycke

Det finns andra omständigheter som ansetts försvåra bedömningen av samtycke och hemlighet. En sådan är då fotograferingen görs olovligen och i hemlighet från ett streamat bildsamtal, exempelvis via Skype eller Facetime. Den huvudsakliga frågan handlar då om huruvida samtycke till streamad bild ska anses förutsätta samtycke till lagrad bild.

I de domar som granskats finns tre mål där bilderna skapats genom att den tilltalade fotograferat ett streamat samtal. Det första målet ledde till en fällande dom i tingsrätten, som inte överklagades. Målet gällde fotografering av datorns bildskärm i samband med ett streamat videosamtal och den tilltalade erkände brott. I ett annat mål ogillades åtalet för kränkande fotografering i tingsrätten med hänvisning till att streamingtekniken som använts vid fotograferingen inte anses vara den som åsyftas i straffbestämmelsen.

Enligt tingsrättens mening kan dock en bildupptagning på det sätt som skett i detta fall, nämligen genom en skärmdump av ett videosamtal, inte sägas vara en bildupptagning av en annan levande människa, utan är närmast att ses som en bildupptagning av en videofilm. Tingsrätten anser därmed att gärningen faller utanför det straffbara området.

Hovrätten gör dock en annan bedömning, och anser att bildupptagning med streaming omfattas av straffbestämmelsen, med hänvisning till att lagen är teknikneutral. Åtalet ogillas dock även i denna instans, eftersom hovrätten anser att åklagaren inte lyckats visa att fotograferingen skett olovligen. I ytterligare ett annat ärende, som ingick i vår genomgång, utreddes lagringen av en bild från ett streamat samtal, men åklagaren valde att istället åtala för andra brott.

Olovlighetsrekvisitet utvidgas

Rättsläget kring streaming har därefter tydliggjorts i högre instans (NJA 2018 s. 844). Av domstolspraxis framgår vikten av att den enskilde inte åläggs ansvar för att kalkylera med att streamade samtal lagras i hemlighet. I ett vägledande avgörande framgår att:

En enskild person som befinner sig inom en personlig sfär, t.ex. i en bostad, och som inte har samtyckt till det, ska inte behöva räkna med att bilder överförda genom ett videosamtal lagras av mottagaren. Om det ändå sker, utan att den enskilde upplyses om det, får därför en sådan inspelning anses ha skett i hemlighet.

Ansvar för att uppmärksamma målsägaren på att inspelningsfunktionen används åläggs således den tilltalade. Då den tilltalade i det aktuella målet inte gjort detta anses bildupptagen ha skett i hemlighet. I avgörandet beaktas även den tilltalades motiv till fotograferingen. Eftersom det är klarlagt att avsikten var att utpressa målsägaren, fanns således ett uppsåt till att fotografera i hemlighet.

Bedömningen ligger i linje med det synsätt som flera åklagare och domare gett uttryck för i intervjuer, både innan och efter det att domslutet avkunnades. De anser att avsikten om att sprida bilden bör ses som vägledande för en bedömning av huruvida ett hemlighållande av fotograferingen skett uppsåtligt.

Privata utrymmen

Vid en prövning i domstol krävs, som tidigare nämnts, att åklagaren kan visa att fotograferingen riktas mot en person som ”befinner sig inomhus i en bostad eller på en toalett, i ett omklädningsrum eller ett annat liknande utrymme”. En övergripande iakttagelse är emellertid att domstolen sällan har anledning att lägga särskild vikt vid platsen.

Ett skäl till detta är att de allra flesta mål gäller platser som uppenbart omfattas av lagen – omklädningsrum, toalett, bastu, duschrum och sovrum. Ärenden som gäller gärningar som skett i andra utrymmen tenderar, som framgår i tidigare kapitel, att utredas mer sällan. Enligt våra intervjupersoner har många åklagare blivit mer restriktiva med att åtala för gärningar som ägt rum på andra platser än de som anges i lagtexten, efter att tillämpningen av lagen snävats in genom en överrättsdom.

Utrymmesrekvisitet snävas in

I genomgången av domar finns ett fåtal domar där platsen varit föremål för överväganden i domskälen och avgörande för målets utgång. I en tingsrättsdom, som inte överklagats, angavs att en bil var att betrakta som ”ett annat liknande utrymme”, med hän-syn till att ett samlag ägt rum i bilen.

Domen avkunnas innan rättsläget förtydligats genom prövningen av ett mål som gällde ett stort antal fotograferingstillfällen, som motiverats av ett sexuellt intresse för barn. I domskälen angavs att en läkarmottagning inte motsvarade en ”annan liknande plats”. De i lagtexten och i förarbetena angivna utrymmena anses ha ”en helt annan karaktär än ett undersökningsrum”. Rätten anförde att det inte går att utläsa något från förarbetena ”som ger stöd för en tolkning att undersökningsrum vid en vårdmottagning ska omfattas av bestämmelsen om kränkande fotografering”.

Riksåklagaren delade inte rättens uppfattning och begärde därför prövningstillstånd i Högsta domstolen. Riksåklagaren anförde att ett rum för läkarundersökningar är ”ett utrymme som har en liknande karaktär som de i lagtexten och i förarbetena angivna utrymmena” – eftersom det rör sig om ”ett utrymme till vilket inte vem som helst har tillträde och där en patient regelmässigt förväntas kunna visa upp sin nakna kropp”. I likhet med de i lagtexten och förarbetena angivna rummen (bostad, toalett och omklädningsrum) måste detta rum ”anses vara ett utrymme där man kan förvänta sig en fredad sfär”. Riksåklagaren anförde även att den restriktiva tolkningen inte ligger i linje med lagstiftarens intentioner och att den därför kommer att få negativa konsekvenser för rättstillämpningen framgent. Begäran om prövningstillstånd avslogs och domskälen har publicerats.

I ett annat ärende avgjorde rätten att ett trapphus inte var att betrakta som ”en annan liknande plats” med hänvisning till ovanstående. Målet gällde systematiskt fotograferande i omklädningsrum samt vid ett tillfälle även i ett trapphus, i samband med att några bytte om där. Trapphuset ansågs inte kunna betraktas som en plats som ”tillhör den enskildes privata miljö”.

I intervjuer med åklagare och poliser framkommer att det finns betydande kritik mot hur ”andra liknande utrymmen” snävats in genom överrättsdomen om läkarmottagningen. Flera understryker att det förvisso finns en poäng med en restriktiv tillämpning av lagen. Det anses ligga i linje med lagstiftningens intentioner om att enbart träffa de mest klandervärda handlingarna och stärker förutsägbarheten i rättstillämpningen. Många av de åklagare och poliser som intervjuats anser dock att tolkningen är för snäv, vilket medfört att utrymmet för att utkräva straffansvar är mindre än vad lagstiftaren kan anses ha eftersträvat.

Svårigheter att utkräva straffansvar

Domstolens bedömning av huruvida bevisningen når upp till lagens rekvisit aktualiserar ibland överväganden om vilken lagstiftning som egentligen är tillämplig och om det finns angränsande lagar som kan medföra ett straffansvar. Vi har sammantaget identifierat två typer av gärningar där svårigheter med att identifiera tillämplig lagstiftning återkommande uppmärksammas: 1) smygfotoografering som upptäcks medan den pågår, 2) smygfotoografering på allmän plats och i offentliga miljöer. Avseende dessa gärningar finns det anledning att göra övervägningar om vilken lagstiftning som är tillämplig. Nedan beskrivs dessa överväganden, utifrån genomgången av domar samt utifrån intervjupersonernas erfarenheter av att brottsrubricera ärenden.

Upptäckt och överraskningsfotografering

Några av de granskade domarna rör händelser som uppdragats i samband med att målsägaren vaknat medan den tilltalade fotograferade henne. Handlingarna efter upptäckten eller uppvaknandet anses då falla utanför det straffbara området, eftersom filmningen inte längre kan anses ha skett i hemlighet.

Bland de genomgångna domarna finns det exempel på hur sådana gränsdragningar hanterats. Ett mål handlade om ett stort antal bilder som den tilltalade tagit på en målsägares underliv, under en längre tidsrymd. I detta mål ansågs det viktigt att fastställa tidpunkten för de begångna handlingarna, vilket ställde höga krav på den tekniska bevisningen. De sista bilderna togs medan målsägaren höll på att vakna och bedömdes därför falla utanför det straffbara området. Rätten ansåg dock att denna avvägning saknade betydelse för gärningens straffvärde, till följd av det stora antalet bilder som föregick uppvaknandet.

Ett annat mål behandlade en smygfotografering i ett provrum som upptäcktes medan fotograferingen pågick. I åklagarens stämningsansökan användes ofredande som andrahandsyrkande, för att även omfatta den fotografering som skett efter att den upptäcktes. Rätten för dock inga resonemang kring tidslinjen i detta mål och den tilltalade döms enbart för kränkande fotografering.

Vi har tidigare nämnt att flera friande domar motiverats med hänvisning till att bildbevisningen ger stöd åt den tilltalades utsaga om att fotograferingen inte var hemlig, även om den var olovlig. Med andra ord har målsägaren blivit varse om fotograferingen och därför täcks inte hemlighetsrequisitet. Flera av de intervjuade åklagarna nämner att man även har erfarenhet av att så kallad ”överraskningsfotografering” hamnar mellan stolarna. De fall som åsyftas är sådana där gärningspersonen till exempel plötsligt öppnar en toalettdörr och olovligen fotograferar målsägaren. Det är situationer där målsägaren typiskt sett blir medveten om vad som sker, men överraskas. Intervjupersonerna anser att detta är gärningar där lagens utformning, genom att den förutsätter att gärningen sker i hemlighet, försvårar utkrävandet av straffansvar. I dessa situationer kan ofredande alternativt sexuellt ofredande vara tillämpliga åtalpunkter. Vår genomgång av domar indikerar dock att det är förhållandevis sällan som andrahandsyrkanden används.

Smygfotografering på offentlig plats

Ett annat straffritt område utgörs av hemlig och olovlig fotografering på andra platser än de som anges i lagstexten. Även i dessa situationer kan lagen om sexuellt ofredande istället vara tillämplig, men det förutsätter att vissa omständigheter föreligger.

Lagen om sexuellt ofredande kan omfatta gärningar som skett i hemlighet, men enbart under vissa förutsättningar och rättstillämpningen varierar (Wegerstad & Andersson 2017). Ett uppmärksammat rättsfall har visat att lagen om sexuellt ofredande är tillämplig när smygfotoograferingen genomförts på ett sådant sätt att den är att likna vid kroppslig beröring. Avgörandet gällde en närgången smygfotoografering under en kjol på allmän plats. Eftersom smygfotoograferingen hade skett mycket nära målsägarens underliv ansågs, vid prövningen i högre instans, att handlingen var att likställa med kroppslig beröring. Det innebar att ofredandet, i form av inskränkning av den sexuella bestämmelserätten, fortfarande ansågs pågå när gärningen upptäcktes kort därefter.

Emellertid är ”utrymmet för att, med stöd av avgörandet, komma till rätta med fall av integritetskränkande fotoografering [...] begränsat” skriver rättens ledamöter i ett särskilt yttrande. Avgörandet anses inte tillämpligt för bedömningar av gärningar som sker på längre avstånd än den vid kroppens omedelbara närhet. Med anledning av detta anför ledamöterna i domstolen att:

Det finns anledning för lagstiftaren att överväga om integritetskränkande fotoografering bör vara straffbar i vidare omfattning än vad som följer av gällande rätt, bl.a. i fall där fotoograferingen sker från något längre avstånd. (HD Protokoll 2017-03-29)

Svårigheterna att brottsrubricera och utkräva straffansvar för sådana gärningar har också uppmärksamrats i våra intervjuer med åklagare och poliser. Flertalet av intervjupersonerna hänvisar till egna erfarenheter av att utreda och vidta åtgärder mot sådana gärningar och understryker behovet av att utöka det kriminaliserade området. Det anses särskilt angeläget, eftersom överrättsdomen om läkarmottagningen bidragit till att snäva in utrymmesrekvisitet ytterligare.

Privat utrymme eller ägnat att kränka?

Lagen om kränkande fotoografering har, som tidigare nämnts, utformats på ett sådant sätt att rekvisit om kränkning undveks. Kriminaliseringen avgränsades till bostaden inomhus och andra utrymmen som är avsedda för ”mycket privata förehavanden” i syfte att undvika att värderingar av bildernas innehåll skulle ligga till grund för rättens bedömning. Det innebär att lagen i princip omfattar alla olovligt smygtagna bilder på de angivna platserna – oberoende av hur den fotograferade personen avbildats (t.ex. naken eller fullt påklädd). Samtidigt visar genomgången av domar att det i princip enbart är bildupptagning av sexuella eller nakna motiv som prövas i domstol.

Utfallet skulle kunna ses som ett kvitto på att utrymmesrekvisitet är träffsäkert och bidrar till att selektera fram mål som gäller de klandervärda gärningar som lagstiftaren åsyftat. Detta kapitel har dock visat att vissa former av olovliga smygfotoograferingar med sexuella motiv varken täcks av lagen om kränkande fotoografering eller andra angränsande lagar.

Flera av de åklagare som intervjuats anser därför att man bör överväga förändrade rekvisit. Flera förordar ett rekvisit liknande det som föreslogs i lagrådsremissen *Olovlig fotoografering*: ”att gärningen är ägnad att allvarligt kränka den fotoograferades personliga integritet” (Lagrådsremiss 2012-03-01). Ett sådant rekvisit skulle ligga nära utformningen av lagen om sexuellt ofredande. I propositionen *Kränkande fotoografering* framgår att smygfotoografering ”skulle kunna omfattas av bestämmelsen om sexuellt ofredande”, men det ”har varit föremål för olika uppfattningar i rättspraxis” (prop. 2012/13:69 s. 10).

Oftast böter som påföljd

Beslut om påföljd och skadestånd vid fällande dom är ett sista viktigt område för tillämpningen av lagen i domstol. Den vanligaste påföljden när kränkande fotoografering är huvudbrott är dagsböter. Straffskalan är böter eller fängelse i högst två år. Endast ett fåtal tilltalade har under perioden 2014–2017 dömts till ungdomstjänst, ungdomsvård, skyddstillsyn, fängelse eller villkorlig dom. I kriminalstatistiken kan inga förändringar över tid utläsas avseende påföljder i ärenden där kränkande fotoografering utgör huvudbrottet.

Tabell 12: Påföljd för kränkande fotoografering som huvudbrott 2014–2017

Påföljd	2014	2015	2016	2017
Domslut	11	6	12	10
... varav böter	(7)	(5)	(7)	(7)
Åklagarbeslut: Åtalsunderlåtelse eller strafföreläggande	7	7	6	3
Totalt	18	13	18	13

Källa: Brås lagföringsstatistik.

I en publicerad överrättsdom angavs att ”straffet i många fall torde kunna stanna vid böter” och bör ”i normalfallet anses ha ett straffvärde på 60 dagsböter”. Med normalfall avses att en person ”kortvarigt fotoograferar eller filmar” en annan person. Vissa omständigheter anses vara försvårande:

Har t.ex. smygfilmning skett fortlöpande under längre tid i en persons bostad bör emellertid straffvärdet anses vara så högt att det ligger på fängelsenivå. Detsamma bör gälla om en person t.ex. har installerat en dold kamera i ett omklädnings- eller duschrum för pojkar eller flickor på en skola och därefter under en tid filmat barnen. Även andra omständigheter än de nu nämnda kan medföra att straffvärdet är så högt att det ligger på fängelsenivå.

En översyn av antalet dagsböter som utdömts mellan 2014 och 2017 har visat att en väsentlig del av antalet utdömda dagsböter ligger nära riktmärket 60 dagsböter. Omkring en tredjedel tilldöms ett högre antal dagsbötesbelopp, vilket indikerar att det rör sig om flera brottstillfällen och försvårande omständigheter.

Brott mot minderåriga ger strängare påföljd

Kriminalstatistiken redovisar enbart uppgifter om påföljd för huvudbrott. I detta kapitel har vi dock visat att de flesta lagföringsbeslut gäller kränkande fotografering som bibrott. I den genomgång som vi gjort av domar var därför sammansättningen av påföljder annorlunda än den som vi redogjort för ovan.

I och med att de flesta domarna även gällde brott med högre straffvärde var den vanligaste påföljden för de lagförda personerna fängelsestraff. Samtliga fängelsestraff har utdömts i mål med fällande domar för andra brott, såsom grovt barnpornografibrott, våldtäkt och olaga förföljelse. I dessa domar har dock kränkande fotografering bidragit till att höja straffsatserna.

Inget av de mål som *enbart* innehöll åtalspunkter om kränkande fotografering har resulterat i ett fängelsestraff. I dessa mål blev påföljden genomgående, med något undantag, dagsböter. Antalet dagsböter varierade mellan 50–120 i vår domgenomgång. Dagsböter var även en vanligt förekommande påföljd i mål med åtalspunkter om andra brott, där inget av brotten har en straffskala med maxstraff över 2 års fängelse (till exempel olaga hot). Då omständigheterna och gärningens art anses varit särskilt försvårande förekommer dock att den tilltalade dömts till fängelse.

I ett fall ansåg rätten att de filmer som skickats till målsägarens familjemedlemmar var ”mycket exponerande” och underströk att den tilltalade tidigare dömts för liknande brott samt att denne var aktuell i en annan brottsutredning. I ett annat fall hade en medvetlös kvinna utsatts för allvarliga kroppskador i samband med att hon fotograferats. Bilden publicerades i sociala medier. I ytterligare ett annat ärende hade en vuxen person, som vunnit barns förtroende, under lång tid fotograferat minderåriga flickor, med hjälp av dolda kameror. Den tilltalade ansågs vara i behov av övervakning, och dömdes till fängelse då han vägrat under-

teckna ett kontrakt som skulle ligga till grund för skyddstillsyn och behandling.

I flera mål, där filmning riktats mot minderåriga under en längre tid, förekom att påföljder som är alternativa till fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn, utdömts. I vissa fall, där den tilltalade uttryckt sig acceptera det, föreskrevs även behandling enligt en handlingsplan. Den behandling som återkommande förordats i de granskade domarna är deltagande i programmet ROS (relation och samlevnad). Syftet med behandlingsprogrammet att förebygga återfall i brott.

Skadestånd utgår vanligen

Skadestånd, i första hand som ersättning för kränkning, utgår vanligen i samband med en fällande dom för kränkande fotografering. Den publicerade överrättsdomen om bötesbelopp och påföljd ligger också till grund för normgivningen av nivån på de utdömda skadestånden. I domen fastslogs att försvarande omständigheter – såsom låg ålder hos målsägaren, systematik och långvarighet – bör medföra ett högre belopp.

De utdömda kränkingsersättningarna bland de granskade domarna, med enbart lagföring av kränkande fotografering, varierar mellan 5 000 och 15 000 per målsägare. De högre skadeståndsbeloppen har ofta utdömts då samlag filmats. Fällande domar, med flera olika lagförda brott, har renderat betydligt högre skadeståndssatser, vilket motiveras av lagföringsbesluten om andra grova brott i samma mål.

Bland de fällande domar som granskats för denna rapport har samtliga målsägare erkänts ett skadestånd, med ett undantag. I det fallet dömdes den tilltalade för att ha fotograferat några skolkamrater, med utländsk bakgrund, i ett omklädningsrum och spridit bilden på sociala medier med en text som bland annat innehöll nedsättande rasistiska symboler. Skadeståndsanspråken ogillas med hänvisning till att bildens innehåll inte uppfattas innebära en så allvarlig kränkning att skadestånd ska utgå. Den åtföljande texten och symbolerna ligger inte till grund för bedömningen av skadeståndsanspråket.

Vid sidan om skadestånd, får de flesta som döms för kränkande fotografering också beslut om att själva brottsverktyget – mobil, kameror och datorer – ska förverkas.

Sammanfattning

I detta kapitel har vi redogjort för slutsatser om hur lagen om kränkande fotografering tillämpas i domstol, baserat på en redo-

visning av lagföringsstatistik och en genomgång av 104 domar. De viktigaste slutsatserna i detta kapitel är följande:

- Brås kriminalstatistik visar att antalet domslut om kränkande fotografering har ökat över tid. Ökningen består i fler domar om kränkande fotografering som bibrott.
- De allra flesta lagföringsbesluten om kränkande fotografering avser män. Knappt två procent av lagföringsbesluten avser kvinnor. Var fjärde lagföringsbeslut gäller en man under 21 år. Det kan jämföras med att 40 % av de misstänkta personerna var under 21 år när brottet begicks.
- Genomgången av domar visar att hälften gäller målsägare under 18 år – motsvarande andel bland anmälningar är 34 procent. Skillnaden är sannolikt en konsekvens av att utredningar om brott mot barn och sexualbrott resursätts och prioriteras i större utsträckning än ärenden med lägre straffvärde.
- Andelen ärenden som även innehåller barnpornografibrott eller sexualbrott är betydligt högre bland domarna än bland de anmälda ärendena. Det visar en jämförelse av uppgifter från vår ärendegenomgång respektive från vår genomgång av domar.
- Ärenden om kränkande fotografering mellan ungdomar, för att uppnå ”social makt”, behandlas i lägre utsträckning i domstol, i relation till antalet sådana anmälningar.
- Flertalet av de granskade åtalen leder till fällande dom (78 procent). Åtalet bifalls vanligen när bildbevisning kan styrka rekvisiten om att fotograferingen skett i hemlighet, i ett av de i lagen angivna utrymmena och olovligen.
- De friande domarna kännetecknas av att bildbevisning antingen saknats eller underkänts, alternativt att bilderna inte kunnat användas för att a) fastställa datum b) styrka rekvisiten om hemlighet och olovligen i ord-mot-ord situationer.
- Två överrättsdomar har klargjort hur olovlighetsrekvisitet respektive utrymmesrekvisitet ska tolkas. Ett samtycke till ett streamat videosamtal är inte att betrakta som ett samtycke till en lagrad bild. ”Annat liknande utrymme” inbegriper inte en läkarmottagning.
- Det anses finnas svårigheter med att utkräva straffansvar för integritetskränkande smygfotografering på andra platser än de som anges i lagtexten, särskilt offentliga platser. Gärningar som sker på ett visst avstånd förefaller inte omfattas av vare sig lagen om kränkande fotografering, sexuellt ofredande eller ofredande.

- Den vanligaste påföljden för kränkande fotografering (som huvudbrott) är dagsböter. Enligt praxis ger långvarig fotografering och brott mot minderåriga en strängare påföljd, vanligtvis genom fler dagsböter. Det är dock ovanligt att fängelse utdöms när kränkande fotografering är huvudbrott.

Slutsatser och bedömning

I denna rapport har Brå presenterat en uppföljning av lagen om kränkande fotografering. I enlighet med regeringsuppdraget har vi belyst vilka typer av gärningar som anmäls och utreds, hur ärendena hanteras i rättskedjan och vilka erfarenheter poliser, åklagare och domare har av att tillämpa lagstiftningen.

Studien är baserad på bearbetningar av kriminalstatistik, en genomgång av förundersökningar och domar samt intervjuer med poliser, åklagare, domare och tjänstemän med expertfunktioner inom rättsväsendet, som exempelvis it-forensiker. Nedan lyfter vi fram de övergripande slutsatser som kan ligga grund för en bedömning av hur lagen fungerar och i vilken mån utfallet ligger i linje med intentionerna bakom lagstiftningen.

Lagen gör skillnad

Rapporten visar att lagen om kränkande fotografering medfört att flera former av smygfotografering, som tidigare inte omfattades av ett straffansvar, nu kan anmälas, utredas och lagföras. Lagen gör skillnad, anser en majoritet av intervjupersonerna. Den fyller ett viktigt tomrum och har medfört att verkligt klandervärda gärningar har kriminaliserats.

En övergripande slutsats är att lagen framförallt visat sig vara tillämplig och användbar som bibrottsrubricering i större ärenden gällande sexualbrott och fridsbrott mot kvinnor och barn. Lagens utformning har även medfört att vissa smygtagna bilder som motiverats av ett sexuellt intresse för barn, men som inte klassas som barnpornografiska, har kriminaliserats. Tidigare farhågor om att journalisters fri- och rättigheter skulle inskränkas förefaller vara obefogade (jfr. prop. 2012/13:69). En alltför extensiv tillämpning, gällande ”harmlös fotografering” samt anmälningar som avser medier (jfr. prop. 2012/13 s. 7, 29), tycks motverkas av att sådana ärenden direktavskrivs.

Samtidigt visar vår genomgång av ärendeakter och domar att lagen är mer tillämplig för vissa av de anmälda ärendena än för

andra. Anmälningar som gäller a) social makt bland ungdomar och b) gärningar som begåtts på andra platser än de som anges i lagtexten, tenderar att selekteras bort i rättskedjan.

Att lagen är mer tillämplig för vissa typer av gärningar beror på flera olika omständigheter: 1) de praktiska villkoren som styr utredningsarbetet, 2) en restriktiv tolkning av utrymmesrekvisitet samt på 3) svårigheten att utkräva straffansvar med hjälp av angränsande lagar. Dessa sinsemellan olika villkor inverkar på hur lagen kan tillämpas, i vilken mån lagen kan angripa oacceptabla gärningar och hur utfallet förhåller sig till lagstiftarens intentioner.

Omfattande utsatthet för de drabbade

Det straffbara området bör, enligt regeringen, avgränsas på ett sådant sätt att det ligger i linje med ”synen på vad som är accepterat i samhället”. Regeringen anför att ”det är viktigt att lagstiftningen fångar upp sådant beteende som över tid kan anses vara så klandervärt att det ska vara straffbelagt”. Uppföljningen av lagen bör därför uppmärksamma om ”tillämpningen av lagstiftningen står i överensstämmelse med dess syfte” (prop. 2012/13:69 s. 34).

I denna rapport har vi pekat på att kränkande fotografering är ett brott som kan få omfattande konsekvenser för den brottsutsatta. Det framgår både av våra intervjuer och av de förundersökningar som granskats. Könsfördelningen bland målsägare och misstänkta synliggör att det är ett brott som vanligtvis begås av pojkar och män, mot flickor och kvinnor. De flesta anmälningar gäller bilder med naket eller sexuellt innehåll. Beskrivningarna av gärningarna indikerar att flickor och kvinnor anses vara möjliga att misskreditera om de fotograferas avklädda och i sexuella situationer. Denna kränkbarhet utgör utgångspunkten för att det är möjligt att hota, utpressa, trakassera och förtala en målsägare med hjälp av en avklädd bild. Unga flickor, utsatta för hederrelaterade hot, barn och förföljda kvinnor tillhör därför de som oftare möter allvarliga konsekvenser av brotten.

Men svårutredda brott

Samtidigt är kränkande fotografering, under vissa omständigheter, en svårutredd brottstyp. Få anmälningar kommer in, och mörkertalet är förmodligen stort. Själva brottet motiveras ofta av att gärningspersonen vill exploatera målsägarens utsatthet för sina egna syften och även få målsägaren att känna skuld och skam över bildernas existens. Dessa omständigheter påverkar sannolikt både inflödet av anmälningar och utredningarna.

De begränsade möjligheterna till teknisk undersökning, tvångsmedel och rättshjälp, som beskrivits i denna rapport, medför att många brott inte kan klaras upp. Resurser och prioriteringar är avhängiga ett brotts straffvärde. Många av de ärenden, som inte innehåller ytterligare brottsmisstankar med högre straffvärde (såsom våldtäkt) prioriteras därför lägre ifråga om resurser och åtgärder. Dessa villkor får i synnerhet betydelse för de ärenden som gäller social makt mellan ungdomar.

Dessa ärenden utgör nästan en tredjedel av anmälningarna, men kan sällan resursättas på det sätt som skulle behövas. I dessa förundersökningar finns ofta ett behov av omfattande it-forensiska undersökningar, eftersom många bilder både har upptagits och spridits via sociala medier. Möjligheterna att klara upp ärendena är därmed begränsade, även om lagstiftaren har kriminaliserat gärningarna.

Det kriminaliserade området

Lagen om kränkande fotografering infördes för att skydda den personliga integriteten på ett område som hittills varit oreglerat – smygfilmning. I lagens förarbeten konstaterades att befintlig lagstiftning inte var tillräcklig för att skydda individer mot integritetskränkningar som begicks mot sovande, mot medvetlös eller via en dold kamera (prop. 2012/13:69, jfr Wegerstad 2015 s. 200). Många av dessa gärningar träffas av lagen om kränkande fotografering, men långt ifrån alla. Genomlysningen av ärenden och domar, liksom ett särskilt yttrande från Högsta domstolen, pekar mot att det även fortsättningsvis finns vissa klandervärda gärningar som inte kan angripas med hjälp av vare sig lagen om kränkande fotografering eller angränsande lagar.

Det gäller främst integritetskränkande smygfotografering på andra platser än de som angivits i lagtexten och som sker på ett visst avstånd. Dessa gärningar omfattas varken av lagen om ofredande, sexuellt ofredande eller kränkande fotografering. Rekvisiten för ofredande fodrar att ofredandet uppfattas medan gärningen företas. Tillämpningen av lagen om sexuellt ofredande kan förvisso omfatta händelser som sker dolt, men då fordras att det är en gärning som kan likställas med en fysisk beröring (Wegerstad & Andersson 2017). Därmed omfattas inte smygfotografering som sker på ett visst avstånd, på offentliga platser. Det gäller exempelvis integritetskränkande smygfilmning på vårdinrättningar, badstränder eller i skolmiljöer, där gärningspersonen agerar utifrån ett sexuellt intresse för barn. Vissa av dessa gärningar skulle kunna betraktas som tydligt klandervärda.

Av detta följer att Lagrådets tidigare bedömning om att avgränsningen av utrymmesrekvisitet medför ”att en rad situationer som

gäller integritetskränkande fotografering inte kommer att vara straffsanktionerade” visat sig vara riktig (Lagrådets yttrande 2013-01-15). Detta innebär att det skulle kunna finnas anledning att anse att avgränsningen av straffansvar till vissa platser bör omprövas.

Är lagens rekvisit för snäva?

Bedömningen av huruvida lagens rekvisit är lämpliga bör ta sin utgångspunkt i de intentioner som uttrycktes under lagstiftningsprocessen. Det bör därför understrykas att avsikten med lagen enbart var att träffa de mest klandervärda gärningarna – inte alla typer av smygfotografering.

I propositionen anges att bestämmelsen endast avser fotografering på ”vissa platser där det framstår som verkligt angeläget att undvika eller beivra intrång i den personliga integriteten och där behovet av rättsskydd är särskilt stort” (prop. 2012/2013:69 s. 17). I samband med att lagförslaget behandlades i justitieutskottet anförde man att det är viktigt att lagen om kränkande fotografering ”endast blir tillämplig i situationer då det framstår som stötande för rättskänslan att en persons integritet inte respekteras” (Betänkande 2012/13:JuU21 s. 8). Strävan efter träffsäkerhet och en restriktiv utformning ligger således till grund för hur lagens rekvisit utformats och motiverats.

Samtidigt finns det anledning att fråga sig om det verkligen är de mest klandervärda gärningarna som träffas av lagen, utifrån dagens utformning av utrymmesrekvisitet och den praxis som nu etablerats (prop. 2012/13:69 s. 34). I och med den restriktiva tolkningen av rekvisitet ”annat liknande utrymme”, som inneburit att en läkarmottagning inte räknas, har utrymmesrekvisitet snävats in ytterligare. I praktiken är det endast ärenden som ägt rum på specifikt utpekade platser i lagtexten (bostad, toalett, omklädningsrum) som nått fram till domstol bland de ärenden och domar som ingått i vår genomgång.

Detta kan vara befogat. En restriktiv tolkning medför att tillämpningen blir förutsägbar. Samtidigt medför insnävningen att än fler klandervärda gärningar inte omfattas av lagen om kränkande fotografering, och inte heller av andra angränsande lagar (prop. 2012/2013:69 s. 18). Konsekvensen kan bli att det knappt finns några andra platser än toalett, omklädningsrum och bostaden som kan betraktas som ”en fredad personlig sfär” oberoende av hur klandervärd och integritetskränkande själva fotograferingen är.

Brås bedömning

Regeringens uppdrag till Brå om att följa upp lagen om kränkande fotografering föregicks av ett tillkännagivande från justitietskottet. Utskottet efterfrågade en utvärdering som skulle visa på om lagen ”omfattar alla situationer som den rimligtvis bör omfatta”.

Sammanfattningsvis är det Brås bedömning att vissa av de klandervärda gärningar som anmäls är svåra att utreda och lagföra med stöd av lagen och i förhållande till andra lagar och regleringar (som exempelvis för datalagring och internationell rättshjälp). Huruvida dessa gärningar motsvarar de situationer som rimligtvis bör omfattas bör övervägas. Om en utökad tillämpning av lagen skulle förordas, anser Brå att det är angeläget att vidta åtgärder på tre områden.

Lagens rekvisit

Idag förefaller möjligheten att utkräva straffansvar för smygfotografering på andra platser, än de som explicit anges i lagtexten, vara begränsade. Kränkande fotografering ingår i ett pussel av lagar som rör straffansvaret för integritetskränkande fotografering och spridning av bilder.

Av detta följer att straffansvaret kan utvidgas genom en omprövning av rekvisiten för lagen om kränkande fotografering, eller av rekvisiten i andra angränsande lagar. I denna rapport har vi redovisat hur lagen om kränkande fotografering tillämpas. Det kan därför finnas anledning att göra en bredare översyn av rättstillämpningen när det gäller lagen om sexuellt ofredande och lagen om ofredande.

Generella förstärkningar

En förutsättning för att anmälda brott ska kunna utredas är att ärendet resurssätts och prioriteras. Många förundersökningar om kränkande fotografering står och faller med resurser till it-specialister och prioriteringar avseende rättshjälp. Dessa villkor är generella för många brottsutredningar idag, och inte specifika för kränkande fotografering. Av detta följer att generella förstärkningar till regionala och nationella it-brottscenter bör vara gynnsamt för utredningar av kränkande fotografering.

Förebyggande arbete

Möjligheterna att arbeta förebyggande bör också beaktas. Denna rapport har visat att de anmälda gärningarna ingår i olika sammanhang (social makt, utpressning och trakasserier samt fluk-

tande) och därför kan olika typer av förebyggande arbete behövas.

När det gäller så kallade ärenden som syftar till social maktutövning skulle informationsinsatser riktade till ungdomar kunna vara en väg framåt. Mycket talar för att medvetenheten skulle kunna höjas betydligt, gällande vad som är lagligt respektive olagligt, liksom om konsekvenserna när det gäller bildupptagning och spridning. Eftersom rapporten visat att antalet misstänkta personer under 18 år ökar, och många av dem misstänks för brott som är svårutredda, bland annat för att de sker via sociala medier, kan ett förebyggande arbete vara ett viktigt komplement.

Många av de personer som gömmer kameror för att flukta har tidigare utretts för liknande gärningar eller uppger att de har en långtgående besatthet av gränsöverskridande sexuella handlingar. Det förekommer att dessa, i samband med lagföring, samtycker till behandling för att förebygga ett tvångsmässigt skadligt beteende. Frågor om dessa behandlingsprogramms effektivitet ligger utanför denna studie, men Brå vill likväl understryka att det är angeläget att dessa program kontinuerligt granskas för att säkerställa att de bidrar till minskade återfall i brott.

Det kan också finnas behov av ett bredare kunskapsunderlag om organiserad brottslighet och bildbaserade sexuella övergrepp. Av rapporten framgår att det förekommer att gärningspersoner ingår i kriminella nätverk som handlar med bilder på barn. Ett förebyggande arbete mot sådana nätverk förutsätter mer kunskap om hur dessa nätverk organiseras och i vilken mån insatser som vidtas mot dem idag är effektiva.

Till sist bör det beaktas att kränkande fotografering är ett könat brott, och att många gärningar motiveras av möjligheten att misskreditera och kränka flickor och kvinnor, genom att avbilda dem nakna eller i sexuella situationer. Givet att en naken bild kan ligga till grund för hot, utpressning och ryktesspridning mot flickor och kvinnor finns ett behov av att förändra normer om kön och sexualitet. Synen på kvinnors sexualitet och den skambeläggning som följer är ett samhällsproblem som kräver ett fortsatt förebyggande arbete i skolor, på arbetsplatser, i medier och i andra delar av samhället.

Referenser

- Ambjörnsson, F. (2004). *I en klass för sig*. Stockholm: Ordfront.
- Betänkande 2012/13: JuU21. *Kränkande fotografering*.
- Betänkande 2016/17: JuU16. *Straffrättsliga frågor*.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018). *Förundersökningsbegrän-
ning*. Rapport 2018:4. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2017). *Kriminalstatistik 2016.
Anmälda brott*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Polisanmälda hot och
kränkningar mot enskilda personer via internet*. Rapport 2015:6.
Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Alkohol- och drogpåver-
kan vid misshandel, hot, personrån och sexualbrott*. Kortanalys
1/2015. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Utvecklingen av person-
uppklarade misstankar och bifallna åtal 2004–2014*. Kortanalys
10/2014. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Våldtäktsbrottets
hantering i rättskedjan*. Kortanalys 9/2015. Stockholm:
Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2015). *Olaga förföljelse*. Rapport
2015:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Gärningspersoners kön
och ålder vid misshandel, hot, rån och sexualbrott*. Kortanalys
5/2014. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Diesen, C. och Diesen, E. (2009/2013). *Övergripping mot
kvinnor och barn – den rättsliga hanteringen*. Stockholm:
Norstedts Juridik.
- ECPAT Sverige (2018). *Sexuell exploatering av barn på nätet*.
Rapport nr 3.

- ECPAT Sverige (2017). *I Gråzonen. En rapport om lagliga sexuella kränkningar av barn*. Rapport.
- Hansson, M. (2010). ”Den förödande skammen”. I: Hanson, M. (red.) *Perspektiv på manlighet och heder*. Stockholm: Gothia förlag.
- Högsta domstolen (2017). Protokoll 2017-03-29. NJA s. 393.
- Jonsson, L. och Svedin, C. G. (2017). *Barn utsatta för sexuella övergrepp på nätet*. Linköpings universitet: Barnafriad, nationellt kunskapscentrum.
- Justitiedepartementet. (2017). Regleringsbrev till Brottsförebyggande rådet. Ju2017/09598/LP.
- Justitiedepartementet. (2017). Ett starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten. Lagrådsremiss. 2017-06-08.
- Justitiedepartementet. (2012). Kränkande fotografering. Lagrådsremiss. 2012-12-20.
- Justitiedepartementet. (2012). Kränkande fotografering. Lagrådsremiss. 2012-03-01
- Justitiedepartementet. (2011). Olovlig fotografering. Ds 2011:1. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Justitiedepartementet. (2005). Brott och brottslighet i it-miljö. Ds 2005:6. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Lagrådets yttrande. (2013). Kränkande fotografering. Sammanträdesprotokoll. 2013-01-15.
- Lagrådets yttrande. (2012). Kränkande fotografering. Sammanträdesprotokoll. 2012-03-01.
- Landberg, Å. och Jonsson, L. (2017). *En del av verkligheten. Om barn, sexuella övergrepp och nätet*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- McGlynn, C. och Rackley, E. (2017). “Image-based Sexual Abuse”. *Oxford Journal of Legal Studies*. Vol. 37. No. 3/2017.
- Polisen (2018). <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/brott-mot-barn/barnahus/>
- Proposition 2012/13:69. Kränkande fotografering.
- Riksdagsskrivelse 2016/17:211. Straffrättsliga frågor.
- Riksåklagaren (2006). Handläggning av ungdomsärenden. RÅR 2006:03.
- Socialstyrelsen (2013). Vänd dem inte ryggen. Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck.

SOU 2010:71. *Sexualbrottslagstiftningen – utvärdering och reformförslag*. Stockholm: Fritzes.

SOU 2008:3. *Skyddet för den personliga integriteten*. Bedömningar och förslag. Slutbetänkande från integritetsskyddskommittén. Stockholm: Fritzes.

SOU 1995:60. *Kvinnofrid*. Huvudbetänkande av Kvinnovalds-kommissionen. Stockholm: Fritzes.

SOU 1974:85. *Fotografering och integritet*. Stockholm: Fritzes.

Tanenbaum, L. (1999). *Slut! Growing up female with a bad reputation*. New York: Seven Stories Press.

Wegerstad, L. och Andersson, U. (2017). ”Det kriminaliserade området för sexuellt ofredande – kroppslig och abstrakt integritet”. *Juridisk Tidskrift*. 2017-18 NR 3.

Wegerstad, L. (2015). *Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande*. Lunds universitet: Media-Tryck.

Wennstam, K. (2016). *Flickan och skammen. En bok om samhällets syn på slampor*. Bonniers: Stockholm.

Ågren, J. (2018). *Brott och straff – en grundbok i straffrätt*. Stockholm: Norstedts Juridik.

Åklagarmyndigheten. (2017). ”Åklagarmyndighetens föreskrifter om ändring i Åklagarmyndighetens föreskrifter och allmänna råd (ÅFS 2005:9) om ledning av förundersökning i brottmål”. ÅFS 2017:3. 23 maj 2017.

Bilageförteckning

Bilaga 1 Datainsamling av ärendeakter och domar

Datainsamlingen inleddes med en beställning till Brås enhet för rättsstatistik, om ett uttag från anmälningsstatistiken och misstankeregistret. Uttaget av registerdata innehöll alla diarienummer till ärenden där ett slutligt beslut fattats under 2016 och där brottsrubriceringen kränkande fotografering antingen funnits med vid inskrivningsdatumet för anmälan (ensamt eller i kombination med andra brottsrubriceringar) eller tillkommit under utredningens gång.

Kränkande fotografering ingår ofta i ärenden där flera olika typer av brott anmäls. Eftersom kränkande fotografering är en förhållandevis ny straffbestämmelse, och angränsar till flera andra brott, var det tänkbart att det kan göras förändringar i brottsrubriceringen mellan anmälningstillfället och slutredovisningen av ett ärende på detta område.

För att även inkludera omrubricerade ärenden i uttaget från anmälningsstatistiken och misstankeregistret, innefattades även de ärenden där brottsmisstankar om kränkande fotografering inte funnits med vid inskrivningen, men återfanns vid slutredovisningen av ärendet samt de ärenden där misstankarna inte längre kvarstod vid slutredovisningen av ärendet.

Utifrån urvalet av ärendenummer begärdes därefter ärendeakterna ut från Polismyndigheten. Ärendeakterna inkluderade i de flesta fall förundersökningsprotokollet, anmälan och slasken.

Uttaget innehöll även information om vilka ärenden som går vidare till åtal och vilka som blivit nedlagda, inklusive nedläggningsgrunder, samt Åklagarmyndighetens ärendenummer och brottsmisstankens ID-nummer. Utifrån dessa uppgifter har domar hämtats ut från webbtjänsten JP-efonet och från Åklagarmyndigheten.

Vilka gärningar anmäls som kränkande fotografering? Hur utreds de? Varför läggs många förundersökningar ner? Hur tillämpas lagen i domstol? Täcker lagen de avsedda klandervärda gärningarna?

Den 1 juli 2013 infördes ett nytt brott i brottsbalken: kränkande fotografering. Den nya lagen kriminaliserar olovlig smygfotografering på platser där man förväntar sig vara i ett fredat utrymme (till exempel toaletter eller omklädningsrum).

Brottsförebyggande rådet (Brå) har på uppdrag av regeringen undersökt hur lagen fungerar i praktiken. Studien bygger på ärenden (anmälningar, förundersökningar och domar) som hanterats under 2016, liksom på intervjuer och kriminalstatistik.

Rapporten visar att de flesta anmälningarna gäller bilder med naket innehåll och att brotten främst riktar sig mot flickor och kvinnor. En annan viktig slutsats är att vissa typer av gärningar är svåra att komma åt med hjälp av lagen på grund av dess utformning, praxis och begränsningar kopplade till IT-forensiska undersökningar.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE